

Tartalom

XLVII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1993. FEBRUÁR

MARKÓ BÉLA: Érintések	3
TANDORI DEZSŐ: Quasi una fantasia – Szpéró felé („Ixtlan”!)	4
TEMESI FERENC: Híd (Regényrészlet)	8
KABDEBÓ TAMÁS: zászlóBUGYOLÁLÁS	38
HORGAS BÉLA: Időkarambol; Mint; A kivénhedt ka- pusok	39
SÁRÁNDI JÓZSEF: Megtérés; Zsákutcában; Szikrák a csillagszóróról; Tudatalattimról; Az éhenkórász fogyó- kúrája; Másik valóság; Én és a bálna; A különös, mint olyan...; Atavizmus; Erők; (EGYÜTT)működés?; Mondatok	41
CSEH KÁROLY: Időjelek; Fehér nesz; A közellét álmai; Tízezer magasából	44
BŐJTI GÁBOR: A könyvtár; Lóhere; Egy díjnyertes pázsit hiteles története	46
ERDÉLYI BÉLA: Kínban-fagyban	52

TANULMÁNY

SZIGETI LAJOS SÁNDOR: A pillanat varázsa (Egy Illyés-sonett „tanulságai”)	56
SZÉLES KLÁRA: Látélet kritikai életünk közelmúltjából	64
FÜZI LÁSZLÓ: Irodalmunk kulcsszavai (Vendéglét, ott- honosságérzet)	70

CSERJÉS KATALIN: Halk, lankadatlan figyelem (Gondolatok Mészöly Miklós új kötetéről)	76
--	----

KRITIKA

SZILÁGYI MÁRTON: A tárnicsgyökér fanyar illata (Bodor Ádám: Sinistra körzet)	82
BAKONYI ISTVÁN: Fodor András: Meggyfa	87
CS. VARGA ISTVÁN: Felfénylés – hellén igézet (Cseh Károly: Aranyháló)	89
PÉTER LÁSZLÓ: Zenei textológia (Bónis Ferenc: Hódolat Bartóknak és Kodálynak)	91
A Kisteleki-alapítvány pályázati fölkhívása szegedi helyismereti munkára	96

Szerkesztői asztal a belső borfőn

ILLUSZTRÁCIÓ

BERNÁTH CSABA grafikái a 7., 37., 40., 51. és a 81. oldalon.

DIÁK-MELLÉKLET

ÁRPÁS KÁROLY: Jókai szerelmi háromszögei

MELLÉKLET

A Tiszatáj 46. évfolyamának tartalommutatója

MARKÓ BÉLA

Érintések

*Egy könyvet, egy mellbimbót, egy bükk törzsét,
egy pillangó szárnyát végigsimítva,
keresve talán a rést, ahol eltűnhetek,
keresve azt az érzékeny pontot, amelytől
lúktetni kezdenek a tárgyak, és kitérülnek,
hogy befogadjanak, azt a miniatúr rejtekajtót,
amelyen át beléphetek egy papírlapba
vagy egy lepkébe, ahogy egy sűrű
erdőben irtózva egymáshoz érnek a fák,
ahogy egy tapintástól elernyed a gyufásdoboz,
ahogy a világ erogén zónái vibrálnak
az égbolton, látom, megoldod ruhádat,
és felém sodorja könnyű testedet a szél,
porral, fűvel, vízcseppekkel elkeveredünk,
szétszórva részeink, kiröppenek én is, mint egy
méhesből a méhek, és millió helyen
ott leszek, megnyitom magam s széjjelosztom,
és nem félek már, hogy megérintenek,
hallgatom zsongó testedet, magamhoz húzom
hideg arcodat, te még megbontatlan egész vagy,
mint egy téli kaptár, alszik az édes
méz a fagyban, ujjaim föl pattintják
a titkos bejáratokat, akadálytalanul
átsiklanak a színes mátyásmadarakon,
most már úgy vagyok, hogy talán nem vagyok,
nylj meg, szerelmem: ilyen lesz halálunk...*

Szigliget, 1992. augusztus 15.

TANDORI DEZSŐ

QUASI UNA FANTASIA – SZPÉRO FELÉ („IXTLAN”!)

Hamburgi derbyhét: a pálya, Domicella,
egy takarékos végigszívás

(Ottlik Gézának és Ottlik Gyöngyinek is)

Vasárnap volt a főpályaudvar környékén, Rahlstedtből buszoztam be a Wandsbek Marktig, onnét metróval tovább. Nem tudtam mihez kezdeni, a derby napja volt, maga a derbynapi, én a derbyhez kissé kezdő vagyok, így kombináltam, egész héten Lomitas híreivel voltak tele a lapok: Kölnben megtagadta, hogy bemenjen a startboxba, a valagánál tolták ballonkabátos pályaszakszemélyek, hiába, ez nem sok jót ígért a tulajdonosának, Amerikából hoztak egy lópszichológust, ő Lomitast – ez le volt írva megannyiszor, mely módszerekkel – ismét rávette, hogy újra hajlandó legyen etc. (Lomitas, Leone – az egyes és a kettes volt hatvan körüli favorit, itt ilyen arányok voltak, a Hondo Mondo, akit végül tízzel-tízzel én játszottam, 184-en állt, és a többiekről akkor nem is szóltam.) Ültem a pályaudvar környékén a kihaltas Hamburgban, hol itt ültem, hol ott, bejártam a vasárnap nyitva tartó üzletterepet a pályaudvar új sétacsarnokában, vettem is egy üveg bort, azzal a Szent György utca közelében, egy téren raktam le magam egy fa tövébe, szemét fölé kicsit, üreges fémkorlátra. Valaki hozzám lépett; sokadszor történt, itt és a metróállomások tájékán ez mindennapos, valamiért lejmolnak, mit tudom, ennek mindene reszketett, és sörhabkaparóval lehetett volna szedni róla a verítéket. Megkínált egy Camellel. Ennek megörültem. Volt egy kisebb futamban egy McAle nevű ló, gondoltam rá: megjátszom, hát a Camel betűi pontosan őt adták. Rágyújtottam, vártam, mit kér. Nincs-e piád, pajtás. Szóval kiszúrt a túloldalról a borommal. Nem sokat tétováztam. Előhúztam táskámból a bort, és megint egyszer láthattam valami röntgenképemet: átvilágítottam magam ezzel – ahogy a háromnegyedéig telt üveget neki adtam. Ahelyett, hogy jól megszívtam volna még a Camelt, aztán meghúztam volna a burgundit, és ami marad, vidd, fazonkám. De nem. Nyert is McAle, én akkor már óvatosan játszottam, nagyjából bizonyítottam magamnak a – szomorú? – tételt: a lovak: mostanság egyetlen esélyem. Kaptam is elismerést. Vettem egy pakli nem-tudom-mit, rágyújtottam. Később kimentem

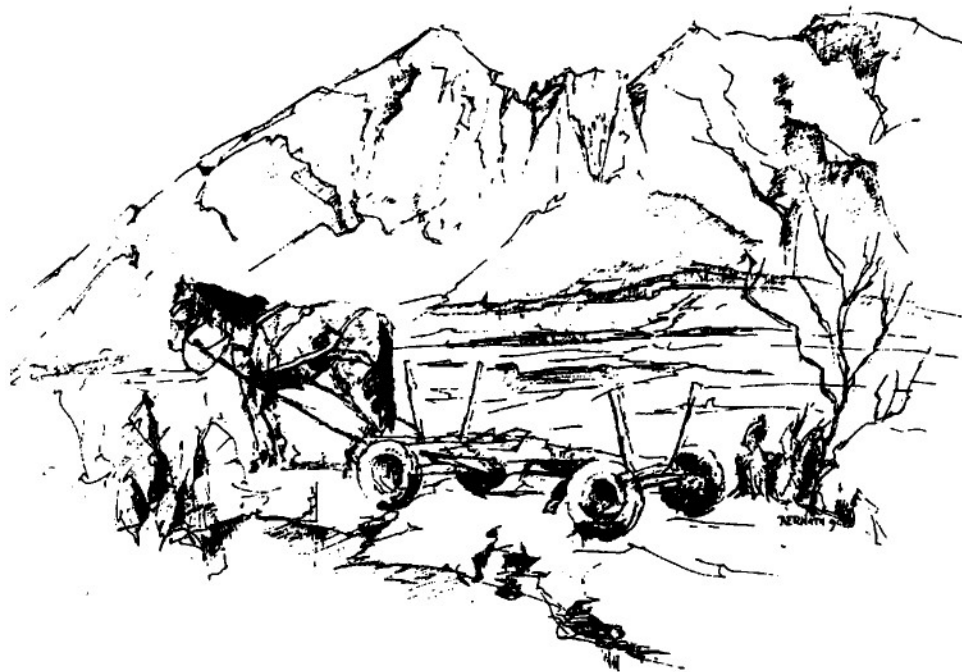
a pályához. A rendezők vendége voltam, ingyen jegyem volt, szemközt nem mentem be az ismerős virágoshoz, magam akartam lenni, voltak kint vagy ötvenezren. VIP-sátor, fátjol-szalma-kalapok, lilák, Bismarck hercegnők, az SPD vagy SDP elnöke, mit tudom, nem rontom el ilyen tudásokkal pont azt, ami a lópályával akkor még természetvédelmi területként megmarad nekem a világból, nem? Mit rontsam el? Semmi VIP-sátor, sajnos, az is meglesz az ősszel, már ak... két k-val? ...reditálnak. Ez is a világ egyik legszebb története. A semmi újsághoz, maga egy pálya sajtóirodája ak... De itt egyelőre leheveredtem a távoli kanyarban, a horniban, vagy én nem tudom, és elaludtam lapulevelek közt, meg olyan füvek tövében, amilyeneket idehaza Szpéróéknak – és akik élnek még – szedünk, szedünk. Táskámat szíjával jól a lábamra csavartam, táskámat magát a fejem alá tettem, egy doboz sört megittam, borom is volt újra, elaludtam. Előtte megnéztem ezt a kanyart, amelyet távcsővel se jól látni. Majd a hamburgi – a horni – pályáról mesélek még, ha lesz rá alkalom: a nagy tavacszkáról, melyen egy „úszató akadályversenyen” a mezőny tényleg keresztül-úszik, a hidegvérűek versenyéről, meg hogy az úgynevezett „új szövetségi államok” lovainak egy külön futamot szenteltek, hadd menjék a maguk ritmusát, sokan így is vánszorogtak csak, és a különben zseniális-forma közvetítő csúnyán kigúnyolta őket. „Ott jön a horni kanyarban Disease, utána Factory... még Fashion Volkseigen is feltűnik... feltűnően a négy lábukon jönnek... de hát még mindig jönnek? Ennyien vagytok? Muszáj? Tessék nézni, nézőim, mennyien vannak... ezek a lovak az új szövetségi államokból... Beérnek-e a célba? Stb. A neveket direkt kitaláltam csak, megváltoztattam. Égett a pofám. Különböző szenzációs volt a szpiker; és a kanyart, mondom, így álmomban jobban láttam, mint a tribün előtti térről. Sok volt az eső, a sár, jól meg tudtam tippelni pár „elasztikus” és „mély” talajon jó lovat; kedves Gyöngyi, Domicellához ott kellett volna lennie, hogy egy kis vagányságra biztasson, társaságomban eléggé apró tétikkel játszottak, ez engem is rosszra hangolt; tavaly késő őszről, az utolsó düsseldorfi versenynapról elfeledhetetlenül emlékeztem még Domicellára, nagyot nyert, nagy meglepetésre, csúcs svéd lovak előtt, ezekkel a csúcs svéd lovakkal nagyon kell vigyázni, itt is volt néhány, meg a Saarprinz, voltak favoritok, Domcella, akinek a neve nekem mindig a Dömi medvémet idézte, 134-en állt. Rá kellett volna pakolni egy százast. No, és akkor boldogabb lennék? Tymbarknál, szintén akadály, elég jól játszom akadályt, már jobban megnyomtam a londoni Margaret Streetről hozott kis fogadóíronomat. Minden rendben volt, mondom, laktam s megéltem, és a derbyt is lefutották. Ez lett: eszembe jutott a születésnapom. Semmi Hondo Mondo még akkor. Taóról, aki Düsseldorfban tavaly jó volt, de egy héttel korábban a dán derbyt nyerte, rögtön letettem. Lomitasékkal nem foglalkoztam komolyan. Tudtam, outsider

jön be, éreztem. Ráadásul az epsomi derby győztesének, Generous-nak – később az ír derbyt is nyerte! – a neve zsongott az agyamban. Temporal... volt egy ilyen ló itt. A 8-as. A születésnapom: már-már hajlottam rá, tízfel. 8-1-2. December nyolcadika. Akkor mellettem azt mondja valaki: ő megjátssza a születésnapját. 7-1-2, azaz július 12. Ez Szpéró napja! De a 7-es ló nem volt posszibilis. Nagyon erősen Szpéróra gondoltam, mondom, és mentem Hondo Mondót megtenni. Egy esztelen befutó volt! Amilyen magasak, különben is, hatalmasak, zuhogó, sűrű vágatában megjönnek, és zutty, átrobognak a patkó előtt! Temporal, és ráadásul Dettorival, igen, „Dettori = Tandori”; és akkor a szemmel nem követhető kavargásból a 8-1-2 hármast befutó tisztult ki. Tíz márkára, mesélem itt az egyik kocsmában, ahogy rágyújtok egy Szofira, valami 9701 márka. De semmi, mosolygok csak – „mint taós”, mint „hondo-mondós”. Mit tehetnék? Átpréselem magam alkony után egy este megint a Sportkórház vaskerítés-oszlopai közt; most 9701 márkával lennék boldogabb? Megszülettem, elmegyek – már cigizve – néha arra, a Győri út és az Alkotás utca tájékára. Mit emészem magam ezért, a születésnapra dologra gondolok, mondom ismerőseimnek. De tényleg! Egy: aznap Don Pepével, aki Pipi Néni nevét idézte, megnyertem a magamét, még ráramoltam Wakidivel, aki Pipi vaksága miatt volt evidens, és a végén Uranost helyre tettem. Ezzel a derbyhét véget ért, most Lifestyle-t, sőt, ha volna Music TV nevű ló, azt is megjátsszám. De majd legközelebb, mondom, kifújva füstöt, hondo-mondó. Professzor, mondják ismerőseim a kocsmában, el is várjuk, hogy valami nagy VIP-hírral térj haza, mondom erre: kettő: ha ebben nem lennék biztos, neki se vágnék, nem én, mondom nekik, sajnos, manapság, egy ilyenféle írónak, mint én, ez az egyetlen komoly esélye; majd éppen házalni fogok akár azzal is, hogy amit a német versenyekről írok, franciára, amit a franciákról, németre fordítsák le! Majd mit! Az angoloktól meg csak ilyen fogadóironokat lehet elhozni; Angliában, mesélem, nincs nyerő esélyem.

*

Aztán ma reggel, hogy ezt átnéztem, előszedtem a galopp-újságok közül az Út Ixtlanba c. könyvet. Castanedának, a szerzőnek mondja ott don Juan, az indián: „Aztán, persze, ahogy ez mindannyiunk számára a legtermészetesebb mindig, nekilódulsz, vissza: Los Angeles-be. Csak hát Los Angeles-be többé nincs visszaút. Ahonnét elmentél, elhagyta őd örökre.” A startautó fehér szárnya, igen, Szpéró fehér szárnya, holtában, ez volt a kérdés: rajt? cél? mikor nekilódul a mezőny... és mikor Szpéró már nem aludt a kezemben, mikor már halott volt... véget ért, elkezdődött valami? Aztán Castaneda megkérdi: „De mi lesz azokkal, akiket szerettem?” – „Mind, mind elmaradnak, hátra, le...” Nincs türelmem pontosan fordítani. „Nem kockáztathatom-e,

hogy egyszerűen mégis magammal vigyem őket?" – „Nem. A te utad már egészen más, ismeretlen világokat nyit neked, és azontúl ott leszel, és aztán megint más, ismeretlen világokban.” – „De Los Angeles? Azért vannak busz- és repülőjáratok... vehetek magamnak egy autót! – !! – „visszatérhetek, és meglesz, ott lesz. Vagy nem?” S akkor don Juan és Genaro sorolni kezdi, komoly arccal és nevetve, a maguk megannyi ily helyét: Manteca, Temecula, Tucson, Piedras Negras... mind megvan, ott van, hát persze... Sorolni kezdtem a lovak nevét: Ayrton, Sam Grandchamp, Jay Arr, Suave Dancer, Wakidi, Waky Na, Bergerac, Hobel Nobel, Lady Du, Christine Sir, Gallup Diabolesse, Basinger Foothold, Chris Girl... „Szomorúságom olyan elsőprő volt, hogy eufóriába sodort. Don Genaro felállt, mosolygott. Don Juan is, és rendesen vállon veregetett, szinte gyengéden...” Elköszöntünk Rahlstedt állomáson. Hát visszajöttél, kérdeztem, lemondta a... Igen, hogy kicsit... Még beszélgethessünk, mondtam. Aztán nem szólunk, a vonatig egy szót se. Szpéro akkor megint valóság lett, a vonat nekilódult, srttam.

BERNÁTH CSABA: A GAZDÁRA VÁRVA

TEMESI FERENC

Híd

Regényrészlet

Harmadik sor

1906 október első hete volt, amikor Tóth Pál a sorsát fordítani Budapestre érkezett. Ez a város, ami nem is olyan régen még németül beszélt és szerb bort ivott, egy darab Amerikának számított a korabeli Közép-Európában. A nagyralátó tereken, a párizsi mintára szabott sugárutakon rengeteg ember lázongott-nyüzsgött. A tengődi fiút nem is annyira a sokaság, hanem a szinte égig nyújtózó templomok, puffeszkező házak ámfították el. Minden nagy volt itt, ez az ország nagynak tudta magát. A Hősök terén, az ezeréves Magyarország emlékművén, az Árpád-házi szent királyok, Hunyadi atya és Kossuth apánk mellett ott álltanak a Munka, a Jólét, Becsület és a Hírnév megtestesítői is, eme polgári erényeké, amelyre és amelyből ez a késő gótikával kevert eklektikus nagyotakarás épült. Palkó elcsodálkozott, hogy itt még a nap se süthet kedvére a magas falak közt.

Galamb Józsi a Városmajor utcában lakott, és a Délivasútnál várta barátját. El is mentek egy munkaközvetítőhöz a Rákóczi útra; Tóth Pál lefizette a taksát, de nem bízott a közvetítőben. Üzletről üzletre járt, ajánlkozott. Kéményseprővel, szürke lóval, zsidóval találkozni szerencsét jegyez a tengődi nemzet szerint. Az utolsó jött be: Braun Miksa üzletében helyezkedett el, a Gyár utca 45. szám alatt. A tulajdonos közölte, hogy tejet és zsömlét is ki kell vinnie a házakhoz. Meg aztán az idősebb segéd arra akarta rávenni, hogy lopjanak a kasszából. Palkót nem sokáig fogta ez a hely: egyszer nagyon durván rászólt egy házmester, hogy szolgálak a cselédlépcsőt kell használnia.

Palkó újra nyakába szedte a várost. Nem győzött vele betelni: minden kétszer-háromszor nagyobb volt, mint Porlódon. A jósors Bóka Gyula fűszer- és csemegeüzletébe vezette, amely az Üllői út 53. alatt volt található. Havi húsz korona és teljes ellátás járt a reggel hattól este tíz óráig tartó munkáért. Egy mérnök előszobájában aludt, aki nyaranta a szülei házában bérelt szobát. Palkónak tetszett a hely. Az első fizetéséből tíz koronáért egy szürke felöltőt vásárolt magának. Most már ebben az úri viseletben vegyült el a pesti nép között. Bár nyár volt, a felöltőt a karjára vetette.

Különösen a piacok vonzották: kicsit otthon érezte magát: az őstermelő elnevezés végül is parasztot takar. A Váci utcát a Városháza felé folytató közt a virágkereskedők foglalták el x-lábú asztalaikkal. Nem volt könnyű áthatolni a cserepes és vágott virágok, koszorúk hadán. A városháza előtti tér közepén tejfő, vászonba kötött túró, író volt kapható, nagy zöld levelekbe csomagolták a vaját. Mögötte, a Városháza oldalán káposztahegyek, karalábédombok, sárgarépa-buckák, vörösrépahalmok magasodtak, a petrezselyemkaszlak és hagymahányások között. A ponyvára terített völgyben gombarakások illatoztak.

A városháza oldala és a Plébánia templom háta mögött volt a falusi kenyérfásók helye. Azok az ízes szójárások, illatok, az ostorcsattogás és káromkodás, az alkuozások vég nélküli fordulatai! Egy soroksári kenyérfásúnak azt mondta a vevő, hogy a timsótól marad friss oly sokáig a kenyere – rögtön öltre is ment vele. A malomkőnyi, fényes, barna héjú kenyerek egykedvűen szemlélték a jelenetet, mint valami kövér pocakok a széles köldökkel közepükön.

Arrébb, a mézárások állványain nehéz szagú félsertések, marhadarabok csüngtek, a hentesek asztalain már letisztítva, vagy kolbásznak, hurkának feldolgozva feküdtek. Kis kályhán húst sütöttek a megéhezőknek.

Azért koszorúba égyik sé köti a kolbászt, gondolta Palkó elégedetten. Kiért a Duna-partra.

Itt a krumplihegyláncokból ormok, szirtek emelkedtek ki, mellettük paradicsombogyák piroslottak, uborkagarmadáék és tökcalangyák között. A kis fahajók, amelyekkel érkeztek, nem messze tőlük horgonyoztak.

A Plébánia téren porlódi embörökkel elegyödött szóba: pirospaprikát hoztak a fővárosba, és harcban álltak a kalocsai gazdákkal. Elmondták egymás terményét mindennek, a pacal átható szagában a hólyagkereskedők bél és disznó felfűjt, szürkésfehér léggömbjei alatt. Otthagyták őket.

Végigment a Hal térre nyíló Torony utcán a kosárfonók és kefeárások között, ahol a mindenkinél szagosabb halárások kínálták portékájukat. Jobbra fordult, és újból a Duna-parton volt, előtte tyúkketrecekből épített erődítmények magasodtak. Odébb a fazekasok, szappanosok, papucsosok, lisztesek, még arrébb a szentképárások és a ponyván rémtörténeteket árulók.

Rémtörténetekből ismert eleget, de a zaj, bűz és piszok is Budára űzte. Átballagott a Ferenc József-hídon.

Budáról jóformán csak annyit tudott, hogy ott vár van. A várban meg németek. Na meg egy tengődi szólás jutott eszébe:

Hogy hun van? Budába, Bécsbe, lyukas menőcébe!
Vagyis mi közöd hozzá.

Amikor jött a második fizetés boldogságos pillanata, Palkót elragadta a hév. Ki nyomtatta ötszáz példányban egy versét. Tíz korona volt az ára. Nem a fiatalon sírba tűnt kedves utáni busongók közül választott – talán maga is érezte, festett vérzés ez –, hanem egy tanácsadót. Nincs kegyelem, ezt el kell olvasni.

Falusi lányokhoz

*Nem szeretnék Budapestten
Eladó lány lenni
Sokkal jobb bíz lánypajtások
Faluhelyen élni
Járok-kelek Budapestten
Sétálgatok egy szép esten
De én többet nem maradok
Nem látni ott boldog kacajt
Hol a lány rózsát szakajt
Nem látni ott kertet*

*Nem látni ott az ablakban
Virágos muskátlüt
Hamis ott a boldogság is
Csak igaznak látszik
Nincsenek ott gémeskutak
Hol a legény lánnyal mulat
Házak előtt nincsen kispad
Hol párjával eldalolgat
Kedves szép estéken*

Én csak egyre vagyok kíváncsi, papókám.
Farkasszemet néznek.

Csak mulandó művet érdemes kiadni. A halhatatlan maradhat kéziratban. S a szerző halála után a cselédlány bátran kosárba gyűjtheti. Konyhába viheti, hogy befűtsön vele. Amit egyszer halhatatlanul megírtak, annak léte már nem függ emberi emlékezettől. Honnan való ez az idézet?

Hamvastól. Ezzel vigasztalta magát.

Honnan ismered te őt, amikor minden könyve be van tiltva vagy zúzva, a regénye elolvasásához a kéziratárba az özvegy engedélye kell?

Weöres Sándornak van egy fiatalkori esszéje, amelyben filozófiájának lényegét igyekszik összefoglalni. *A teljesség felé* címet viseli. Így kezdődik: Mesteremnek, Hamvas Bélának ajánlom...

Nem azt kérdezem: *hol* olvastad a műveit?

Hát a legtöbbet itt, a könyvtárban. A láthatatlan történetet, az Anthologia Humánát, a Tibeti misztériumokat, a Scientia Sacrát, meg ami van...

Ezek azok a könyvek, melyeket elolvasva a közép-szer azt hiheti magáról, hogy művelt, de legalábbis eredeti.

Kösz.

Hamvast is ki kell heverni, mint annyi más...

István már menne, de munkatársa megállítja.

Azt akarom tudni, kiloptad-e a példányokat a raktárból, igen vagy nem?

Megtehettem volna, hogy egyszerűen hazaviszem. De én szabályosan kikölcsönöztem. Az más kérdés, hogy el fognak veszni, és kifizetem értük a büntetést.

Tudod papó, egyet utálok: az olyan könyvtárost, aki lop.

Bóka László is lopott.

Neki legalább volt egy mentsége, de neked?

Mért, miféle mentség kellene neked? A könyvtárosnak, magad mondtad, kötelessége megkülönböztetni a költészetet a finom szeméttől.

De nem úgy, hogy ellopja.

Ahol valamiből sok van, és az ember éhes és szegény, vegye csak el a magáét! Nézd meg ezeket a cédulákat! Mennyi fölösleges könyvet takarnak.

István kiránt egy egész fióknyi katalóguscédulát.

Ez is... Ez is... Hiú remény... Erről is azt hitte valaki, hogy egyetlen lesz, és itt végezte a tömegsírban... Hiábavalóság...

Papó vállat von, és magára hagyja Istvánt a gesztusaival.

*Nincs oby öröm mint minálunk
Ha a tavasz eljő
Az utcákon nem illatoz
Akácvirág erdő
Nem jön ide fecske lakni
Hisz nem tudna fészket rakni
Nem dalol a kis csalogány
A zöldelő bokrok alján
Mint otthon minálunk*

*Nincsen itten hű szeretet
Csak az érdek vezet
Pénzen megvett örömeikben
Van csak az élvezet
Festettek a sápadt arcok
S azok a szép piros ajkak
Mosolygásnak nagy az ára
Kinek van ott boldogsága
Hisz a csók nem édes*

*Mondok egyet lánypajtások
Maradjunk meg otthon
A mi fehér leány lelkünk
Igy tiszta lesz bizton
Szívünket ha tépik vágyak
Szárnya alatt jó anyáknak
Várjuk azt kit megszerettünk
Aztán boldogan megéllünk
Igazán szeretve*

Nem volt egy rab vers, nem lehet mondani. A címzett kilétét meg úgyis tudjuk. Ez a pesti élettől megcsömörlött világfi még nem átalott a főnöke elé állni: engedné meg, hogy a versét a borjúfrikandó és füstölt pomerániai libamell közé a kirakatba kitegye. Bóka úr végigolvasta a költői műremeket, és mosolyogva csak annyit mondott: Jól van.

Palkónak egyetlenegy verset nem sikerült eladnia, a kereslet és kínálat törvényét – viszonylag kevés falusi lány vásárolt az üzletben – a saját bőrén tanulta meg.

Majd csobbansz, mint a Velencei-tó Agárdnál!

Most a Zemléniről beszélsz?

Róla.

Nem tudom elhinni. Hogy ő itt bújtatta Hamvas Bélát?!

És nem csak őt. Többen dekkoltak itt.

Papó és István a szerzeményi osztály folyosóján levő katalóguscédulák között matatnak, aki messziről nézi őket, azt hinné, dolgoznak.

Hamvas Béla mégis raktárosként halt meg Sztálin- akarom mondani Dunaújvárosban, 1968-ban.

Mit tudsz te erről, papókám!

Sokat. Hogy Lukács György mondta ki rá a halálos ítéletet, azzal, hogy *ilyen idealistákkal nem állunk le vitatkozni*. Még a könyvtárban sem tűrték meg ezután. Hogy Déry, mikor már aggastyán volt, csak annyit mondott:

Hamvas Béla? Emlékszem, ízléstelen nyakkendői voltak.

Papó nekitámaszkodik a katalógusszekrénynek, az állat vakargatja.

Ebben a városban Malheurnek gúnyolták Gustave Mahlert. Megvető ajkbiggyeszítés. Egy magyar tévésorozatban azon kell drukkolnunk, hogy a ruszki partizánoknak sikerüljön felrobbantaniok egy magyar katonákkal teli teherautót.

István nem válaszol, a vezetődróra felfűzött lapokat pörgeti.

Magyar írók! Miért veszünk mi nyilvántartásba ilyen könyveket? A háromnegyed részük megy a zúzdába.

Az Üllői úti boltot fél év múltán hagyta Tóth Pál. Talán túl sok porlódi tájszót kevert a beszédébe? A főnök rápirított. Ascher Nándor Rottenbiller utcai csemegekereskedésében mindenetre mekegett, mintha rendeletre tenné. A mérnökék más-hová költöztek, ágybérlet után kellett néznie, az albérlet sok volt az ő pénztárcájának. A közelben, a Keleti pályaudvar mellett talált szállást. Vasárnaponként a főbérlők, egy fiatal nyomdász és neje magyarnótát jártak hallgatni egy környékbeli vendéglőbe.

Egy vasárnap este a főbérlő felesége bejött hozzá, és se szó, se beszéd szájon csókolta.

Mit fog szólni ehhez az ura?, kérdezte Palkó, amikor levegőt kapott.

Részeg már, ott ölelget egy lányt a konyhában, mondta az asszony.

Nem bánom, de csak akkor, ha kettesben leszünk.

A Rottenbiller utcai üzletet egy drogista miatt hagyta ott a fiú, aki állandóan zárás előtt pár perccel érkezett. A drogista még mindig *Blaha Lujza ömeltőségével* hirdette *legfinomabb arczporát*, és esténként a boltban likőrözött. Sokszor csak negyed órával később tudtak miatta zárni. Itt sem telt ki a hat hónap.

A szerencse egy Lipót körüti boltba vitte Palkót, és bár a 13-as szám alatt volt az üzlethelyiség, itt maradt legtovább. Három másik segéd is dolgozott vele, de a főnök őt bízta meg a kirakatrendezéssel.

Úgy építette meg, akár egy oltárt. Bal oldalon a prágai sonka mosolygott rózsaszínűen, mellette a gömbölyded mortadella, különféle szalámik. A krakkói fűszeres kolbász illatától csak nyelte a nyálát. A belföldi húsárut tette középre: koszorút formált a debreceniből. Egyet a citromosból, egyet a fokhagymásból. A porlódi Pick szalámi került a fő helyre. Volt ott paprikás szalonna, füstölt disznósajt, gyulai, csabai kolbász, kockára vágott, ropogósra sült császárhús, göngyölt főtt sonka is. Mellettük sülték, hosszú tálakon, némelyik még gőzölgött. A tejes rizsen hizlalt styriai csirke (az úrhatnám segédek nyelvén poularde) jól illett a sertés-vesestál mellé. Fölöttük a strasbourgi szarvasgombás libamájpástétom trónolt. Pácolt lazac és aszpikos homár karolta jobb oldalról a finomságokat. Odébb kicsi tengeri rákok fürtökben (az urak crevetteként kérték), de az osztriga sem maradhatott el. Jobb oldalra helyezte a sajtokat: a Svájcból hozatott ementálit, a francia camembert, a holland eidámit, az illatos hagenbergit, a Banja Luka-i trapistát, a milánói sztrachinót, a gyomrának oly kedves füstölt parenycát, de még az ínycseck által kedvelt bűdös sajtot, az olomóci kvárglit is.

A főnök ismerte a kínai mondást: aki nem tud mosolyogni, ne nyisson boltot. De be is tartatta mindenkivel a tizennégy órás munkaidő alatt. A vevő alig lépett az üzletbe, már harsant is kórusban a köszöntés:

Csókolom a kezeit, nagyságos asszonyom!

Alázatos szolgálja nagyságos uram!

Van szerencsém! Mit tetszik parancsolni?

A főnök nem tartozott a fukar kereskedők közé. Segéd urak!, mondta egyszer zárás után. Látják, hogy mennyi drága dolgot kapunk külföldről is. Az nincs megtöltve, hogy megköstöljék az árut. Akkor tudják igazán ajánlani, ha maguk is ismerik az ízt. De tudomásul kell venni, hogy ezt valakinek meg is kell fizetnie. Értve vagyok?

Kóstolni bizony vevők is jártak a jó forgalmú üzletbe. Például egy jól öltözött hölgy, aki annyit mondott csak halkán Palkónak:

Tudja holnap zsúr lesz minálunk, szeretnék szétnézni, milyen itt a választék.

Örömmel vagyok szolgálatára, nagyságos asszonyom, készségeskedett Palkó. Mit tetszik parancsolni?

Talán kezdjük a sonkával, mondta a nő. Látom, épp ott van a szeletelőgéppen.

Nagyon szívesen!, mondta Palkó, és villán átnyújtott a hölgynek egy darabkát. A hölgy kiflit vett elő a táskájából, és harapott belőle a sonkához. Végigkóstolt még néhány dolgot, aztán csak annyit mondott:

Az áruval nagyon meg vagyok elégedve. Holnap reggel jövök bevásárolni.

Legyen szerencsénk, nagyságos asszonyom!, mondta Palkó. És a főnöke tekintetét kereste.

Soha többé nem látjuk, mondta a főnök mosolyogva, amikor a hölgy után becsukta az ajtót. Még öt másik üzletben bevacsorázik. Ekkor autóduda harsant az üzlet előtt. Nagy ritkaság volt akkoriban egy gépkocsi, még Budapesten is.

Gróf Csekovich méltóságos úr az, mondta a főnök. Segéd úr!, maga fogja kiszolgálni, intett Palkónak. Rá is kacsintott.

Parancsára, főnök úr!

A gróf hatalmas dán dogjával érkezett.

Alázatos szolgálja, méltóságos uram!, hangzott a kórus.

Miben lehetek méltóságos uram szolgálatára? Palkó elébe ment a magas vendégnek.

Kéhem, kaphatok phágai sonkát?

Tegnap kaptunk friss árut, ma főztük ki, méltóságos uram.

Akkoh kéhek egy félkilós dahabot, de csakis a hózsájából.

Igenis.

Palkó be akarta csomagolni az árut, de a gróf megelőzte.

Kéhem, adja oda a kutyámnak!

A kutya gyorsan végzett a sonka legnemesebb részével.

Kéhem, szakította meg a csöndet a gróf, készítsen nekem egy zshadinettó ajándékosahat! Az összeg nem számít. Szép legyen!

Parancsára.

Palkó igyekezett a legdrágább dolgokat kiválasztani. Pezsgő, konyak, likőr, cukrozott ananász, bonbon és más nyalánkságok kerültek a díszkosárba. A virág és a szalag sem maradhatott el.

Tessék parancsolni: huszonöt korona ötven fillér!

Palkó a grófnak nyújtotta a számlát. Alaposan megnyomta a ceruzát, de a főnök kacsintásából tudta: ez az a pillanat, amikor a kóstolások árát be kell hozni.

Kéhem, itt van az ehszényem, mondta a gróf. Fizessen maga.

Szolgálatjára!, Palkó a pénztárhoz lépett az erszénnyel: tele volt tíz- és húszkoronás aranyakkal.

A gróf távoztában egy arannyal jutalmazta Palkó szolgálatait. A fiú mélyen meghajolt, közben arra a színésznére gondolt, aki majd ezt az ajándékosarat fogja kapni a szemközti Vígszínházban. A gróf persze küldöncöt kért a kosárhoz erre a nagy útra is.

Palkó következő vevője egy címzetes díjnok volt a Statisztikai Hivatalból.

Alászolgálja. A szokásosat, segéd úr, mondta.

A szokásos a kishivatalnok vacsoráját jelentette, fél pár virsli zsömlével. Fizetésnapokon töpörtyűt vacsorázott be.

Palkó odasúgta neki:

Vegyen három zsemlét. Tíz fillérért annyi sonkamaradékot adok, hogy győzze megenni!

A dífnok, akinek bizonytalanabb volt a vacsorája, mint a kutyáé, hálásan nézett rá. Palkó, aki ilyenformán egy kicsit helyrebillentette a világ egyensúlyát, elégedett volt magával.

A boltba hangos színészek tódultak be Hegedűs Gyula és Szerényi Zoltán vezetésével. Hegedűs huszáregyenruhát viselt. Az üzlet hátsó részében szoktak elpezsgőzgetni, és Palkó a kis üveg Törleyk cseréjekor csak úgy itta a szavukat. A tízkoronás aranyat titokban elővette. Fénylett, mint a bohémek arca.

István a csaphoz tett kezéről iszik, és hallja, hogy az első szobában Pali és András beszélgetnek:

Te, ennek a kicsajnak olyan gyönyörű segge volt, mint két női mell.

Annak a Konfekció Klárinak?! Ne fűzgélj! Az anyjától múltkor megkérdezte a hentes: mondja asszonyom, magának már negyvenöt előtt is ekkora segge volt?

Na de ha láttad volna abban a farmerban!

Trapper farmer drága kincs, jó ha van, de jobb ha nincs. Beleülsz a tócsába, dobhatod a picsába!

Istvánnak eszébe jut az a szőkített nő, aki a szemben lévő lakásból leselkedik át sóvárogva rá és albérlőtársára. A férje, tokáját szakállába rejtő, szuszogó férfi, akin folyton szét akar repedni a ruha, még a boltba se engedi le bevásárolni. Valami főnök lehet, a nőt úgy emelte ki a könyvtárból, és zárta a hatalmas belvárosi lakás börtönébe.

Biztosan ikrás már a combja, gondolja István. Megtörli a kezét, szótlanul átmegegy a hivatalos gédek szobáján. Papó egy rejtvény csapdájában. István onott arccal az irattartó szekrényhez lép, találomra kihúzza egy dossziét. Visszaül, kinyitja. Megszagolja a dossziét, dohos. Lapokat húz ki belőle, beleolvas, félreteszi. Arcán az érdeklődés első jelei.

Ezt hallgasd meg papókám! Ez nem igaz. Költőt fogtam, igazi költőt.

*Többet ésszel mint erővel meg van írva régen
Olvassa el soraimat minden magyar Testvérem.*

Szótagszám!, rikkant közbe a munkatársa.

*Okos gazda százat nem lép, ott ahol húsz lépés elég.
Időt s erőt megtakarít, munkatársa a jó gép.*

Elég – gép, emmán döfi! Papó már föl is néz néha a rejtvényből.

*Földjét jobban művelheti, termése is nagyobb lesz,
Magyar földre, magyar gazda, csak jó magyar gépet vesz.*

TÓTH PÁL KERESKEDŐ TENGŐD

Óh, hát ez költő! Milyen rövid neve van. Ez Papó.

A magyar gépekről annyit, hogy a Hofher–Schrantz–Clayton–Scuttleworth le-rakata a Tóth Sándor-féle házban.

Ezek a tótok sose nyugszanak.

De nem ám! Mert ez csak a kezdet. Most jó az igaz népiség:

*Őrзе nénit kéri Kató,
Mi arra a tanácsa?
Miért nem nyúlik el rétese?
S nem foszlós a kalácsa.*

*Nézzed lelkem, egyet mondok
Jegyezd meg magadnak!
Friss jó lisztet Tóthnál vegyél!
Vásárhelyit ott adnak.*

*Édes párom, Gerő bátyád
Bizony sokszor megcsókolt,
Mert rétesem meg kalácsom
Porhanyós és foszlós volt.*

Ez a Tóth Pál ismerte az életet. De legalábbis Gerő bát, mondja Papó.

Várj! Most jön a következő. Itt csak a prózát mondom. Üzleteimben Bocskay u. 10., Kossuth u. 13. és Kossuth-u. 10. számok alatt szabolcsi és dunántúli uraságoktól vásárolt korai nyári rózsa, korai Ella, rózsa és hópehely fehér vetőburgonyák és étkezési burgonyák a legolcsóbb áron kaphatók.

Három boltja volt és még ilyen szórólapokra is telt neki! Papó elismerően csettint a nyelvével.

Most mire vagy kíváncsi? A himnuszok el vannak választva az áru szerint szép kettős vonallal. Tehát: Kukorica, árpa, korpa! Nem? Akkor boros hordó, permetező hordó, kádak! Hm? Nagyon válogatós vagy, Tóth uram boltjaiban lenne a helyed! Neked az Isten verse se elég jó. Ezt már ki ne hagy! FÜSZERFÉLE. VASÁRU. EDÉNY. ÜVEGÁRU. RÖVIDÁRU. Könnyebb lenne elmondani, mit *nem* árult!

Ne kímélj! Vezesd elő.

Na szóval: István gyerekes, iskolás versmondással gúnyolja ki a reklámversikéket.

*Ágnes néni hol vásárol?
Háztartási dolgokat,
Csak a Tóth Pál üzletébe
Kapom olcsón azokat.*

*Tiszta üzlet, pontos mérték
Éppen most megyek oda
Vásároljál te is egyszer
Többet nem mégysz máshova.*

Ez a mégysz, ez nagyon tetszik! Pali szólal meg az ajtóból.

István tovább olvas, túlzott hangsúlyokkal.

Cukor, só, liszt, fűszerféle, láncok, olaj- és porfestékek és minden olyan áru, ami a gazdaságba szükséges, Tizedes és százados gyári mázsák gyári árban kaphatók. Tóth Pál üzletében a Kossuth-u. 10. szám alatt a Kaszinóval szemben. István most oktató hanglejtésre vált. Minden ellátandó vevő egy bevásárlási könyvecskét kap, s abba bele lesz írva, amit vásárol. A fizetésnél minden pengőből három fillért visszkap, vagyis három százalék engedmény van, mint kedvezmény adva – engedmény-kedvezmény: hiába a költői véna – a már olcsó árakból is. Szíves pártfogást kér tisztelettel Tóth Pál kereskedő Tengőd.

Mi a lóturó ez?

A hagyaték, amit a Zengőváry a nyakamba varrt.

Nem is olyan uncsi, mondja Papó, és ismét a rejtvénybe bújik.

Ez nem. Csak látnád a többbit.

A főnök feleségét Julcsa néninek hívták egymás közt a segédek a Lipót körüti üzletben. Valóságos életasszonyoknak tartották, aki kitűnő üzleti érzékkel volt megáldva. Szerette a szépet. Pálnak például egy napon egy igazi festményt adott át, egy csendéletet, amely alapján be kellett rendeznie a kirakatot. A kirakati csendéletet egy ezüst ötkoronással jutalmazta.

Pál már két éve állt a cég alkalmazásában, saját vásárlóköre volt, akik inkább megvárták, míg szabad lett, nem fordultak más alkalmazotthoz.

Segéd úr! Egy telefonos megrendelés érkezett, mondta Julcsa néni egy alkalommal, nem sokkal zárás előtt. Itt a lista, a vevőnek az a kívánsága, hogy személyesen szállítsa ki hozzájuk.

A vevő egy sarokra lakott az üzlettől. Pár perc, és Pál becsöngetett a második emeleti ajtón. Átadta a szakácsnőnek a csomagot. A szakácsnő azzal tért vissza, hogy úrnője látni kívánja, és személyesen óhajtja rendezni a számlát. Bevezette a szalonba. Pál egy kimondottan szép nőt látott a kereveten. A hölgy rögtön a lényegre tért, mihelyst kettesben maradtak.

Régóta figyelem önt, mondta a nő, amint a kirakatokat rendezi. És ez volt az egyedüli módja, hogy találkozassunk. Most mért nem ül le mellém?

Pál már a huszadikba fordult, szelíd arcú, ábrándos szemű, hetyke kis angolos bajszú legény lett belőle, de elpirult. Eszti is eszébe jutott.

Nagyságos asszonyom, engem várnak az üzletben!, mondta.

Ugyan, segéd úr! A főnökasszony nagyon jól tudja, hogy nálam van.

Végre leült. A nő közelről még kívánatosabb volt. A csókkal, öleléssel nem is volt semmi hiba. Hanem hogy a keze mind lejjebb vándorolt, megérintette a nő jobb térdét. Fel is ugrott mindjárt. A számlát is feledve rohant vissza az üzletbe. A főnökasszony aztán apróra kivett belőle mindent, egész a múltáig.

Pállal máskor is megesett, hogy némely úriasszony meghívta magához, hogy mutassa be a halsalátá, az aszpik, a tartár-, a remoulademártás vagy az igazi majonéz elkészítésének fogásait. És Pál bizony, bár szigorúan tilos volt – a csinosabb asszonyok előtt nem titkolta tudását semmilyen értelemben sem. A vesződelmes koron túl lévőköt – saját szavai szerint – kerülte.

Egy nap azonban egy férfi várta zárás után az üzlet előtt. A fiúnak a Klauzál utcai népfürdő sóvár szemű ajánlkozói jutottak eszébe, ahová tizenkét fillérért járt a melegített Duna-vízbe fürdőzni. Ez a férfi azonban más volt.

Szeretnék önnel díszkréten beszélni, mondta, és meghívta egy vendéglőbe. Hamar a tárgyra tért. Feleségével boldog házasságban élnek öt év óta, de az égiek csak nem akarják gyermekkel megáldani frigyüket. A nő rendszeres vásárló az üzletben, és Pált szemelte ki arra, hogy gyermekük apja legyen. Ez azért már sok volt egy tengődi léleknek.

Uram, mondta a férfinak, én csemegecikkeket és fűszerféléket árulok, s nem magamat!

A férfi végül könyörgőre fogta, hogy mit ér az élet gyermek, örökös nélkül, hogy így meg úgy, mekkora boldogságot szerezne nekik. Pénzt is említett. Ha lányka születik száz, ha fiúcska, kétszáz koronát fizetne neki.

Pál néhány nap gondolkodási időt kért, hogy megbeszélhesse barátjával, Galamb Jóskaival a dolgot. Közben sűrűn nézegette a vásárló asszonyokat is, de nem jutott semmire.

A nagy péz mög a böcsület nem fér össze, mondta Galamb Jóska, aki még a napsütésből való részét is képes lett volna eladni. A böcsület nem más, mint az üzleti spekuláció része egy jó kereskedő számára. Az a művészet, hogyan aknázzuk ki valaki vágját valamire. Most itt az alkalom: kilenc hónap múlva möhetünk Bécsbe!

Régi tervük volt a császárvárosban szerencsét próbálni. Ez döntött. A szerződés hát megkötött.

A titokzatos apavásárló először is alaposan bevacsoráztatta Pált, bikavért is itatott vele, de a fiú csak ímmel-ámmal ivott. A férfi elkísérte a London szálloda első emelet 7-es számú szobájáig.

Az égőket kicsavartam. Ígérje meg, hogy nem használ gyufát!, mondta.

Nem dohányzom, kérem. Pál arra gondolt, milyen éghetetlenül csúnya asszony várhat rá a sötétben.

Jó estét, kedves, mondta odabenn egy kellemes hang. Pál a hang irányába tapogatózott. A nő már eleget ábrándozhatott az ágy meleg ölében, mert azonmód magára rántotta.

Legalább annyit mondjon, milyen színű a haja, a szeme, kérlelte a nőt, mert az alakjával meg volt elégedve.

Barna, súgta a hang.

Pál, hogy biztos legyen az eredményben, háromszor is teljesítette a szerződésben ráírtakat. Olyan tündéri, hihetetlenül hinnivaló volt ez az éjjel, mint egy operett.

☰ ☱
☲ ☳
☴ ☵
☶ ☷

A kakas órája volt, és a hold már az égen, akár egy kérdőn felvont szemöldök. Abból a temetőből érkezett a fővárosba, ahol az év egy bizonyos napján délelőtt tizenegy óra előtt tíz perccel megjelent. Miért is? Hogy beszélgesen valakivel, akivel mintha mostanában ritkábban beszélgetne magában? Hisz tudta, hogy ami ott lenn van a föld alatt, az nem ő. De akkor miért kérdezte meg a lány szüleit, hogy merről van a feje? Egyáltalán, miért mondja el évenként újra és újra a történetet az autóstopról, amelyből kiderült, hogy ő felelős a lány haláláért. Miért tartja mégis ezt az idős házaspárt igazi szüleinek a sajátja helyett, akikkel úgyszólván már nincs is kapcsolata? Miért ül ott abban a kicsiny, kálváriadombot formázó temetőben délután is? Miért olvassa el a temetőgondnok házána falára kitett hirdetését, és miért jegyzi meg, mintha vizsgáznia kéne belőle valahol:

FELHÍVÁS A HOZZÁTARTOZÓKHOZ

A 25 éve lejárt és 100 vagy 200 Ft-tal újraigényelt sírok újraigénylési díját az egyházközség mint temetőgondnokság 400 Ft-ra emelte föl. Ezúton kérjük a hozzátartozókat, hogy a hátralévő 200 illetve 300 Ft tartozást szíveskedjenek ez év december hó 31-ig rendezni a plébánián. A kötelezettség elmulasztása esetén a sírhely minden további értesítés nélkül megszűnik:

A gondnokság

A Temetőrendet kezdte böngészni:

1. A temető az a földterület, amelyben elhunyt szüleink, őseink, ismerőseink holttestei pihennek. Tehát kegyeleti hely. E szent helyen, melyet anyaszentegyházunk külön e célra megszentelt, tisztességes és helyhez illő rend, tisztaság, nyugalom és béke megőrizendő. Ennek fenntartására mindenkinek ügyelnie kell. Mindazok, akik a temetőben tartózkodnak, kötelesek magukat a temetői szabályzatnak alávetni, és annak végrehajtására felügyelő temetőőröknek, temetőfelügyelő szerveknek engedelmessékedni.

2. Szóban és cselekedetben kerüljenek minden kegyeletstértést, beszéljenek csendesen, ne zaladgáljanak és ne okozzanak botrányt.
3. A temetőből sírkövek, keresztek, virágok, koszorúk, gyertyák kivitele vagy ellopása tilos.
4. A kerékpárokat hagyjuk a kapunál elhelyezett kerékpárőrzőnél.
5. A sírokról lekerült régi koszorúkat és virágokat ne a földre és mások sírjára, hanem a komposzt telephelyre helyezzük.
6. Mindenki törődjék hozzátartozója sírjával és ne hagyja gondozatlanul. A sírok virággal való beültetését és locsolását a hozzátartozók jogosultak maguk végezni.
7. A kutakat és vödröket gondosan kezeljük, és a kút körül sarat ne csináljunk.
8. A temetőben végzendő minden munka, sírkeretezések, sírkövek, új keresztek felállítását csak a Gondnoki Hivatalban nyert engedély után köthetők meg.
9. Sírhelyek, régi sírkövek ellátása ugyanott. A temetőőrök ezt nem jogosultak intézni.
10. A temetőt átjáróul használni és oda állatot bevinni tilos és büntetés alá esik.
11. A panaszok részére a Gondnoki Hivatalban panaszkönyv áll rendelkezésre.
12. A temető látogatási ideje a nyári hónapokban reggel 6 órától este 7 óráig, téli hónapokban reggel 7 órától este 5 óráig terjed.
13. Tíz éven aluli gyermek a temetőt csak hozzátartozókkal együtt látogathatják.
14. A temetés alkalmával az eltemetendő kellő időben köteles gondoskodni a sírhely kiváltásáról, kijelöléséről, kiásásáról, betemetetéséről. Általában a temetés intézéséről. Minden halott meg koraszülött csecsemők eltemetése és urnaelhelyezése is engedélyhez van kötve, amelyet az illetékes Ujplébániai Egyházközség Gondnoki Hivatalánál kell kiváltani és kellő időben a temetés előtt a temetőőrnek átadni.
15. Különösen szeles időben a sírok vagy sírdombok kivilágításánál mindenkinek nagy éberséget kell tanúsítania.
16. A római katolikus Új Plébániahivatal az eltemetett sírokról anyakönyvet vezet, amelyen a sírhely száma is fel van tüntetve.

Zsindely Gyula
temetőgondnok

Emléked örökké élni fog!, zsolozsmázta félhangosan. Két tíz éven aluli gyermek lépett be a kapun, kezükben locsolóval. Visszament a sír melletti kispadra. Rágyújtott. Nem tudott mire gondolni. A délelőtt már kibeszélgették magukat ketten, fogadalmakat is tett. Két szál cigarettát is titokban a földbe ásott, kedvese kedvenc Kossuthját, amelyet feltehetően feltűnősködésből szívott volt, lévén a kétkezi munkások és munkátlanok kedvenc torokmarója. A cigarettában most újra azt az iszonyatos erőt ízlelte, amely a vérben dobol, a szerelmesek egymásba kulcsolt karjainak hídjában. Arra lett figyelmes, hogy a két kissrác ott áll a sír előtt, méregetik őt meg a feliratot. Nem szólt. Először gyufát kértek, hogy a nagyapának hozott gyertyacsonkot a söröskupakban meggyújthassák. De aztán visszatértükkor a szeplősebbik minden kertelés nélkül megkérdezte.

Már négy éve halott a néni.

Igen.

És kije ez a bácsinak?

Várt a válasszal, de aztán már nem lehetett tovább halogatni.

A szerelmem. Ennyit mondott. Az emberek manapság a tévéből tanulnak meg viselkedni, gondolta.

És a bácsi még mindig szereti?

Igen. Majd megismeritek ti is ezt az érzést.

És a bácsi mivel foglalkozik?

Könyvtáros vagyok.

És az jó?

Játszani jobb. Olyan, mintha temetőcsász lenne az ember. Egy korallszínű lepke szállt a hajába, elhessegette finoman. Na sziasztok., mondta. Minden este tegnap van, gondolta.

És most itt zötyög a villamoson, amelyre a Nyugati pályaudvarnál szállt fel, gyomrában a restiben lenyelt féldecik, a szájában, a nyelvén keserű lepedék, zötyög itt a Bajcsy-Zsilinszky úton az Astória felé.

És akkor felnéz. Fekete, déli szempár nézi, minden kihívás nélkül, de nem is lopva. Visszanéz. A lány állja a tekintetét.

Mit akarhatok én egy cigánylánytól?, gondolja. De magában már megállapítja, hogy már újra bele mer nézni a nő szemébe. Mindegy, a lány úgylis leszáll valahol Budafokon, addig szórakozik. A cigánylány most határozottan és kutatóan néz a szemébe, az Astória előtt eggyel leszáll. István mint egy alvajáró követi. A lány rövid szoknyában van, erős, formás a feneke, vádlija mint egy gyaloglóé.

Mit fog ehhez szólni Kati, gondolja. A fogadalmak jutnak eszébe a sír mellett.

Eldobja a csikket, két lépéssel a lány mellett terem.

Szia.

Szia.

Merre mész?

A Semmelweis utcába.

Az jó, én is arra megyek.

A lány arcán nincs meglepődés, se kíváncsiság. Fiús álla van, drótszálú haját copfban hordja. Nem kakaószínű, a legsötétebb cigánybarna bőre van.

Most jövök a temetőből, mondja István zavarában.

Igen?, néz rá a lány. Egyáltalán nem csodálkozik. A hatalmas éjbarna szemgolyók a fehér keretben inkább szomorúak. Hát itt lakom, mondja egy ház előtt.

Nem találkozhatnánk a hétvégén, mondja István, a torkában a visszautasítás szégyene. Tizenhat lehet a csaj, gondolja.

De, meló után.

Hol melózol?

Újpesten a lámpagyárban.

És itt kinél laksz?

Munkatársaimmal, csajok. Nem lehet feljönni, mondja szomorúan. Az egész testtartásából árad az erő, az egészség és a szomorúság.

Hát akkor hol találkozunk?

Itt, az Erzsébet híd lábánál, a parkolóban.

Öt óra jó?

Okés.

Hű, de utálok ezért az okésért, gondolja István. Falusi liba. És te mi vagy, mondja egy másik hang benne.

Hát akkor szia. Zoltán István vagyok.

Orsós Olga, szia.

A lány először mosolyodott el, mióta együtt vannak.

A Kígyó utcában, az Apostolok söröző előtt sétáltunk, Galamb Józssival, és a saját halandzsa nyelvünkön beszélünk. Mióta Józssival a szabadnapjainkat közösen töltöttük, olyan tökélyre fejlesztöttük az arab-spanyol-olasz-cigány hangulatú szavakból álló beszédünket, hogy időnkint már értettük is.

Kabekeke csaléa alléja mardaja?, kérdöm Jóskát.

Rám néz nagyot.

Kumbe dzsopna! Apekekaléapa.

Erről van szó!

Csabe Korláhéramútó. Endalaerzanaliáda haléomo. Talalahajahaléapapampillón.

Na de éngöm sé köllött félteni:

Csabékavaunvaullápelüsztenálló. Uzuleodjabulleppoppátupa ruu.

Bocsássanak meg, mekögte égy sötétkék bársonygalléros zakót, drapp színű nadrágot és fehér bokavédős lakkcipőt viselő tisztes, régivágású úr, én hat nyelven beszélek, de nem értem egy szavukat sem. A legszöbb az vót az egészbe', hogy magyarul szólított mög.

Én az órára néztem:

Siessünk, mert lékéssük a mozit!

Jóska barátom még ennél is merészebb vót. A Koronaőr utcai *A politikus grajzlerhez* vagyis szatócshoz címzett korcsmája hírós volt a paprikáscsirkéjéről, de Jóska, miután teletömtük a hasunkat, odahívatta a vendéglistát, akit mindönki a körösztnevin szólított, és mögkérdezte tőle:

Ugyan mondja már mög Prégrád uram, hova jár, ha éggyször jól akar ebédölni?

Kávézni a Városház térön lévő *Három nyolcashoz* címzett kávéforrásba jártunk, egyetemi hallgatók, katonák, szerényebb polgárok, az iparos és kereskedőnemzet közé. Mert ingyér annyi cukrot töhetett az embör a kávéjába, amennyit csak akart. A Szervita térön lévő Kispipa vendéglőbe is mögtaláltuk a járást a kapu alatt, de onnét kikoptunk, mert Jóska mögint elemibe' vót.

Adok én magának égy jó tanácsot, hogyan mérjön ki több sört, mondta a csaposnak.

Allah áldja meg a jószágáért, felelt a piros fezt viselő embör.

Adjon kevesebb habot!

Kedvünkre való ez a város; égy kicsit olyan, mint mi. Szeretjük a piros, kék sapkát viselő hordárok úri báméskodását, a narancssárga sapkás bérszolgák, a barna sapkát hordó gyorskézbesítőök nyüzsgésit. A pékinasök sőpjelire érköző röggelöket, az éjjel éber lumpokat és a bóbiskoló éjjeliőröket. A kora röggeli tejárusök hadát égyfogatú löcsösszekereikön vagy csacsifogataikon, a pincékből kihangzó szomorú tehénböggést, ahol a tejárusök ádáé ellenfelei, a tejkeresködök fejik a legelőt soha nem látott, bánatos barmokat. A kék bojtos piros sipkát viselő, fűrt fülű olasz, vagy csak annak öltözött gesztönyeárusök, akik még krumplit is sütnek kis kályhájuk lapján, és tüzet is adnak az arra haladóknak. A fenyőmadarat áruló tótokat, a környékbeli falvak lénoaljárásait, a török és olasz édösségkínálókat az iskolák körül, a piros arcú és almájú palóc asszonyokat, a sváb zsuppszalma- és hagymaárusök, az aprófaárusök. A szó magyarul-svábul-tótul-olaszul zeng:

Almát vegyenek!... Stroh-stroh!... Kravanet, kravanet!... Alvé, mandoletti!...

Néha elmögyünk a cselédkorzókra is. Az alföldiek mög az erdélyiek a Keleti pályaudvar előtt, a fölvidékiek a Nyugatinál, a dunántúliak a Délivasútnál, a svábok a Széna téren mög persze a városligeti vurstliban találkoznak.

Szeretjük ezt a soha nem nyugvó forgatagot, a tömegöt, amelybe el löhet tűnni; az idegön esküvőket, ahol – mivel sénki sé ismer biztosan sénkit – az embör rokonai orcát öltve csókot vámol a mönyasszonytól, a Szent István napi körmönetöt, a Gellért-högyről szóló ágyúszót, az újságokat, melyök a legújabb fűiri párbajokról tudósítanak, de leginkább a színházat.

Ezt még az ékszerészök kirakatai előtti ácsorgásnál is jobban kedveljük, pedig azt mondják, a színházban hamisak a kövek. Fél órákat elálldogálunk égy ékszerüzlet előtt a borsárga topázt, a tejfehér opált, fűzöld smaragdokat, karmazsinvörös rubintokat, ibolyaszín ametisztöket bámulva, vagy épp a zafírt, amely Esztikém szömit juttatja eszömbö. De a színház, ahol sémmi sé valódi, mégis igaz, a legnagyobb gyönyörűségünk. Galamb Józsi az operettöket kedveli inkább, magam a régi népszönműveket, a Piros bugyellárist mög A szökött katonát. De a legragyögöb, mindön színbe tündöklö gyémánt – ebbe égyek vagyunk – Fedák Sári a Király Színházban. A János vitéz című daljáték már túljutott a 350. előadásön is, mégse unja sénki. Mi Jözsival ötször néztük mög. Mit szölnának otthon a falunkban, ha mögtudnák, hogy égy nő játssza Kukorica Jancsit? A gyöngyökkel díszített lajbi, a gyönyörűen kivarrt suba, a pántlikás pörgekalap, a hímszött gatyá, az ezüstkampös pásztorbot, a tajtékpipa és a csiköbörös kulacs láttán tátva maradt a városiak szája! És az a sujtásos huszáruniformis! Nincs rá szó. A közönség csak akkor érzékönnyült el igazán, amikor Papp Miska rákezött a Bagó nótájára:

Egy rózsaszál, szebben beszél, mint a legszerelmesebb levél...

A második strófánál mán a kórus is félrefordult. A végén mindannyian égyütt zokogtunk Bagóval. Gazdag és szögény, magyar és némöt égyütt bögött. Be jó vót ott lönni! Ha ezt a tündérvilágot Eszti látná! Mi van vele? Írnöm kéne neki égy kopértát.

☰☷☳☱☵☶☴☲☸
Ez a hapsi mindenre gondolt, papókám. Az Anker általános Biztosító R.T.-nél kötött egy 1.000 USA dolláros és egy 5.000 aranypengös életbiztosítást. És milyen szépen fizette a részleteket egy évtizeden át. Itt van vagy két marékra való nyugta.

Igen? István munkatársá föl sem néz a gépelésből, az éves folyóirat-megrendeléseket készíti.

Csak egygel nem számolt.

Papó nem szól.

Az oroszokkal. Még a letartóztatásából szabadulva is az első dolga volt, hogy a kötvényei dolgában intézkedjék.

Le volt tartóztatva? Miért?

Azt még nem tudom. De hónapokig ült. Később kap egy ilyen választ a biztosítótól;

Életosztály Sz/hi. Budapest, 146. jan. 5.

Vonatkozók: 299017 – 292.209 sz. bizt.

Igazoljuk fenti biztosítások ügyében hozzánk intézett nb. sorait és tájékoztatásul közöljük, hogy mindkét biztosítás díjfizetés hiányában ez idő szerint érvényen kívül áll és azokból kifolyólag csak az automatikusan beállított tőkésítési érték erejéig viselünk kockázatot. A változott

viszonyok és az értékeltolódások következtében – hallod milyen finom stílusfordulat, papókám? – a biztosítások reaktiválása ez idő szerint nem volna célravezető, és sajnos azon kívánságának sem tehetünk eleget, hogy a biztosításokat most visszavásároljuk. Arra kérjük, méltóztassék rövid ideig türelemmel lenni, mert az ilyen régi biztosításokra nézve a közeljövőben kormányrendelet fog megjelenni.

Teljes tisztelettel az ANKER Magyarországi Igazgatósága

Két olvashatatlan aláírás

Nyolcvan pengő ára bélyeg rajta, a bélyegen láncaitól szabadult izomkoloszsus, kezében kalapács, a háttérben egyszerre a fölrobbantott és az újjáépített Lánchíd.

Na és, mi lett a nóta vége?

István szipog. Undorfító szokás: a taknyát visszaszívja és lenyeli. Így oldja meg a zsebkendők hiányát.

Várj, még átnézek egy csomó kérvényt. Megvan.

Állami Biztosító
Csömör Megyei Igazgatósága
Díjeldőleges!

Levélszám: 130013
Porlód, 1954. szept. 10.
Üi. Décsy

Hivatkozással f. hó 7-én kelt levelére, kérjük szíves értesítését, hogy az Anker Ált. Biztosító Társasággal kötött 1.000 USA dolláros életbiztosítása meddig nyert dollárértékben kiegészítést. Szíves tájékoztatására közöljük, hogy az idegen pénznemekben kötött életbiztosítások még a felszabadulás előtti években kormányrendelet alapján pengőre nyertek átértékelést, s így Önnek a biztosítást – amennyiben fenntartotta – pengőben kellett fizetnie. Ami most már a pengős biztosítást illeti, tudatjuk, hogy a 6400/1946. ME sz. rendelet ugyan elrendelte ezen biztosítások valorizációját, azonban végrehajtási utasítás mind a mai napig nem jelent meg, s így természetesen a kifizetésére vonatkozóan Önnek felvilágosítással nem szolgálhatunk.

Állami Biztosító
Két olvashatatlan aláírás,
az egyik valószínűleg Décsy

És feladta az ürge?

Áh, nagyon szívós. Még 1975-ben is próbálkozott. Imé a levél:

Állami Biztosító Csömör megyei fiókja Porlód

Tisztelettel arra kérem a T. Vezetőséget, hogy szíveskedjenek lehetőleg postafordultával – hát hol él ez, mondd, papó? – közölni, hogy a 6400/1946 ME. sz. rendelet, (mely az életbiztosítások valorizációjával kapcsolatos) végrehajtási utasítása időközben – ez nagyon jó! időközben eltelt huszonnégy év – megjelent-e? Bélyeggel ellátott válaszborték mellékelve.

Ugyanis én még az Anker Biztosítóval kötöttem egy 1.000 dolláros életbiztosítást – a másiktól már nem is beszél, figyeled? egy fenét figyeled, de folytatom –, de az bár a lejárat határidő elérte és általam a díjjak – két j-vel, hajaj! – kifizetést nyertek (nyugtákkal bizonyíthatom), de a felém történő (ejnye, most meg felém, ez nagyon próbál a nyelvükön beszélni!) kifizetés mindmáig nem történt meg, és most már, amikor 85 éves munkaképtelen vagyok – és milyen naiv, kicsi szív! – jó volna már a járulékomhoz hozzájutni. A kötvény száma 299.017.

Megemlíttem, hogy egyébként is ügyfelük vagyok, mivel házam évtizedek óta állandóan biztosítom. – hát ez már sose tanul? – Szíves válaszukat satöbbi, satöbbi

Dr. Tóth Pál
Tengőd, Bocskay u. 10.

Na és jött válasz?

Nem. Ezzel a dosszié anyaga, amelyből csak szemezgettem neked a mazsolákat, véget ért.

Az öregúr földobta a bakancsot?

Nem tudom. Halhatatlan ő se lehetett, bár azt mondják, akik életbiztosítást kötnék, fenemód sokáig élnek büntetésből... Még azt sem tudom, hogy lett doktor. Tudod te, hány dossziém van még hátra? Itt dolgozom egy süllyedő, repedezett falú könyvtárban, és még baleset-biztosításom sincs.

A Lipót körülön sé tart örökké az aranyélet. Máshol sé nagyon. Éggy nap hú, de högyös seggű szél fújt odakünn – a főnök rajtakapta az R. Nóti Sanyit, a legsűrűbb üstökű segédöt a Julcsa nénin. Hátnl a raktárban a bálákon. Még bírta a farát az öregasszony, neki állt följobb.

Megspórolhatnánk két segédet, ha maga mindennap férfi tudna lenni még!

Az R. Nóti Sanyi (hogy az R mi vót a nevébe, sénki sé tudta – talán Rátóti –, de a többi segéd aszonta, Rátartit jelönt) röpütt azonna'. Én mög két hét mú'va. Avvót a baj, hogy engödélyünk vót bor mög pálinka kimérésire is. Illetve nem ez vót a baj, ebbű' lött. Éggy Kohn Ignác nevű igen jó kuncsaftunk ott itta mög röggelönként a féldeci vaniliás pálinkáját. Dű'töttem

neki. Mögitta, hanyatt vágódott. Ejnye, de erős lött ez a főzet, gondó'tam, de azér kiabáltam a főnöknek.

Melyikből adtál, kérdözte.

Mutattam neki az üvegöt. Rögtön tárcsázta a mentöket. Az ú gyöngö szalmiák-szeszös üvegiből tő'töttem a szögény kuncsaftnak, amit mögszédülésre használt. Éggy-forma két üveg vót. Nem hittem vóna, de emiatt löttem én a másik e'bocsátott segéd.

A Pesti Hírlapban olvastam éggy hirdetemnyt, rögtön válaszoltam is rá.

*Nagyságos Boros Béla úrnak
fűszer és gyarmatárú kereskedés
Szolnok
Ipar u. 3.*

Mélyen tisztelt Uram!

A Pesti Hírlapban olvastam, hogy Önök kereskedösegédet keresnek, akit részben irodai munkára is alkalmaznának.

A hirdetett állásra tisztelettel felajánlom szolgálataimat. Iskolai bizonyítványaim kitűnőek és az eddigi munkahelyemről való ajánlóleveleim a legjobbak. Négy éve szabadultam a tengödi Reichlinger cégnél. Kézírásom tiszta, a helyestrásom kíváló. Németül is tudok keveset.

Kérem és bizalommal várom Nagyságos Uramnak kegyes válaszát és vagyok sokszoros nagyrabecsüléssel

*Tóth Pál
Budapest, III. Zsigmond u. 194.*

A válasz gyors volt és kedvezö. Nem fogtam gyanút.

*Tóth Pál úrnak
Budapest*

*Ajánlkozását megkaptam és kérem Önt, szíveskedjék nálam haladéktalanul bemutatkozni.
Tisztelettel*

Boros Béla

Ez a szolnoki főnököm nagyon zsugorinak mutatkozott. Még a sajtóharangot is lélakatolta, pedig vót, hogy vagon- vagy uszályszámra kaptuk az árut. Zár alatt vót itt szinte mindön. Amikó persze kezünkbe kerűtt a kúcs, mi segédök is kiszógáltuk magunkat. Nem kíméltük a déligyümölcsöket sé.

Az is baj vót, hogy a főnök égyg fizetésér két bört akart léhúzni rólam. Kiterjedt levelezése vót. A Bárány Tivadar pesti gyarmatárnagykeresködő céggel például. Írhattam a reklamáló leveleket.

Bárány Tivadar úrnak

Budapest

Sajnálattal értesítem, hogy a küldött kávé nem felel meg az Ön eladásbeli mustrájának, amelyet e levelemmel együtt külön be is küldök. A kávé, amelyet Uraságod trieszti raktarából vettem, de Fiuméből kaptam, apróbb szemű és fakóbb színű, mint a mustra, amelynek a babjai nagyobb szeműek és szép zöld színűek. Más hozzáértőkkel is megnéztem a kávé, egy véleményen vannak velem. Kérem, szíveskedjék az esetet megvizsgálni és a baj okáról értesíteni.

Teljes tisztelettel

Boros Béla

Na de a Bárány-cégöt sé ejtötték a feje lágyára.

Boros Béla úrnak

Szolnok

Válaszolva e hó 16-án kelt levelére, szerencsém van kijelenteni, hogy panaszának tévedés az alapja. A kávé, amelyet küldtettem, nem silányabb, hanem értékesebb minőségű. A mustrabeli kávé ugyanis színehagyottan érkezett meg Triesztbe, amely okon a szantoszi termelőtől nem vettem át. Hogy pedig Uraságodat gyorsan kiszolgálhassam, Fiuméből drágább kávé küldtettem címére. Evvel áldozatot hoztam és így méltán csodálkozom panaszán. Ha Önnek a mustrabeli – trieszti – kávé inkább megfelel, még mindig intézkedhetem arra nézve, hogy a küldeményt kicserélik. Legyen azonban meggyőződve róla, hogy a kávé, amelyet kapott, jó minőségű, és hogy vevői más véleményen lesznek róla, mint azok az Ön által hozzáértőknek nevezettek, akik csak felszínesen vizsgálják meg ennek a fumei kávénak minden tekintetben kifogástalan minőségét.

Kitűnő tisztelettel

Bárány Tivadar

Annyi haszna azért volt a dolognak, hogy beletanultam az üzleti levelezésbe. Hogy miket találtam régi mappákban! Például egy BÁTORSÁGOSÍTÓ LEVELET a Tiszai császári és királyi kiváltságos hajózást bátorságosító Társaságtól. A szerződés utolsó, 12. pontja így hangzott:

Azon esetben, midőn a' bátorságosított érték háború alkalmával, ellenség beütése, népzendülés, polgári zenebona, vagy felsőbbbségi törvényes vagy törvénytelen erőhatalom által, vagy egészen elveszne, vagy benne valami kár okoztának: e' társaság jótállásra 's kármentésre magát nem kötelezi. Ha a' bátorságosított hajó jégjárás, zátonyra vagy tőkére menés, 's más szerencsétlen eset miatt veszélyben forogna, avagy éppen elsüllyedne: tartozik a' bátorságosított Fél a'felől azonnal (a' feljebb írt mód szerint) e' társaság igazgató Tisztségét értesíteni: addig is pedig, míg az által szükséges rendelések tételhemének, e' társaság költségén a' bátorságosított érték megmentésére – a' szükség úgy hozván magával – a' hajóbéli teher kihordatásával is minden lehető módon elkövetni. Ellenkező esetben, ha tudniillik kivilágosodnék, hogy a' hajón levők

által a' veszedelemben forgott bátorságosított érték célirányos intézetek által, vagy egészen, vagy legalább némely részben megoltalmaztatható volna: az ilyen, egyedül a' bátorságosításbeli bízakodásból eredt kötelesség miatt történő kárért e' társaság jót nem áll.

Az ilyen régi irományok és a Tisza-beli úszások miatt szerettem Szolnokon lőnni. Igazából itt tanultam mög úszni. Először utánam köllött küldeni a folyó közepire a csónakost, később már magam kapaszkodtam föl az oláh faúsztatók tutajaira. A Mocsányi Tóni segített mindönben, az abonyi végrehajtó fia. Éggy nap odamönt a főnökhöz és öt korona fizetésemelést kért. A főnök elősző vonakodott, aztán ráállt. Közben az irodában a fatányérban lévő pénz főborult, a fillérok és a koronák szétgurultak. A főnök csak arra emléközött, hogy vót éggy ötkoronás is a pénzök között, de az nem lött mög. Éngöm gyanúsított vele.

Gondó'tam, új szita szögön függ: jobban mögbecsülik az embört éggy új helyön. Mög aztán mindig is szerettem vándoró'ni.

Így kerültem én Debrecőnbe, a Komlós Lajos céghöz. A városba' még lóvasút járt ekkó. Az üzlet nagy vót, közel a Nagytemplomhoz. Fele csemőge, fele festékbót. A festékök színeit a köpenyünk karjain vótak láthatók, a vevök nem nagyon tudtak különbségöt tőnni az ólomfehér, a kremzi fehér, a velőncei fehér, a hamburgi fehér, állandó fehér, a bizmutfehér, a hollandi fehér vagy a cink- mög a gyöngyfehér között. Eleinte én sé nagyon. Neköm a ződek vótak a kedvenceim. Csak Schweinfurtba huszonöt színárnyalatba' gyártották. De vót ott mítisz-, bécsicsászár-, papagáj-, braunschweigi-, króm- és guignetzöld is. A szívmhöz legközelebb a ző'd fő'd vót. Ezt Olaszországba', Tirolba', Csehországba' és Ciprus-szigetin bányásszák. Elgondolkoz-tam, hogy ezök a festékök mennyit utaztak mán a világba, én mög még mindig itt csücsülök Debrecőnybe, és hallgatom a főnök szekatúrját a p/z miatt.

A csemőge részleg erőssége a sajt vót, ezt Hollandiából kaptuk. Én kiszolgáltam, de raktáros is vótam. Eggy nap észrevőttem, hogy a tokaji aszús üvegökbül három darab is hiányzik. Persze én kerültem vóna mindjár gyanúba. Rágyüttem, hogy az éggyik segéd többsző' is e'kérte tüllem a raktárkulcsot, amikó én kávé't pörkölttem vagy gesztönyét, olaszosan marónit sütöttem. Csak ú löhet, gondú'tam, de bizonyítani is köllött. Éggy mögkezdött üveg száját vékonyan bekentem anilin festéke' a dugóhoz közel. Éggyször éggy szép, gömbölyű, sárga goudai sajtot hozott fő a pincébül, ott vót a száján a festék nyoma. A főnök csak annyit szólt:

Kis úr, maga annyira szereti a tokajit, mint Tóth úr a ruszlit.

Bizony, a sós, hagymás hering vót a gyöngém. Írt a Galamb Józsi Pestrül, hogy mönjünk Bécsbe. Ezök után nem sokat teketóriáztam.

Úgyse jön el.

De eljön.

Csak nem drukkolsz nekem?

Neki drukkolok.

És miért?

Mert vidéki, mint te, tubám.

István egy Wartburgra támaszkodik a parkolóban. Az éj lassan már leszáll, és szól a táskarádió, hallatszik egy kocsiból. Valaki megszólal mellette:

Mért nézed a földet, úgyis odajutunk.

Szia, Olga.

A lány olyan, mintha egy tündér és egy állat nászából született volna, kívánatos. Szia.

Hova menjünk?

Van egy buli a gyári kultúrban. Eljőnnél?

Persze.

A buszon összebujnak, mint egy régi pár, Olga megtapogatja István bicepszét, ez aggodalommal tölti el a férfit, de nem szól.

Ezt vegyük le, kéri a lánytól. Olga testhez simuló pulóverén egy kitűző; rajta felirat és két rajz: NE + légy + nyuszi. A lány engedelmes. Zötyögnek Újpest felé.

Mit csinálsz te abban a gyárban?

Ellenőrzöm a lámpákat, hogy égnek-e.

Nem fárasztó?

Dehogynem. Folyton cseréljük egymást, de a műszak végére minden mákos már előttem. Hogy a férfi nem kérdez többet, hozzászói: Benne vagyok ám a gyári focicsapatban! Ez büszkén hangzik. A férfinak megvan a véleménye a női futballról, de érdeklődést tett:

És mit játszol?

Középhátvédet.

István hallgat egy sort. Megérkeznek. A buli nem a nagy gyári kultúrházban van, hanem egy kisebb, a feliratokból, zászlókból, szocialista brigádtablókból következtethetően KISZ-helyiségben. A két ajtónálló szövege elbizonytalanítja Istvánt.

Össz'ségébe megf'galmazódott, hogy a k'szpontivezérlésű sza'sz'vezetip'litikát felkellvá'tani egya ta'ságiérdekeket jobbanképví'sló sza'sz'vezeti gyakorlatnak...

A párt által létrehozott pártatlan bizottságokban..., kezdi a másik ajtónálló.

István segélykérőn néz Olgára, de már benn is vannak. Egy részeg fiú tekergeti a magnót, ő a lemezlovas. Az nem baj, ha egy zsoké részeg, de ha a lova is béna!... Az egész hetvenes éveket a diszkózenével baszták el: megint valami, amit nem a fiatalok találtak ki, hanem ravasz kereskedők és rosszkezdű iparosok és sunyi politikusok. Táncolni lehet rá egyedül, de most még senki sem teszi. Csak sört kapni, de a szemek bágyadt fényéből látni; van itt valami más is a zsebekben, az asztal alatt.

A gitár ájjon ki a hátadból, és pengesse a rák!, pattan föl egy fényes arcú fiú egy asztaltól. A rendőri jelentések szemérmesen kreol bőrűnek neveznek.

Meghajtalak, mint hegyi rablót a lavina!, szól utána egy himlőhelyes srác, de a hangján hallani, nincs harag.

Olgák letelepednek egy asztalhoz, ahol már két fiú és két lány ül. A kínos bemutatkozások után sörbe fojtják zavarukat. A fiúknak tetszik, ahogy István iszik, megkínálják a motorosdzsekiből előhalászott rummal.

Olga is sörözik, úgy, mint mindenki, üvegből. Büszkén tekinget körbe. Milyen sráccal vagyok!, mondja ez a tekintet.

A fiúk a múlt heti rádiókabaré poénjait emlegetik.

Mért ütök bele mások mindenbe az orrunkat!, emlegeti a cipóállú; hogy a neve mi, azt nem érteni a zajban.

István a szomszéd asztalok dumáira is figyel; különböző tájszólások édes elegye: Csak ákkau jaó a majaólis, ha az ámber pójól is!

Oalyan vágy, mint az átménéti kábát, a szekrénybe vársz bávétésre, mint a munkásór október huszonharmadikán!

Ha olan messze lakná', mint amilen hüle vagy, sosé érné' haza!

Az asztalnál most a focira terelődik a szó. István nézi a cipóállút és a motor-dzsekist: mindkettő tetoválva van. A cipóállú szőke jobb karján ez áll: Egy lány csavargója vagyok. A bal ökle már kissé komorabb, és ezt jobb, ha az a bizonyos lány – talán épp, aki vele van – komolyan veszi: VÉRT VÉRÉRT. A motordzsekisen rajta van a három vízszintes vonallal megjelölt javcsis kereszt. Az aszódi nevelőintézet itt körülbelül az etoni magángimnáziumnak felel meg. A másik kezén három betű: VCSE. István összeszedi a bátorságát, azt a keveset, és rákérdez.

Világ csövesei egyesüljete!, mondja büszkén a tetoválás tulajdonosa.

Te, Dzsekszon, add má' ide a söröd! A cigányfiú – ha ez itt megkülönböztető jelzőnek mondható – már fogja is István üvegét. Az ő csuklóján a cipóállú kezének bilincse.

Olyan szagod van, mint egy török származású bulgár súlyemelőnek, akin nincs zokni! Ez persze csak a bevezető. Engedd el az üveget, mert megszopatlak, mint a torkos borzot!

Sötét vagy: egy vödör korom hozzád képest villámcsapás! Ezt a motordzsekis mondja. A fiú elengedi az üveget, a motordzsekis meg mellbetaszítja.

Olgával madarat lehetne fogadni: a barátok befogadták a választottját, meg is védik. Ennél boldogabb csak akkor lenne, ha István állt volna ki magáért, de István lapít, csak italban állja a versenyt a gyári fiúkkal.

...Ez a pasztörözött tejen és nápolyin felnőtt optikás padlóváza, ez a gádzsó köcsög ott!, hangzik a háta mögül, de nem túl hangosan, nehogy baj legyen.

István itthon van.

Kilenc hónapra rá, hogy az az eset mögtörtént velem a London szállodába, e'möntem a Postatakarékpénztár röngeteg nagy épületibe mögtudakóni, hogy gyütt-é számomra pénz, a mögállapodás szerint. Gyütt. De sé kétszáz, sé száz korona, hanem csak ötven. Hát mi születött ebbül a kalandbul, ha sé fiú, sé lány? Tán macska? Szégyölltem nagyon a dógot, arra gondótam, mit szó'na édosanyám, ha mögtunná. Esztire gondú'ni sé mertem. A Jóisten úgyis tud mindönt, de hosszú időbe telt, míg möggyóntam. A pézt azt mindönesetre fővöttem, köllött a bécsi útra. A Galamb Józsi aszonta, neki péze nincsen, de van égygy vastag aranylánca. Hát jó' van.

Nem nagyon vót maradásunk Pestön. Munkát sé leltünk, de nem is nagyon akartunk. Zavarossá vált az idő színe. Vót hogy órjási tüntetés vót az általános választójogért. Akkó hallottam ezt a szót, hogy szocjalizmos. Gondótam izmos löhet, de az elejit nem értöttem. A Jóska e'magyarázta, hogy mi az.

Cucilizmus az, hogy bemögyünk ide a kocsmába, té fizetsz, én mög iszom.

És ha nincs nálam péz?

Akkó cucilista vagy té is.

És mi van, ha a kocsmáros nem cucilista?

Akkó vereködés lössz.

Hát inkább fizettem. A kocsmába hallottam égy nemzetiszín szélű kammgárn nadrágos embertül, hogy ú kivándorol Amerikába. Nem tudtam, milyen löhet Amerika, de úgy képzeltem e', mint a Tündérországot a János vitézbű'.

Jó lössz nekünk Bécs is, mondta Jóska.

Bécsbe nem vót nehéz e'jutni. Útlevel nem köllött hozzá, a vonat mög – hála Baross Gábor minisztrének – annál ócsóbb vót, miné messzebbre utazott az embör. Ezt hívták zóna-rendsörnek. A zóna pörköltet mög mindönki ismerte. Elég az hozzá, hogy Bécsbe égyenöst az Arany Bárány Szállodába möntünk. Így vót rá kiírva magyarul. Bevittük a csomagokat. Jóska beszélt a portással, engedje mög, hogy a csomagjainkat itt hagyassuk, amíg munkát kapunk. A portás nemigen értötte, amit a Jóska mondott, de mögengedte a dógot. Szédítö nagy házak között möntünk. Eszömbe jutott, mit szoktunk otthon mondani, ha nem értjük, hogy került a csizma az asztalra:

Micsoda falu az a Bécs?

Hát öleg nagy. De az ökör Bécsbe is ökör marad. Mer a Jóska az vót. Odamén égy rendörhön a Ringön, hogy merre van a munkaközvetítö. A rendör nem értötte, amit a Jóska mondott. Én sé értöttem, amit a rendör. Csak a végit.

Hund ungarisch, azt mondta.

Na, mondtam Jóskának, annyira én is tudok németül, mint té. Sok időbe telt, míg a harmadik kerületbe mögtanáltuk a munkaközvetítöt a Kundmangasse 19. alatt.

Segédre szükség van, mondták, de olyanra, aki tud németül.

Már az első helyön kudarcot vallottunk. Az üzlet nagyon elegáns vót, a Kärtner Strasse és a Graben sarkán. Ide már én möntem be.

Guten tag, mondtam. Ich bin Herr Paul Tóth.

A tulajdonos elmosolyodott. Im Lokal hier gibt's nur ein einzigen Herrn, und das bin ich!

Vagyis hogy ebben az üzletben csak égy úr van, és az ő. Hát itt gyorsan bemutatkoztam. Vót még égy cím, égy stammersdorfi. Jóskának mondtam, hogy várjon mög az állomáson. Nem figyeltem jól a kalauzra, égy mögállóval odébb szálltam lé. De végül mégis mögtaláltam az üzletöt. A főnök ugyanazt mondta, mint a többiek: fölvönne, ha tudnám a nyelvet.

Ich werde es studieren, mondtam.

De a krämer csak mosolygott. A Kärtner Strasse-i üzlet tulajdonosát Pokornynak hívták, ezt mög Piwonkának. Ha itt mindön csehbül mög tótbul bécsi lött, mé né löhet-nék én is?, gondótam, de nem szótam. E'köszöntem.

A Jóska mán az arcomon látta az eredményt. Majd a lábunkat jártuk lé, míg e'jutottunk a Szent István-dómhoz. Mögmásztuk a lépcsöket, körbenéztük.

Olyan, mintha hullámszana, mondta odafönn Jóska.

A Dunát is mögnéztük, hát az mindön vót, csak nem kék, ahogy a keringö mondja. Inkább szöke vót, mint a Tisza. A Votivkirchéhez is e'keverödtünk, németül így mondják a fogadalmi templomot. Nézögetjük. Nézöm ám, hogy az égyik üveg-ablak nagyon a Havi Boldogasszonyt formázza. E'mondtunk égy imát, olyan fél-hangosan.

Dícsértessék a Jézus Krisztus, mondta égy embör, akit a ruhája alapján olyan uracs formának véltem.

Mindörökké, ammen.

A Kotányi János itteni paprikamalmába dógozott, porlódi vót. De ú is aszonta, nincs munka.

Mindön a mi zsfrunkon hízott ilyen nagyra, mondta a Jóska dühösen. Pedig hát nem tudtunk németül, ezé nem kaptunk munkát. Ez vót az igazság.

Visszamöntünk a csomagjainkért. Az Arany Bárány Szállóba mondtak égyy címöt, ahol ó'csón mög lehet szállni. A Spanyol gasséba vót, a huszadik kerületbe. Gyalog möntünk, mer fogytán vót a péz. Égyy osztrák ajánlkozott, hogy ú majd viszi a csomagot. Mőgalkudtunk zwanzig hellerbe, odaadtam neki a nagyobbik csomagomat. Az osztrák mögizzadt, mögkötötte magát, hogy tovább nem hozza ilyen olcsón. Végül égyy koronába alkudtunk mög. De ú előre kéri a pézt. Odaadtam, erre elszaladt.

Kezdünk má nagyon éhösek lönni. Bemöntem az égyyik üzletbe, kértem parizert húsz fillérért. Gyanús lött neköm, hogy olyan sokat szel lé.

Milyen húsból készül ez?, kérdöztem.

Pferdefleisch, mondta, és nyihogott. Lóparizer vót.

Az neköm nem kő, mondtam.

A tulajdonos utánam vágta a parizert. Léhajoltam érte, becsomagoltam, gondoltam, jó lössz a Jóskának. Égyy másik bótba vöttem rőndös parizert. Olyan éhösek vótunk, hogy az utcán fölfaltuk mindet. Jóska örült, hogy az üvé több.

Útközbe találkoztunk két lánnyal. Jóska rákezdte, hogy:

Guten tag, Schöne mädchen, az ú tengődi némőtjével.

Hagyd el, mondta az égyyik lány. Mért beszélsz németül, mikó nem tucc.

Kiderült, hogy bihari lány vót, a másik mög nógrádi.

Ezön jót nevtünk.

Ezé köllött nekünk Bécsbe gyünnünk?, mondtam Jóskának.

Végre mögtaláltuk a szállást, tényleg ó'csó vót. Rögge' mondom a Jóskának:

Fogytán van a péz, komám!

Tögyük be az aranyláncot zálogba, aszongya.

Mög is találtunk égyyet, de a becsüs nem vötte be a láncot, mer dublé vót, vagyis hamis. Hát majd kiütöttem a Jóska orrábú' a taknyot. Elegöm lött belüle is, Bécsbül is. De már mindégy vót az: elmült esőnek nem köll köpönyeg.

E'végzik Bécsbe, e'romlik az égbe, mondta a Jóska. Csak azt tudnám, miért. Mert hiszön rajtunk múlik mindön.

Annyi pézünk már nem vót, hogy vonatra szálljunk. Hajóval gyüttünk Pestig. Azt az örömöt, amikő mögláttuk a város tornyait!

Főmöntünk a Gellért-hőgyre. Nem szó'tunk sémmi, csak néztünk.

===== És akkor csöngetnek, Olga áll az ajtóban, kezében rumosüveg, szemében bizakodás, arra gondolsz: keréken láncos fék, de nem mondatsz neki semmit, most mosolyogni kell.

Bejön, körülnéz a szobában, ahol az autók kipufogógázaitól minden polcot zsíros, fekete por takar, megáll a zöld papírra ragasztott képek alatt; hosszasan elidőz egy I AM YOU feliratú rajznál, amelyen egy hippi virágfüzérrel díszített hajában fütőrésző kisfiú sétál locsolókannával a kezében; csak azok a nők nem csaltak meg, akiknek nem adtam rá időt, gondolod, leülteted az ágyra, a szemed már vetközteti, de félsz a hangtól, amely megszólalhat belül; vedeled a rumot. Olga elégedetten nézi, tört kézzel lehet dolgozni, de tört szívvel, hű, de ócska, gondolod, ócska vagy és gyáva; le kéne dönteni, letépní róla a ruhát, hisz arra vár; legalább meg kéne csókolni; igyál, mondd neki, köszönöm, de nem kell rum, mondja, váratlanul megcsókolod, erős, húsos, sárga-

barackfű szája van; Istenem, ez egy cigánylány, gondolod, kiáltó illata megvadít; ez a csók mindenesetre egy kérdőjel volt, igaz, nem is pont; ha egy rabló csókol meg, számold meg utána a fogaidat, mondod, mért, te az vagy, néha igen, hagyd azt a párnát, mondod vadul, kihúzd mögüle, egy székre teszed; mire megfordulsz, már vetkőzik, belebújsz a mély illatába, amely bizsergető és enyhén csípős, mint a keleti fűszerek, mindenesetre elég erős ahhoz, hogy most egy szőke lányra (ne) gondolj; micsoda kemény combok, a bolhát el lehetne nyomni rajta, persze a foci, a lány tárulkozón nyílik szét, de te először az alsóbb lyukba hatolsz, nem lepődik meg, járjátok fékvesztetten a táncot, csak most ne szólalj meg, gondolod, szerelem nélkül sose ment; szerezd hát, ne használd az igazít helyettesítésre, ez itt nem egy kép, nem egy álomfoslány, ez egy kis romnyi, aki a faszodon van, micsoda tehetség, Istenem, mekkora művész, amatőr ez egyáltalán; tarts ki most, tarts ki keményen, nem, nem, nem bírom tovább.

Tizenhárom éves voltam, amikor megerőszkolt az apám, mondja Olga a fürdőszobából jövet.

István nézi a fiúsan erős, ruganyos lánytestet, szégyen van még benne és félelem, de a lány derűje megnyugtatja, na meg ott van a rum is.

Nem sokkal múltam tizennégy, amikor elkapott a bátyám. Amikor az öcsém is el akart kapni, megszöktem és Pestre jöttem.

Mélybarna hangján tárgyilagosan, szelfden mondja ezt.

Akkor te se járhatsz sokat haza, mondja István.

Tudod, én szeretném az életet, csak még nem találkoztam vele. Olga felhúzott combokkal ül az ágyon, domború mélyrőzsaszín szemérme virít. Szeretnék gazdag lenni.

Mindenki szeretne, te mért?

Hogy legyen egy nagy lakásom. Kis lakásban nem lehet boldog az ember. Onnan nem lehet győzni.

Ez nagyon sportosan hangzott. Istvánon már rajta az alsógatyája.

Ez szép, nagy lakás, a fürdőszoba, a konyha is. Egyedül laksz itt?

Nem, egy másik albérlővel, mondja István. A nővéreméké a lakás, de pénzt kérnek érte.

És ők hol vannak most?

Peruban.

Peruban? Ott biztos jó lehet élni.

István bekapcsolja a magnót: Lennon kesernyésen kihívó, fekete fátyolba burkolt hangja.

Gondolod? A gazdagoknak lehet, hogy igen.

És a nővéredék azok?

Ott igen.

Ha nekem pénzem lenne, én nem lennék olyan szemét, mint a gazdagok.

Gondolod? Olyan ez, mintha azt hinnéd, hogy józan maradhatsz egy egész napos ivászat után. Megváltoznál te is.

Gondolod? mondja a lány, de keserűen, ellenségesen. Öltözni kezd.

Meg kéne szopatni, gondolja István. Lehet, hogy utoljára van itt. Hal a zsákban. A lány kicsúszik az ölelésből.

Szia. A fürdőszobapolcon hagytam a telefonszámomat. Kilenc után ne hívj, a házínéni nem szereti.

Még néhányszor meglátogatja Istvánt, de nem járnak sehova. A férfi egyre tehetlenebb az ágyban, már a rum sem segít. A lankadt füttyi boldogtalan esete a képzelgésnél erősebb, víz- és fagyálló puncival.

Még azt se mondtad meg, mivel foglalkozol, mondja egyszer a lány.

Ha egyedül látsz, se vagyok magamban, úgyse érted. István az ágyra dől és a falnak fordul.

Felejts el, mondja. Felejtsd el a címemet, a telefonomat.

Többé nem találkoznak. Ki tudja, mi lett Orsós Olgával?

Tóth Pali és Galamb Jóska útjai – ha nem is egy híd közepén – elváltak. Jóska vidékre vágott, Pali Pesten szeretett volna maradni, amelyet erősebbnek, elevenebbnek tartott Bécsnél is, és ami a legfőbb, magyarul beszéltek benne. Pedig abban az időben mintha mindenki megbolondulni látszott volna a fővárosban. Egymást érték a bálak, a muriknak mintha sose akart volna vége szakadni.

Pali a Párisi Nagyáruház mellett lévő, jónevű Bessenyei-féle csemegeüzletbe lépett be. Egy bizonyos Sipos volt a Bessenyei utódja. Megesett, hogy a főnök becsalta a raktárba a női személyzet valamely tagját, de aztán, férfiúi erejében csalatkozva fülelni kezdett, és azt mondta:

Jaj, jönnék!

Az eset persze nem maradhatott titokban, a tulajdonost Jönnék úrnak titulálták a segítők a háta mögött. A vevőkörbe tartozott egy szép, természetes férfiú is, középen elválasztott hajjal, nagy, mindentudó, mégis gyermeki szemekkel, bizonyos Krúdy Gyula. Azt suttozták róla, hogy író létére bordélyházban lakik, és huszártiszteket hajigál ki a kávéházból, ha megdühödik. Ha be volt csicscentve, évdődött a személyzettel, zamatos adomákat mesélt. Például egy barátjáról, aki nagyon forgolódtott egy vízvívárosi vendéglős szép lánya körül, és bár nem állta az italt, hősiesen hömpölte a spriccereket, csakhogy a lány közelében lehessen. Meg is kérte a vendéglőskisasszony kezét, de kikosarazták. A mama állítólag azt mondta később magyarázatul:

Csak nem adom a lányomat egy olyan emberhez, aki minden pohár bor után kimegy pisálni.

Ugyanez a derék férfiú hegedűsként lépett fel egy jótékonyági esten. Egyre szédületesebb iramban cikázott a vonója, és a hatalmas erőfeszítésben kirepedt a nadrágja. Kilógott mindene, de ő nem vette észre.

A legnagyobb hatást az Esten Szommer úr darabja érte el kétségkívül, így írtam róla.

Azt hallottam, uraságod a jövőbe lát, mondta egyszer Pál, minden bátorságát összeszedve.

Krúdy szelíd szemére felhők futottak, szomorkás mosollyal simogatta a bajszkáját.

Aztán mért akarja maga megismerni a jövőt? kérdezte.

Szeretném tudni, szerencsém lesz-e az életben.

Az más. Aki a szerencséjétől vár mindent, könnyen legyőzheti a sorsa. A jószereince különben is egyszer ha kopogtat az ajtónkon, a balsors bezzeg annál türel-

mesebb. Ha maga túl szerencsés, barátom, sose ismeri meg önmagát, de ha nagyon szerencsétlen, mások nem fogják megismerni. Igazság szerint minden embernek ugyanakkora jégdarab jutott, csak a szerencsések nyáron, a szerencsétlenek télen kapták.

Krúdy megpörgette ujjai közt a sétatálcáját, elmerengett.

Tudja, barátom, van egy maláj közmondás. A kókuszdióknak az a végzete, hogy ússzék, a kő meg, hogy elmerüljön. Ne akarja összetéveszteni a szerencsét a sorssal. És főleg: ne akarjon mindent a nyakába varrni.

Nem akartam én tolakodni, szerkesztő úr, én csak...

Na nem bánom, mondta Krúdy. Keressen föl jövő szerdán háromkor az Ó utcában. Itt a névjegyem. Akkor telihold lesz, az kell a jövendüléshez!

A hálálkodást be sem várva elhagyta az üzletet.

Pál fejében a jövő szerdai nagy találkozás forgott még akkor is, amikor a raktárban a nagy hűtőszekrény mellett paprikás szalonnával foglalatostkodott. Ismerős kuncsaft libent be, egy ügyvéd lánya. Régóta évdődött már Pállal, aki úgy érezte, itt az alkalom. Átölelte, és megcsókolta. Csakhogy a paprikás szalonna! Annak a nyomai bizony ott virítottak a fehér blúzon. Pál a főnök lányához sietett, és kért tőle kölcsönbe egy blúzt. A lány nagy szemeket meresztett, de adott.

Alighogy túl volt a paprikás csókon, kipirosított, kalapos, csipkés dáma lépett az üzletbe. Ismerősnek tűnt neki, csak ez a kihívó ruha, az a rengeteg festék az arcon.

Szerbusz Palkó, már mög sé ösmeröd a falubélidet?

Té vagy az Részka?

Én bizony.

A Récze Valéria volt Tengődről.

Mivel foglalkozol itt Pestön?

Kurva vagyok, vágta ki a lány büszkén.

Pál a három másik segéd kuncogása közepette szolgálta ki a lányt.

Nem ösmeröd véletlenül a Krúdy szerkesztő urat?

Hát hogyné ösmerném. A legdelibb gavallér Pestön. Olyan vót hozzám, mintha a bátyám, vagy égyenösen az apám vóna.

Na jól van, hát Isten veled, mondta Pál, és sürgős teendője akadt a raktárban.

A megadott időpontban szívszorongva állított be az íróhoz. Lesütötte a szemét, nézni sem mert a lányokra.

Ne csodálkozzék, barátom, mondta Krúdy. Egy írónak ideális lakás a bordély. Először is itt vannak a lányok, akik nagyon ki vannak éhezve az emberi szóra. Elmondják a bánatukat, apró örömeiket. Aztán itt vannak a vendégek. Idehozzák a sorsukat a helyembe, borosan kibeszélik. Hajnalban, reggel csönd van, lehet írni. Csak szóbeszéd az, hogy én állandóan a kocsmákban ülök.

Pál csak állt zavarában, nem szólt semmit.

Foglaljon helyet, mondta a divatos sacco-t, ősmagyar szóval zakót viselő férfiú. Egy csomag kártyát tett az asztalra, elkezdte keverni. Az nem látszott a zakón, hogy ócskásnál vették. Egy gazdagabb úr, aki a bécsi Gunklnál dolgoztatott, elég hamar ráunt.

Mondjam, hogy mire vagyok kíváncsi?

Nem kell kérdezni semmit, mondta az író. A kártya úgyis megmutatja a kérdés lényegét. Csak a sarlatánoknak van szükségük a kérdésre. Inkább csak gondoljon arra, amit kérdezni szeretne. Krúdy kiválasztott egy lapot a pakliból, és azt mondta.

Ez itt maga. Az Érme lovagja. Alapos, szavahihető fiatalember. Munkabíró, türelmes; a hátán fát lehetne vágni. Szereti a természetet, mohó a pénzügyekben. Nem túl sok fantázia jellemzi.

Pál bántottan hallgatott.

Nyugodjék meg, barátom. Lélegezzék mélyeket. Úgy. Nézze, most nincs sok időm, mert még estig be kell fejezzek egy tárcát. Ezért inkább csak körülnézünk, mi volt, mi van, és a közeljövőben mi lesz az Érme lovagjával. Emeljen, de gondolja meg jól.

Tóth Pál habozni látszott, kicsit remegett a keze, ahogy emelt. Az író három részre osztotta a kártyacsomagot, és kezdte kiteríteni a lapokat kereszt alakban.

Ami a szívügyeket illeti, mert fiatalembernél ez a legfontosabb, egy aranybarna, esetleg szőkésbarna hajú lány szép zöld szemét magára vetette. Ez a lap itt ni pedig a gyerekkorból való boldogságot jegyez. Kemény munkával szerzett gyarapodást jelent a következő, hatalmas vagyonokról ne álmodozzék. A munkájában rövidesen változás áll be, ezt mutatja itt ez a lap.

Az asztalon álló üvegből veresbort töltött magának.

Rejtett képesség van magában a művészetek iránt, de nem valami magas fokon. Hanem amit itt látok, hogy is mondjam...

Az író most Pálra nézett.

Társadalmi zűrzavart látok, háborúkat, forrongásokat. Ez elől egyikünk se menekülhet. Az élet jelenlegi formájában zátonyra fut, de a fájdalommal megvilágosodás jön. Cselvetés, ármány választhatja el a szerelmeseket, vagy éppen polgárháború. Fegyveres testület tagja lesz, barátom. A vége jó: látja itt Ádámot és Évát? A szerelem diadalmaskodik.

Krúdy szivarra gyújtott.

Ennyit most röviden. Ábrándozva fújta a füstöt a mennyezet felé. Tudja, a jóslás közös ihlet, a magáé, az enyéé és a kártyáé. Magából jó médium lenne. Megköszöri a torkát. De azért ne foglalkoztassa túlságosan, amit mondtam. Most csak csentünk a holnapból, a jövő Istené. A sors különben sem olyan, mint egy kék madár, inkább úgy mászik, mint egy pocok. Aki elfogadja, azt magával ragadja a végzet, aki nem fogadja el, azt magával vonszolja. Ismét töltött magának. Tudja, a jövő kicsit olyan, mint a mennyország, mindenki vágyik rá, de most még nem akar odamenni. Majd meglátja a dolgokat, ha itt lesznek. Az élet, mint a hamis jósök, különben sem játszik teljes paklival.

Már megbocsásson Krúdy úr, de olyan jövődőlőről még nem hallottam, aki lebeszél a jóslásról.

Krúdy fenéig itta a poharat.

Nem is vagyok én jó, barátom. Csak egy szegény magyar író, akinek kóbor, kósza füst az élete. Csak úgy kíváncsiságból: mennyit szánt volna erre a jóslatra?

Két koronát.

Hm. Na meg a hídpénz!, mondják erre. Álmoskönyvért fogadtam el már pénzt, jóslatért soha.

Hát akkor köszönöm, szerkesztő úr.

Jóslatot sosem szabad megköszönni, barátom. És most Isten vele.

A nap már lezuhant a földbe, a sötétség szíve dobogott odafönn, a hold, amikor megérkezett szülővárosába. Gyűlölte ezt a helyet, amely szülte, táplálta és fölnevelte őt. Talán mert itt bolyongott szerelmük útjelzéseit keresve, és nem segített az ivás, nem segítettek a nyugtatók – külön-külön és együtt sem. Téptetten, verően bolyongott a városban, mert kívül kereste még elveszett kedvesét. Úgy néztek rá az emberek, mint kísértetre, és úgy néztek az emberekre, mint kísértetekre. Színes lett az idő, ősz lett, és megjöttek az egyetemre Kati évfolyamtársai is, és nevettek és csevegtek és bőfögtek és fíngtak – de a legostobább, a legfölsőlegesebb is élt közülük. Istvánnak ez volt az utolsó dőfés fekete inge alá rejtett szívébe. Szégyellte magát, hogy életben maradt. Mivel Istent nem ismerte, azahogy ismerte, de haragban voltak, a bolondokháza, az öngyilkosság és a menekülés közt választhatott. A bolondokházába nem vonzódott, mint annyian a városban űelőtte: az orvosokat olyan embereknek látta, akik közül a legtöbb azért választotta ezt a hivatást, hogy megismerje saját betegségét. Csak tüneti kezelést tudtak adni, gyógyírt nem. Az öngyilkossága (a második életében, mert az első kilencévesen követte el) megint nem sikerült. Vannak, akik annyira halálképtelenek, hogy még egy tisztességes öngyilkosságot sem tudnak összehozni. Részegen bolyongott az éjszakai utcákon, és vonyított fájdalmában. Egyszer még az apja is felébredt, kihajolt az ablakon.

Mi volt ez, kisfiam?

Semmi apa, csak egy részeg járt erre.

A szülei persze nem hittek neki, ő se nekik. Nem tudta megbocsátani, hogy a szerelmét nem fogadták szeretettel ebben a házban. Mintha ez is oka lett volna Kati halálának. Új szülei lettek, Katiéi, akikkel összekötötte őket a közös, meghitt fájdalom.

Most mégis haza kellett jönnie, mert az egyetemet be kellett fejezni egyszer. Magyar–angol szakos tanárjelöltként kellett tanfania, abban a gimnáziumban, amelyből diákkorában háromszor készültek kicsapni. (Pedig még dolgozatot is írt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom a szovjet prózában címmel.) Az egyetlen könnyebbség az volt a dologban, hogy levelező hallgató lévén, nem kétszer fél év, hanem kétszer két hét volt a gyakorlóideje.

A tanárok, akiket szeretett, már elmentek a gimnáziumból vagy az életből. Néma utálat vette körül a tanáriban, de megtűrték. A gyerekek szerették, és ő is szerette őket. Csak a szeretnivaló és a gyűlöletes tanárnak ad gúnynevet a diák, őt Beethovennek hívták a haja miatt, amely, mióta Pestre került, meghosszabbodott. Hogy is ne szerették volna, amikor pontosan tudta, hogy éreznek. Nem felejtette el azt az érzést. Az iskola számára a legunalmasabb, legérthetlenebb hely volt, szoros szabályokkal, egy hely, ahol lábbal tiporják a józan ész, összekevernek gyémántot és kavicsot. A tanulás – amit igazából sosem művelt – olyasvalami volt számára, mintha elvétenék a köszönést az utcán, de nem lehetne továbbmenni, az idegen ott maradna, és bámulna ránk éveken át. Tanulni könyvekből kellett, melyekről senki sem tudott az igazi életben, kivéve az ember tanárát, akinek be kellett számolnia róla. A tanulás számára abból állt, amit nem tanult meg. A tanárok legtöbbje nem azt mondta, amit gondolt, hanem azt, amiről azt gondolta, hogy jó a gyerekeknek és jó a saját társadalmi helyzetüknek. Ez az egész kiterjesztett szárnyú, de lekötözött kicsi ország beteg volt a hazugságoktól, beteg.

Istvánnak is hazudnia kellett a katedrán, de István ravasz volt, tanult egyet s más a fővárosban. Tanári példaképeitől pedig megtanulta, hogy a hazugság és igazság közti keskeny pallón hogyan lehet egyensúlyozni. Hagyta a gyerekeket, hogy maguk mondják ki a következtetést, akárha magukban is, hagyta, hogy kitalálják az igazságot. István

kétszeresen is selejtnek számított: tanítók voltak a szülei, és gyerekkorában megszökött az iskolából. Két lábbal a földön járónak hitte magát: megbukott nála az egyetem is. Rá aztán igazán állt: az ember társadalmasítása otthon, a családban kezdődik. Akár a neurózis.

Hogy milyen volt mindez a valóságban, elég, ha látjuk az egyik, úgynevezett óravázlatának az elejét.

Zárótanítás óratervezete

A zárótanítás helye: Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziuma III. b, Porlód

A zárótanítás időpontja: november 13. 8 óra

A zárótanítás tárgya: angol nyelv

Az óra anyaga: Lesson 8 A SHORT TALK ABOUT THE USA, CANADA AND AUSTRALIA c. olvasmány második része.

Didaktikai cél: kb. 15 új lexikai egység elsajátítása, a brit és az amerikai angol közti néhány helyesírási és kiejtési lexikális különbség megismertetése.

Művelődési cél: Ismerkedés az USA és Kanada földrajzával, történetével, néhány amerikai állam nevének jelentésével.

Nevelési cél: A népek egyenjogúságának hangsúlyozása. A fajüldözés elítélése.

Készség: A hallás utáni megértés fejlesztése, a kérdésekre való felelet és kérdésfeltevés gyakorlása.

Feldolgozási mód: auditív – orális.

Az óra típusa: új anyag feldolgozó.

Az óra menete: logikai, módszertani.

Innentől két hasábra törve az egész. A módszertani rész első pontja: az osztály megszervezése, köszönés, jelentés. A gyerekek tudták, hogy nem ők, hanem ez a habókos féltanár vizsgálják itt, őt vizsgálják vizsla szemekkel e vizsgán. Segítettek neki. Kivéve egy lányt, aki felelőnek volt kijelölve, de hiába szólt neki az óra előtt, egy mukkot sem volt hajlandó megszólalni. Az első padban ült, szőke, álmos szemű szépség, aki vérforralóan hosszú combjait kereszbe szokta vetni a rövid szoknyácskában, és úgy bámulta Istvánt az órákon. István segítő kérdéseket tett fel, vagyis számárhídat adott neki, végül szinte kérlelte, hogy mondjon valami kifogást, miért nem készült, de a lányt nem tudta szóra bírni. Ha nem ad neki elégtelent, az összes eddigi osztályzatát érvényteleníti. Mit volt mit tenni, beírta az egyest, élete egyetlen elégtelent. Rossz tanár volt, először is azért, mert lelkiismeret-furdalást érzett az egyes miatt. Az órákon Elton John-, Cat Stevens-számok szövegeit elemezték pihentetésképp, vagy népdalokat tanított. Viszonylag tűrhető előadó volt, legalábbis nem aludtak el az óráin. Meg tudta tanítani, hogy Amerika az az ország, ahol a világ leghosszabb, legszélesebb és a legmagasabban futó hídjai találhatóak; ahol 9 Washington, 6 Athén, 5 Párizs, 3 Glasgow, 3 Berlin és 3 Waterloo, 1 Róma és 2 London és 1 Moszkva van; hogy Kentucky azt jelenti egy indián nyelven, hogy sötét, véres föld, Manhattan azt a helyet, ahol mindnyájan jól berúgtunk, Idaho pedig egyenesen jó reggelt jelent. Ha nem volt benn az óráján a szakvezető tanár, McLuhanról és Németh László nevelélméletéről beszélt nekik, de azt már nem merte elmondani, hogy legszívesebben számítógépvírus szeretne lenni, aki ennek az automata világnak az összes komputerében kitörőlné a háborús programokat, kiírná, hogy Grow Your Own, és eljátszaná a magyar himnuszt. Azt meg végképp nem merte elmondani, hogy a legszívesebben az ágyban adna jegyet a kis szőkének, mint egy hajdani tanári példaképe, aki kikapta a kikapós gimnazista lányokat,

tanár- és tanárjelöltöket, esti hallgatócskákat. Neki ez nem ment; egyszer egy lánnyal másztak be részegen a diszko kerítésén, ráestek egy kukára, és egy hang azt mondta neki a sötétből:

Jó estét kívánok, tanár úr.

Valami azt súgta neki, nem fog ezen a pályán sok kenyeret elpusztítani, mert a lelke mélyén igenis tudta, hogy egy jó tanárnak emberi példaképnek is kell lennie, ami egy akkora városban, mint Porlód, roppant nehéz olyasvalakinek, aki még nem öregedett meg; és lelki szemeivel látta, hogyan csukják le kiskorú lányok megrontásáért, és szépen fogta magát, és megszerezve a diplomát, ami nélkül nem ember az ember, mondták a szülei, visszaosont a nagyvárosi vadonba, a könyvtár poros polcai közé, ahol a jobbágyi (szépkedőn munka-) könyvébe a könyvtáros gyakornok helyett a büszke könyvtáros I. bejegyzés került és 2.100, azaz kettőezeregyszáz forintra emelték a fizetését két év múlva.

A paprikás szalonnás eset az ügyvéd lányával Tóth Pált újabb helyre vitte: Madarász Gyula üzletében helyezkedett el a Podmaniczky utcában. Az irodában teljes életnagyságban volt látható a főnök úr, huszáruniformisban, három csontcsillaggal, vagyis szakaszvezetőként. Pálnak nagyon is tetszett a kép, sokszor megállt előtte, ha az irodában akadt dolga. A huszárokhoz vonzódott nagyon, minden népszínmű, operett állandó szereplői voltak. Kálmán Imre tatárjárásának betétdalát füttyülte a legzöldfülbűbb kifutófiú is:

*Adj egy édes csókot drága kis baba
Így kívánja ezt a huszár reglama
Csókot csattanósat, cipi-cupi-cuppanósat
Adj egy édes csókot drága kis baba!*

Az operettekből úgy tűnt, hogy a csóklopás a huszár alapvető, hanem a legfőbb dolga. Na és, ha ellenség jönne? Az operett erre is tudta a választ:

Suták közhuszár: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, gyün az ellenség!

Imrédy: Gyün! Gyün? Poharat neki! Pezsgőt az ellenségnek! Éljen!

Mind: Éljen! Éljen!

Még a nemrég leszerelt bátyjától, Janitól vett levél is teli volt valami csapzott, vad jókedvvel.

1911–1914

Az 1911-beli vén csontok örömtől és bekövetkező boldogságtól elfacsarodott, divatból és formájából kiment szívvel jelentik, hogy az általuk annyiszor és annyiféle formában körülírt, és emlegetett, égben trónoló egy Atyaúrsten véghetetlen kegyelméből sikerült ebben a Halley-féle üstököستől annyira féltett világban megérni, hogy az annyira várt

Utolsó Száz Nap

folyó hó 7-én déli csajkaantrétikor a vénségesen vén öreg harcosok örömrivallgása és a piros csizmával fogott tizenkettőbeliek búsulása, és a gavalétvasban véresre dörgölt, kistrít szemekkel, azonkívül az örökéletű és sok időtől meggörnyedt tizenhárombeliek egetverő számárorordítása és keserves bivalybögeése, a suszter, a sneider hat óra kurtavasas szenvedései és ástásai, a strengearistomban böjtöléstől és koplalástól lesoványodott, kimustrált oficírdínerek keser-

ves nyögései, a hornist háromszori lefűvése, a kompagnie-tambur parádés üdvözlése, és a linke szakács lekvárosdörölye-szaggatása és a zupa főzéséhez való készülődései közben jobb- és ballétre szenderült.

Az örökéletű tizenhárombeliek őrzése mellett nyugodjék békében! Az elhunyt lelkiüdvé iránt folyó hó 12-én lesz engesztelő gyászmise évessel és ivással egybekötve a Gedó-féle kertheziségben bemutatva a nagyszámú közönségnek.

Gyászolják üvöltő rokonai: Snapsz Péter, Strózsák György, Szalonna Izsák sógorok. Marschjancz Terka, Abtretien Ferkó keresztszülők. Fertig Balázs, Löhnung Juci, Ausgang Sári, Hapták Panna testvérek. Granatmarsch Erzsi, Zupa Leokádia, Zwieback Jolán, Túrósnudli Zsuzsi, Paprikás Ági az elhunyt kedvesei. Manlicher Urbán após, Komiszkenyér Vérka anyós.

Hogy nem a Jani találta ki ezt a levelet, abban biztos volt Pál, de abban is, dicső dolog egy tengődi fiúnak a császári és királyi IX. közös, gróf Nádasdy huszárezrednél szolgálni. Na és a lovak! Eszébe sem jutott, hogy egy azonos keresztnevű legény sőrjáról szakított kórót kössön a gatyakorcba, a porlódi sörházkaszárnnyában történt vizitációkor. Be is vált, harmadszorra. A főnök is meg volt elégedve munkájával: húsz korona fizetésemelést adott. Pál még életében nem keresett ennyit. Boldogan újságolta el levelében Rácz Esztinek, mert bár tartott a visszautasítástól, nem tudta megállni, hogy ne erresszen meg neki egy szívhez szólót.

A levelet májusban írta, a háború júniusban tört ki. A liszt ára két nap alatt huszonegyről harmincra, a krumplié ötről tizenhat fillérre emelkedett kilónként. Mint hűséges boltossegéd, ennek még örült is. A Király Színház a *Nagy dolog a háború* című vígjátékot játszotta. Pál gyanútlan volt, nem tudta, hogy minden háború első halottja mindig az igazság. Ilyen bízó, tiszta szívvel került a csemegeüzletből egyenest a soproni lóistállóba, októberben.

BERNÁTH CSABA: A SZÉKELYKÓ ALATT

KABDEBÓ TAMÁS

ZÁSZLÓBUGYOLÁLÁS

„Ez a nagy falikép itt a Boynei Csata.
A zöld Jakab, a narancs Vilmos zászlaja.
Háromszáz évvel ezelőtt, az ír jövő
e folyó partján dőlt el; messziről jövő
Orániai Vilmos angolszász hada,
s a Jakab-sereg közt – kié lesz a haza?”

„Ősöm, Gyula ősapa, itt volt katona.
Urunk őse, Lord Malahide, volt az ura.
Lobogójukon Jakab, s a pápa neve
aranybetűkkel. Zöld volt zászlójuk színe.
De jaj! Ott a dombon protestáns túlerő.”
– Mérjük föl csak fiam, hogy ki lesz a nyerő.

„Lord Malahide Gyula kengyelfutójának.”
– Jó Gyula fiam, Vilmosék nem tréfálnak!
Bugyoláld a zászlót, Gyula bebugyoláld!
S ládában a narancsot hamar megtaláld!
– Bugyolálok, jó Uram, bebugyoláltam.
Súlyban a zöld. A narancsot megtaláltam!

– Bugyola Gyula, izibe kibugyolálni,
életveszélyes itt zászló nélkül állni!
Röpül a golyóbis, nem kérdi, mit vallasz,
Még keresztény, vagy már keresztényen szót hallatsz.
– Ihol a narancsszín, ki is bugyoláltam,
míg a kartácstűztől majdnem égbe szálltam.

„Hölgyeim, uraim, a földgolyó forog,
helyben topogni nem üdvöztető dolog.
Eleink még egyszer pápa mellé álltak,
zászlót, időzítve, ki- s bebugyoláltak.
A ládafiában itt a két lobogó
keblünkben a hív szív így, vagy úgy dobogó.
Pápista turista? Zöld lobogót bontok!
Angol fogadjistent a narancssal mondok!”
– Az életben, Gyula fiam, csak csak bugyolálni,
mert életveszélyes zászló nélkül állni!

HORGAS BÉLA

Időkarambol

*Valamikor szappanszagú nyakához térni,
futni pofonjai zajától, szélvédő szoknyája
mögé sáncolódni jó volt s lehetett; mikor?
már nem úgy tudható, mint a tegnapi vizespohár
hallgatása a kút kávján, megbízhatóan áradt;
mégis, e sávok értelme kérgesebb formákban
ütözik most elő a szürkeség sikálta peremről,
honnan amúgy is lebillen minden, elnyeli a cet.*

*Még él, mert mi mást mondhatnék az apám kezének
hiányától évek óta süllyedő kertben, kiszáradt
fenyők lándzsái közt, mögötte lépegetve, a meg-
megtántorodó testre és a demenciáció talpa alól
kitüremkedő szellemfoszlányokra, ahogy idült képek
pattogzó fényébe vonnak: ülünk az omló házban és
ő pénzt tukmál rám, most hozta a postás, vedd el,
vagy autóban utazom vele, kényszerű Peer Gynt-e?
nem! de mi mást, mert még ez már, időkarambol;
az ablak előtt elhibbanó világfilm kockáit egy
templomi freskó végtélet-giccisével elkeveri.*

*Mikor volt, mikor lesz, from, a délutáni nap
árnyat vet papíromra, szó fogja be vagy csak
a festék; szégyen-e, ha egyre áttetszőbb lesz,
zavarosabb, ahogy távolodunk, méz és vakolat,
s hideg bőrükkel a kozmikus téglák, közeledünk.*

Mint

*Mint héjatlan létező,
ki a meleg kockáit tologatja, porba ír,
mint kósza edény,
ha ebvontás köröz éhes ajkain,
mint néma kérdés,
ha papírmezőn alkonyfényt tekercesel,
mint futó hasonlat
egy merev éj faragott oszlopára csavarintva,
mint villamos nyiszorgását
hallgató langyos kavics, ahogy a Bábelt
álmodó óriásdaruk csontlábainak tövéből föltekint.*

A kivénhedt kapusok

*Míg fakóra mosott uniformisát az égbolt
széttéríti, ideleenn strás itat gyámoltalan
füveket. Sáros a Föld hasa. A Légtől felfuvalkodott
szellemei árnyéokra vetődnek, kivénhedt kapusok;
megveregeti vállukat egy kimondhatatlan tréner
és ők lefutnak sántítva, eltűnnek rongyos
jelmezeik az öltözők, zuhanyozók folyosóin:
taps és fütty száll, stadionhördülések, vérszag;
mint sebes nyelv összezárt szájban, sajognak
a kiszolgált időből vissza kacskat történeteik,
hogy megmagyarázzák... mit? És kinek?
Nevetünk elnézően, mintha értenénk; igyekezetük
heve hideg lábunkat melegíti, holott
a hegyes orral meszelt kapufélfa élének zuhanók,
kezüktől börgolyóttan, zizegő ürességgel,
azok is, nem mi vagyunk? S minden kitérő oda visz.*

BERNÁTH CSABA: TOROCKÓI UTCARÉSZLET

SÁRÁNDI JÓZSEF

Megtérés

*Elindul ez a szöveg is
bizonytalan sorsa felé
Írója csupa görcs
Fogcsikorgatás nappala éjszakája
Nem volt ez mindig így –
manapság másképpen gonosz a világ
Nem tudok tovább rontani rajta
Tehetlenségem borba fojtom
és ha kiheverem a mámort
Istennek fogok ministrálni*

Leányvár, 1992. V. 22.

Zsákutcában

(Visszatérő álmom: az első szerelem.)

*Zsákutcában volt a kert.
Tele vadvirággal.
Közepén Judit.
Karján csecsemővel.
Hátul a kiskapuban
Kristóf Bácsi
az útkaparó ámult
a hirtelen tüneményen.*

Dorog, 1991. VIII. 5.

Szikrák a csillagszóróról

Létderű

Két semmi közt a hallgatás.

Tudatalattimról

Kit tudom én micsoda.

Az éhenkórász fogyókúrája

*Naponta csak egyszer eszem,
akkor is csak képletesen.*

Másik valóság

*Ameddig álmodok életem,
nem csorbul elmeéletem.*

Én és a bálna

*...ha lenyeltem a bálnát –
nem kiabálnék...*

A különös, mint olyan...

*Ritkán jut eszembe valami,
s az a semmiség a Gondviselőm.*

Atavizmus

*Ott üldögél Íj Apó,
hol kanyarul a Pó folyó.*

Erők

*Amíg Bachus szól: huss!
Halál nyughass! Kuss!*

(EGYÜTT)működés?

Svarcban a halállal.

Leányvár, 1991. XI. 28.–1992. V. 31.

Mondatok

*Mindent megírtam már
Abba kéne hagyni
Hallgatni szenttelen
Porhüvelyek (ön)élethamisításait
Milyen különös a különös
A személyiség két dátum
Közötti lélekvándorlása
Ki kényszerből szavaz
A szükséglet kapitalizmusára
Osztódnak le s föl
(Akár a birodalmak)
Behódoltak akarnak hódoltatni
Azt gondolom – :
(Maglehet tévedek)
Rossz az élettechnikánk
(Van egyáltalán jó is?)
Kérlábon járó
Bőrkötétes „bibliája”
Vagyunk semmiségünknek
Aki példámat fejteni kísérli
Hagyjon fel
Reménnyel reménytelenséggel
Csupán a szemembe nézzen
Nem csalok.*

Leányvár, 1992. VIII. 1.

CSEH KÁROLY

Időjelek

Őrült tél lesz, süvítik
 a házak felé húzó, fekete angyalrajok:
 felcsillagzott az aranyeső bokra december elején.
 Rajzolj köré sarkköröket leendő szánkónyomokból, süvítik;
 rajzolj, míg meg nem dermed ujjad, képzeleted: jégkunyhóba zárt
 égboltot láthatsz majd a fagy jóskristályában, Látnok;
 s hóesés nádszálai közt lapulókat is, akiknek arca
 még nem kivehető, csak kígyósziszegésszerű zajjal
 adnak jeleket. Hallgatózz is, Látnok,
 még van időd, míg van időd
 eltűnődni a félhomályban
 begyűjtés és
 begyűjtés
 között.

1991. december 2.

Fehér nesz

K-nak

Felriadtál. A zizegő, fehér nesz,
 mintha jövőendő havak angyalszárnya,
 arcul legyintett a szűrt, gyenge fényben;
 és tekinteted megint rezgőnyárfa.

Mert virraszt egyre rezzenéidben
 a testetlenül kísértő félelem –;
 homlokodon most a fény is kietlen:
 elhúzó madárnak álmodtad kezem.

A közellét álmái

I.

*Szélfújta domboldal
sejlik át a fehérségen
Föld-ráncai közt a barnálló fa
ismerős valahonnan*

II.

*Téli ágai közé gyerek kúszik
s meghallja a leendő lombban szólaló rigót
mely füttyével időtlen sutogásra
válaszol*

III.

*Nem törölheti le többé
Isten kottajelét
a hó*

Tízezer magasából

– repülőút, 1988.

*Nem vakít el a mítosz nélküli kétség:
úszó jégcsapjában dideregve is
égboltnyivá tágul szemem – és látom
megcsillanni tízezer méter magasából
a lenti felhők zúzos bokrai közt
megduzzadt patakot melynek árján
március ezüstlő nyílhegyét követve
felsiklik hozzám álmodón
egy gyerek istenült tekintete*

BÖJTI GÁBOR

A könyvtár

Egyszer egy Jonah nevű ember az illegalitás mellett döntött. Ebből adódóan az élettörténete az a tipikusan zűrzavaros múlt lehetett, amely teljességgel kizárja a feddhetetlenséget. (Jonah ekkor még nem tudta, hogy igazán feddhetetlen ember nem létezett sohasem.) Minden feltűnést kerülve szállt hajóra; úticélja talán Kilikia lehetett. Mindenesetre a lehető legmesszebbre szándékozott menni.

A viteldíjat kifizette, a kapitány sima utat ígért. A menekülő remélte, hogy végre kipihenheti magát. A kifizést követően azonban szinte azonnal hatalmába kerítette őket a nem várt természeti csapás. A visszatérés is lehetetlennek látszott, ugyanakkor az előttük tornyosuló tarajos hullámhegyeket is egyre nehezebben mászta meg a recsegő-ropogó bárka. Az utasok és a legénység számára nyilvánvalóan bevégeztetett. Ekkor váratlanul előlépett egy fiatalember, valami Bar Jósizig nevű, akiről ennél többet senki sem tudott, és rámutatott a végzetesnek tűnő katasztrófa küszöbén is békésen szendergőre:

– Ismerlek, Jonah! Tudom, ki vagy!

Riadtan könyökölt fel a megszólított, és bénult döbbenettel nézett a csapzott idegenre. Szemei kikerekedtek. Most már az övéiben is csapkodott, mint szobába szorult riadt madár, a rettegés.

– Ismerlek, Jonah! – ismételte szelíd, de határozott hangján a Bar Jósizig nevű ismeretlen. – Tudom, ki vagy! A múlt parázs az agyadban, folt a lelken, vér a gyomrodban. Nincs menekvés! Aki elől menekülsz, most is ott áll mögötted!

Jonah arca eltorzult, mint akivel liternyi ricinusolajat itattak meg. Zavarosodó tekintetét merevvé üvegezte a félelem.

Hátra sem fordulva a korláthoz rohant, és a tengerbe vetette magát.

*

Nem tudta, hol van, és azt sem, hogy miként került ide. Pedig Jonah egyébként mindenre emlékezett. Az ismeretlenre, a hátába mélyedő parázs tekintetre, a dühöngő tenger ízére, amely sós volt és fullasztó, mint a szájba alvadt vér. S még valamire. Mintha törökkel körbetűzdelte, tarajos karikán zuhant volna keresztül... Gyerekként, titokban, az amfiteátrumokban látott ilyet.

Aztán itt találta magát. Ebben a furcsa, bordázott teremben, ahol még mindig hallani lehetett a hullámok tompa moraját. „A fülemtől lehet.” gondolta Jonah. „Víz mehetett bele.” Módszeresen körbetapogatta a kissé imbolygó helyiséget, már amennyire a szinte tapintható sötétben erről szó lehetett. „Mint egy templom belső szentélye, akkora lehet. Hová kerülhettem?” Most szekrényyszerűséget simított a keze, majd könyveket, amelyek egyike a fejére esett. Vakító csóvában fény áradt váratlanul a helyiségbe. Egyszeriben világosság lett.

Körben, a falak mellett, csontszínű könyvszekrények sorakoztak, súlyos terhűktől roskadozva. Jonah levett egy könyvet, és *találomra* kinyitotta, éppen az utolsó lapnál:

„...A világ a Krisztus utáni második évezred végére végre kezdett olyanná válni, mintha nemcsak holmi perverz, mazochista hajlamokkal megvert barmok népesítenék

be. Bár a másé még mindig édesebbnek tűnt, és a kiömlő vér még mindig felpeszdtette az isteni bizalommal megáldottakban megbújó állatit, de néhány önámító önjelölt már-már kezét nyújtott egymásnak. És ebben nem a látszólagos baráti jobb ténye a lényeges és figyelemre méltó, hanem az, hogy a hát mögé rejtett másik ezúttal nem markolt semmit, bár az ökölbe rándult kéz körömágya a szorítástól bevérzett...»

Itt tartott Noé a könyv olvasásában, amikor rozzant bárkája az Ararát hullám borította csúcsán fennakadva léket kapott. Az utolsó lehetőség pillanatok alatt süllyedt el, vált semmivé. A válogatott rakományból pedig semmi és senki nem menekülhetett.

»Talán szép is lehetett volna. De ha nem, akkor meg nem kár érte, és jobb is így« – legyintett utóljára Noé. A kezéből kieső könyv pedig lassan alámerülve semmivé ázott.»

Jonah belelapozott még néhány tucatba. Ugyanaz a könyv volt mindegyik, és ugyanott nyíltak, mintha előre lettek volna hajtogatva. Három napig olvasott, bár az idő múlását alig érzékelte. Az éjszakák és a napalok egymásba folytak.

Az olvasásnak a sötét vetett véget, amely éppoly váratlanul érkezett, mint korábban a fény. Rázkódás, recsegés, ropogás, repülés a tarajos karikán, és Jonah egyszeriben a tengerparton találta magát. Ismét fényesség ragyogta körül, hasonló ahhoz, amely a bordás barlangban lehetővé tette az olvasást. S miközben szemei hunyorogva szoktak a világoassághoz, homlokát ráncolva bámulta a lassan közeledő, ismerős alakot.

Bar Jósziq odalépett hozzá, és kinyújtotta a karját.

Lóhere

Jehan d'Ohronge márki igazán szerencsés fickónak (ha szabad egyáltalán e szót egy valódi francia főnemesi sarjjal kapcsolatban használni) mondhatta magát. Ómárkisága ugyanis azok közé tartozhatott, akik a XVI. Lajos kivégzését előkészítő párizsi guillotine-tökéletesítő mániában aktívan, mintegy kiválasztottakként közreműködhettek.

Beszélték, hogy amíg a Place de la Révolution hideg kövezetén a sorára várakozott, egy báméskodó, kar nélküli koldus keveredett valahogyan melléje. A láthatóan unatkozó d'Ohronge márki tündődvé belenézett a nyomorék nyakában lógó kosárkába, amelyben az előző király szétvert lovasszobrának morzsái lapultak. Aztán sokáig kotozászott közöttük. Végül meglelte, amit keresett: egy öklömnyi, gömbölyű, csaknem sértetlen kódarabot. Egy ideig szórakozottan dörzsölte, simogatta, majd a még mindig báméskodó koldushoz fordult:

– Tessék, polgártárs! Lóhere. Szívből kívánom, hogy fogja meg vele a szerencse jobbik lábát! – és a bambán bámuló forradalmárt úgy vállon veregette, hogy az üres kabátujjak táncot jártak a hűvös januári ködben.

Aztán rövidesen elvezették.

*

Jehan d'Ohronge márki teteme átmenetileg egy kilakoltatott kriptába került. A bejárat elé, mivel a zárat a nagy fejtelenségben még nem pótolták, egy őrt állítottak. Süketnéma volt az istenadta.

A szolgálat első órai eseménytelenül teltek, az önkéntes többnyire a falnak dőlve bámészkodott. Ám nem sokkal a korai sötétedés előtt halk kopogásra lehetett volna figyelmes. A kriptaajtón kopogtak. Hiába. Őrzője elmélázva pipázott.

Az udvarias kopogás azonban csak nem maradt abba. Néhányszor még megisméltődött, majd rövid szünet után résnyire nyílt az ajtó. Aztán megjelent a márki levágott feje. Előbb óvatosan kilesett, végül előbújt egészen.

E váratlan fejlemény a süketnémát először tagadhatatlanul meglepte. Különösen, hogy a néhai ama bizonyos testrészét, a szokásostól eltérően, nem a nyakán, hanem az egyik kezében, mellmagasságban tartotta.

– Polgártárs – szólalt meg a fej, miközben a márki keze az őr szemmagasságáig emelte. – Polgártárs, kérem, segítsen! Fáj... nagyon fáj a fejem. Már órák óta hasogat. Pontosan nem tudom, hogy mióta, mert az órák önnél van, polgártárs, de igen régóta, az bizonyos...

– Mit zagyvál itt össze-vissza?! Fogja be a száját, polgártárs! – szerette volna kiáltani az önkéntes, de csak artikulátlannal ordibált. – Takarodjon vissza, és húzza meg magát! – Láthatóan felbőszítette d' Ohronge márki váratlan megjelenése.

– De kérem... – a néhai kétségbeesett. – De kérem, nekem csak a fejem... csak az fáj. Csupán valami fájdalomcsillapítót kérnék öntől, polgártárs. Higgye el, semmi más nem aka...

– Na, tünés befelé! Félrebeszél! – a süketnémát főként az bosszantotta, hogy egyáltalán nem érti, mit akar tőle a márki. – És vigye a fejét is, míg meg nem gondolom magam! Maga, polgártárs, még most sem nyughat?! Nehéz magukkal!

A márki láthatóan minden erejével azon volt, hogy megértesse magát a katonával, s bár az is mutatott erre némi hajlandóságot, mégsem sikerült közös nevezőre jutniuk. A kudarc az önkéntest egyre jobban feldühítette, a néhait pedig mindinkább letörte. A márki ugyan még hevesen gesztikulált a szabadon maradt kezével, de a szemében már könny csillogott. A kezdetben elszántan feltartott fej egyre lejjebb süllyedt, végül valahonnan az ágyék tájékáról nézett bánatosan az érthetetlen őrré. De még nem adta fel.

– Kérem, polgártárs, nekem csak a fejem... – próbálkozott kitaróan és a sajtó testrészre mutatott. Közben az előző király lovasszobra járt az eszében. – Csak a fejem...

Nem fejezhette be. Az őr hirtelen mellbe taszította, és Jehan d'Ohronge márki földre zuhanó fejét is a test után rúgva, rácsapta a súlyos kriptaajtót.

„Húúú...” fújta ki magát megkönnyebbülten. „Nehéz ezekkel!” Ismét a falnak dőlt, és kialudt pipáját piszkálgatta. „Csak tudnám, hogy mit akart... Hogy miért nem képes békén nyugodni, mint más tisztességes ember?! A fene se érti ezeket...”

Ezen aztán még sokáig eltűnődött.

Egy díjnyertes pázsit hiteles története

„A logika az első, amitől az embernek meg kell szabadulnia.”

J. D. Salinger

– Srácok, valami embertelenül vakító micsoda lebeg előttem! – szólt be váratlanul a toronyból az őrszobába kissé zaklatottnak tűnő hangon az őrszem. – Halljátok? Nem mondanátok meg, hogy mi a fene lehet ez?! Halljátok? Mi lenne, ha megnéznétek, mi az Isten csodáját csinál ez itt?! Egyetlen ütődött éjszakai kísérletezőnek sem lőném szét szívesen a seggét!

– Kettes Torony! Kettes Torony! Miről... – recsegett végre az álmos válasz. – Miről van szó? Mi a mennykő lebeg? – palástolatlan ástítás. – Ki kísérletezik? Egy szót sem értek!

– Akkor told ide a képed, te marha! De ha lehet, azonnal! Vagy küldj ide valakit. Mintha éppen ezért lennétek bent... Egyébként már mondtam: fogalmam sincs, hogy néz ki. Idetelepedett az orrom elé ez a háznyi izé, és csak világít marhára... Ha nem esik nehezetekre, nem ártana, ha idekocognátok...

– Lehet eldugulni, Kettes Torony! Már elindult a járőr. Meg fognak védeni. Ad-dig is, ha nem lenne tiszta gatyád, rám mindig számíthatsz...

– Nem kell a rossz duma, öreg! Sürgetni kéne a felmentőimet, mert igencsak nyugtalanít ez a micsoda! Azt hiszem, figyel... – lehalkította a hangját, mintha titkot súgna. – ...hogyan engem figyel. Mi a fene?! Mintha... Mintha... Öreg, nem kellene ezt jelentened?!

Az ellenőrzés végszóra toppant az őrszobába. Az ügyeletes tiszt a maga szokásos felsőbbrendűségével förmedt a nem várt látogató láttán dermedten álló őrsparancsnokra:

– Mit kéne annak a szerencsétlennek jelentenie?! Szólaljon már meg, katona! Az istenit magának! Csak nem azt akarja mondani, hogy *Rendkívüli Esemény*?!

– Jelentem... – hebegte a kérdezett, pokolba kívánva a fontoskodó tisztet. – Jelentem, a Kettes Torony éppen most...

– Mit éppen most?!

– Éppen most... Éppen most jelezte, hogy valami fényes... valami kivilágított...

– Srácok, remekül látom! Nem... Nem is tudom... Istenem! – az őrszem hangja már-már eszelősnek tűnt. – Azt hiszem, tényleg engem figyel! Olyan, mintha... De nem... Nem tudom... Valami meghatározhatatlan, tejszerű, csillogó massa vesz körül. Vakít, kibíráhatatlanul vakít. És sugároz... Sugároz! Nem tudok mozdulni! Istenem! Jelentsétek! Halljátok... Jelentsétek!

– Azonnal jelentsen, maga szerencsétlen marha! – bömbölte némi bamba csönd után a mikrofonba az ügyeletes tiszt. – Jelentsen! Jelentsen, mert lecsukatom! Lecsukatom! Miféle nyavalyás fényről beszél?! Mi sugárzik? Nyögje már ki, ember! Ha részeg, akkor én... akkor... Jelentést követelek!

– Mondj már valamit, öreg! Mondj valamit! – biztatta társát, alig hallhatóan, a döbönt őrsparancsnok is.

Rövid, de annál súlyosabb csend után a rémült őrszem suttozva tudósított:

– Jelentem, valami fénylő... lassan közeledő... nem tudom, mi ereszkedett az őrhelyem elé. Most nem mozog, de azt hiszem... – lihegve, eszelősen préselte ki magából a szavakat. – Azt hiszem, engem figyel!

– Ne kombináljon, marha! Próbálja inkább elmondani, hogy mit lát! De, ha be van rúgva, akkor... akkor...

– Jelentem, most már semmit sem látok! Jön! Jön! Istenem! Fölém magasodik! Körülölel! Fény! Fény mindenütt! Most... Most valami... Talán... Nem látom tisztán! Istenem... Talán...

– Használja a fegyverét! Tüzeljen! Miért nem használja?! Maga... maga szerencsétlen! Lecsukatom! Érti? Lecsukatom! – az ügyeletes tiszt most már őrjöngött. – Fegyvert nem lát rajta? Szóaljjon már meg! Marha!

– Jön! Istenem! Jön! Segítsetek! Istenem! Segtse... – az összeköttetés itt recsegve megszakadt. Az ügyeletes tiszt tehetetlen dühében az öklével verte a készüléket, s közben magából kikelve ordított:

– Kettes Torony! Kettes Torony! Jelentést követelek! Azonnal jelentsen! Maga... Maga!

De a torony makacsul hallgatott. A tiszt tökéletesen összezavarodva tombolt.

– Kettes Torony! Kettes! Jelentsen, hallja?! Jelentsen! Kettes Torony! Katona! Hallja?! Katona!

Azonban az őrszem, mintha sohasem létezett volna, hallgatott. Az ügyeletes tiszt bambán bámult maga elé. Töprengett. Végül ráförmedt az őrparancsnokra:

– Adja már ide azt a rohadt telefont! – tárcsázott. – *Rendkívüli Esemény.* – dörmögte maga elé. – Ezért lecsukatom! Lecsukatom! – meredt gyilkosan a katonára. – Maga ökör!

Közben a telefon kicsengett. Már éppen beszélni akart azzal az álmos hanggal, amely a vonal túlsó oldalán méltatlankodva hallózott, amikor a kiküldött járőr váratlanul bebukott az őrszoba ajtaján.

– Nem... nem lehet a tornyot megközelíteni! Valami sugároz... Pokoli a hőség! – hörögte az egyik katona, s látszott, hogy nincs magánál. – Talán... Nem tudom... Talán maga az...

Eszméletlenül heverő társa mellé rogyott.

*

Az objektumért felelős tisztek pillanatokon belül megérkeztek. A parancsnok megfelelően biztosított helyen fogadta az ügyeletes tiszt jelentését.

– Jelentem, valami megmagyarázhatatlan dolog zavart okozott a Kettes Toronynál! Még nem tudjuk, hogy mi... Az őrszem nem jelentkezik. A járőr harcképtelen.

– Nem tudja? – ezt még soha senki nem merete a parancsnok szemébe mondani, így e váratlan fejlemény pillanatokra cselekvésképtelenné tette. – Nem tudja?! Hogy értsem azt, hogy nem tudja?! Mit jelent ez az egész?! Ember, szóaljjon már meg!

De aztán választ sem várva elviharzott, faképnél hagyva rémülten tátozó beosztottját. Úgy döntött, helyesebb, ha minél hamarabb kezébe veszi az irányítást.

Az összes előírást betartva, a fedezékeket kihasználva, körültekintően közelítették meg az ominózus őrtornyot. Közben a távcsövek segítségével próbálták okosabbak lenni. Hiába. Nem láttak semmit. Csak vakító, áthatolhatatlan fényt. A parancsnok mind mámorosabb lett, miközben a láthatóan kényes helyzet megoldásának lehetőségeit latolgatta.

Végül pillanatokon belül megegyezett a helyetteseivel. A tisztok két légvédelmi üteget gurítottak a helyszínre, és az összes, tüzelést megelőző mozzanatot is maguk végezték el. Aztán a célzás megtörténtét jelezték a már türelmetlenül topogó parancsnoknak.

– Tűz! – üvöltötte szinte azonnal, és háborúba képzelte magát.

A hatalmas robbanást követő légnyomás és valami elviselhetetlenül sugárzó hőség a földre terítette az önkéntes különítményt. Nehezen lélegezve tértek magukhoz. Időbe telt, míg végre feltápáskodtak, hogy alaposan átkutassák a terepet. Azonban a fénytűnemény helyén, a detonáció okozta perzselődésen kívül, semmit sem találtak. Az égvilágon semmit.

– Hááát... – könnyebbült meg a parancsnok, a homlokát törölgetve. – Így kell ezt csinálni! Gyorsan. Határozottan. Hiába... – zárta le magában az ügyet – rendnek kell lennie!

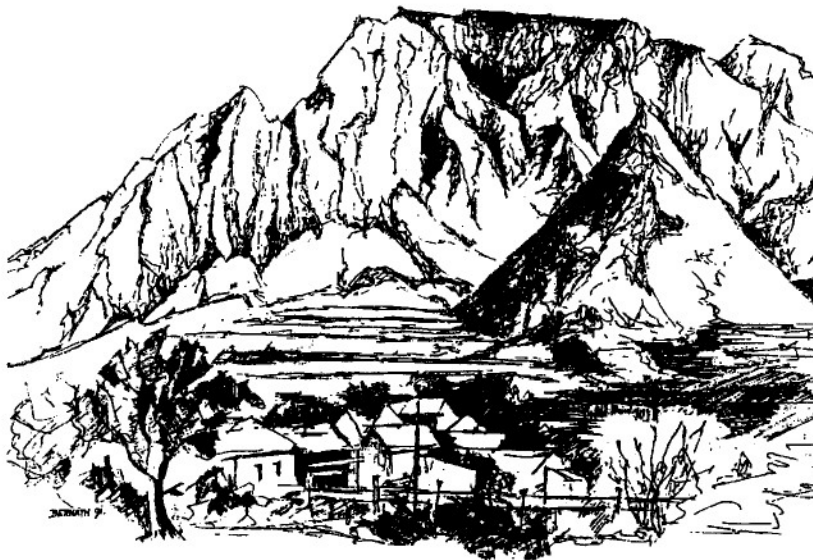
*

Az őrszem nyomtalanul eltűnt. Mintha sohasem létezett volna.

A két eszméletlen járőrt minden feltűnést kerülve szállították kórházba. Később, néhány hónapnyi ideggondozói kezelés után, víziók és beteges hallucinációk miatt végérvényesen leszerelték őket.

A győzelmet követően a parancsnok bevettette fűmaggal a rábízott objektum környékét. Az állomány lelkiismeretes hozzáállását dicséri, hogy azóta minden évben elnyerik „*A legemberibb környezet – legemberibb laktanya*” büszke címet, és a vele járó vándorszerleget.

A díjat odaítélő bizottság különösen a kettes számú őrtorony környékén zöldellő pázsitot találja időről időre bámulatosan isteninek.

BERNÁTH CSABA: AHOL KÉTSZER KEL FÖL A NAP

ERDÉLYI BÉLA

Kínban-fagyban

Zsúfolásig tele vagyunk gyötrődéssel, úgy érezzük, mintha a fájdalmakból már nem bíránk többet elviselni! Ilyenkor szoktunk az Úristenre gondolni, és kérni Őt: – Uram, ne próbálj felettébb bennünket, mert abba már beledöglünk!

De az egekből senki nem szól vissza, hogyan is érne a földre égi szózat, mikor a gomolygó ködök a mennyboltig halmozódtak. Rajtuk nem tud keresztültörni a szó. Úgy gondoljuk, hogy az egek magasságáig érő ködökön hasal az ég, csupán azt nem értjük, hogy az Isten a meleget sugárzó kék égnek miért ebből a gyűlölt, fagyot lehelő közegből vet ágyat?

Mikor itt, a doni harctér közepe táján az állapotokat elemezzük, hazaszöknek akaratlanul is gondolataink, hiszen odahaza a téli éjszakák is oly emberek!

– Friss az idő! – szoktuk volt mondani egymásnak, ha találkoztunk. Köszönés után ezzel kezdtük a beszélgetést. De nem emlékszem, hogy valaki is haragosan említette volna január hidegét, sőt karácsonyra a havat is vártuk a fagyokkal, mert csak a kopogós, fehér karácsonyt tartottuk igaznak!

Ki tudta, és miért nem mondták nekünk, hogy a Sarmatán ilyen irtózatos a januári hideg? És miért nem öltöztettek fel ehhez a hideghez bennünket?

Ha bűnös módon ezt a hadsereget pusztulásra ítélték, ehhez nem kellett volna ennyi fegyver, hiszen gyenge ruházatú katonáink megsemmisítését a 42 fokos hideg elvégezte volna!

Tizenkét napja már, hogy Urivból ránk tört az orosz. Tudták, hogy ilyen hidegben a vékony öltözetben, a befagyott elhárító és löfegyverekkel nem tud ellenállni a magyar katona. A napi harcok után sok küzdő csapatunk nem tudott éjszakára fedél alá kerülni, így pokoli kínokat kellett elszenvednünk! A katona, ha végső fájdalmában feladta a fagyhalállal való küzdelmet, azt Kháron, az alvilági révész az élet és halál terepeit elválasztó Styx folyón hajnalokig a túlvilágra átszállította.

Soha senki nem tudta eddig híven leírni, hogyan fagytak meg 1943 januárjában nappalokon és éjszakákon át ezrével katonáink? Soha nem tudja senki pontosan megmondani, hogy hány tízezer emberünk szenvedett a havak tetején és a hóárok mélyén fagyhalált.

1942 decemberében ahhoz a kevés számú tartalékhoz vonultatták fel századomat, mely tartaléknak esetleges szerepet szántak. A helyes szándékok azonban hamis feltételeken nem alakultak jól, mert ebben az időben a katonai hírszerzés nem tudta, hogy micsoda tragédia előtt áll a 2. Magyar Hadsereg!

A karácsonyt minden félelem nélkül ünnepelte meg úgy-ahogy a had. A haza karácsonyhoz méltó élmezést igyekezett biztosítani, hogy a hadszíntér katonái érezzék az ünnepi gondoskodást. Jól emlékszem az Oszkol előtti karácsonyestünkre. Kis beszédet mondtam a század egybegyűjtött katonáinak, utána a kupákkal koccintottunk, s a deci pálinkának jókívánások közben megittuk a felét. Egy idő múlva – megnyugtatta az ünneplő katonákat – felálltam, és a kapuőrséghez siettem. Kint viaskodott az étellel a 35 fokos hideg, de az őrszobában enyhe volt a levegő. Az őrség parancsnoka, Varga tizedes szabályszerűen jelentkezett és jelentett.

- Mindnyájan bemennek a századhoz vacsorázni – mondtam.
- De hadnagy úr! – bizonytalankodott, hiszen nem látott felváltásra felvonuló rajt.
- Parancsom!
- De az ór helyén marad, órnek lenni kell!
- Igaz, igaz, fél, hogy próbára teszem?
- Ilyenre is gondolni kell, hadnagy úr!
- No, jöjjön, menjünk az órszemhez! – Az ór megállt vigyázzba, így tisztelgett.
- Adja ide a fegyverét!
- Hadnagy úr! – riadozott.
- Adja ide!

Vállamra csaptam a puskát, mint hajdan tisztiiskolás koromban a főkapuórságen.

– Nos, tizedes, minden emberét vigye be, vacsora után ismét szolgálatba lépnek!

Eleinte nézegettem a gyenge párasságban álló utcát, a néma házakat. Csend volt, a rettenetes hideg elfojtott minden neszt. A házakon, a hidegen kívül a félelem miatt is szorosra zárták az ajtókat.

– Szörnyű a háború! – futott át tudatomon. – Óh, kicsi hazám, csak a te földedre ne tegye lábát ez a pusztító vész!

Aztán az jutott eszembe, hogy vajon hol van a „lángos” csillag? Nézegettem a csillagos eget, sokáig keresgéltem a Jézus születését jelző égi tüneményt. Az ezernyi sziporkázó csillagtól annak nagyobbak, fényesebbnek kellene lennie, hogy felhívja az emberiség figyelmét a nagy eseményre: Gyermek született szűztől a világra, és ő lesz az emberiség Megváltója.

Nem találtam az égi jelet!

Magányosságomban aztán arra is gondoltam, mi lenne, ha most élém toppannának a háromkirályok, nem zavarna itt bennünket senki, és nyugodtan beszélgethetnénk egymással. Eligazítanám őket: Menyhért menjen a magyar fővezérhez Alexejevára! Gáspár kopogtasson a német vezér ajtaján Vinnicában! Boldizsár pedig szedje a lábát, igyekezzen Moszkvába! Vigyék a hírt, hogy náluknál is nagyobb fejedelem érkezett, kinek szeretet a hatalma, és hajtsanak térdet előtte, a katonákat pedig vezényeljék haza otthonaikba!

Már fél óra is eltelt, mióta őrködöm, gyötrődöm kicsit a hideg miatt, vállamon érzem a puská súlyát, szédelgek a felismeréstől, hogy előbb meg kell a harctereken halnom, csak azután találkozhatom a kegyes királyokkal ott fenn, ahol a legszebb csillagok ragyognak. Mert a földön olyan királyok, mint ők hárman voltak, nincsenek! Ma az uralkodók hamisan tisztelik Jézust, háborúkat indítanak, országokat tépnek szét kegyetlenül, szívtelenül nézik tetteik nyomán a népek fájdalmát, míg a megalázás és szenvedés újabb háborúvá nem fajul.

Erősebb ütemben kezdtem járni fel s alá az ór helyen. A kesztyűben fázott a kezem, az arcomat marta a hideg. Szegény katonáim – gondoltam –, november közepe óta ilyen kemény éjszakákon kell a szolgálatokat ellátniuk. Az eszembe sem juthatott, hogy nem is sokára, az Isten szabad ege alatt, hóba vajt árokban fogjuk éjszakáinkat tölteni!

De hol van már az a békés karácsony?

Január végén az éjszaka közepe lehet. Hallgat a fegyver, nyöszörög az ember, a lelkeket depresszióba kényszeríti az elmúlt nap drámája és az éjszakai fagy. A test harcban áll az orosz téli éj rémeivel: a hideggel, a köddel, a fagyhalállal. Ez utóbbi most

a legnagyobb ellenségünk! Jön, jön lopakodva, alattomosan, észrevétlenül a szemhéjainkra lép, csukódásra kényszeríti szemünk függönyét, és alváásra csábít. Hideget nem kell hoznia, mert fel van az mérhetetlen mennyiségben halmozva ezen a harctéren!

Leírták már többen, hogy miképpen következnek be, és hogyan megy végbe a fagyhalál. Ám kegyetlen szépségében csak az tudná szemléletesen és hitelesen papírra vetni, aki azt átélte. Aki így távozott az élők sorából. De azok már sem írni, sem beszélni nem tudnak. Közösségben könnyebben elúzható a fagyhalál, de elszigetelten egy-egy ember nem bír megbirkózni a 42 fokos hideggel, mert nincs mellette segítséget nyújtó társ.

Összekuporodva ülünk a hóárok alján, alattunk a szalma zúzmarássá vált, nedves és kevés. Az esti besötétedéskor szedték le a távoli házak tetejéről, és hordták ide a katonák.

Nagyon fázunk!

– Tött szalma kéne! – mondja dideregve Kása őrvezető. Abba aztán belebújnánk, mint a disznók az alomba!

– A magyar disznók itt megfagynának, nincsenek ilyen hideghez szokva – tett ellenvetést valaki.

– Nekünk is ez lesz a sorsunk – jövendölgettek többen.

– Mihaszna beszédek ezek! – szólt a hadapród, mégis jó volt hallgatni, hiszen a beszéd az élet jele.

Még nincs éjfél, érezzük, hogy jön a vég. De a végveszélyben sokszor talál az ember valami megoldást.

Továbbra is zsugorban ülünk a szalmán, hogy minél kisebb felületű legyen a testünk. Így a kisebb felületen jobb eséllyel harcolhatunk a faggyal. Viszont ültünkben jobban rohamozott bennünket az álom, mázsás súlyok nehezedtek szempilláinkra. Színes képek sorakoztak a szemhéjak mögött. Kedves zene szólt, táncoló hetérák becéztek, ledobálták magukról az áttetsző ingeket, a puha pázsit felett úszva játszadoztak velem, öleltek, csókolgattak, szerelmes dalokat énekeltek. Karjaikba vetettem magamat. Nem is a földön úsztam már, hanem egy másabb világ ama régiójában, hol a magasságból soha nem érzékelt boldogságot szállítottak enyhe szellők, szárnyaikon vittek, vittek soha nem látott fényességek felé.

Ebben a pillanatban dördült el közel hozzám egy fegyver. Felriadtam, mint ahogy minden katona felrettent. Ébredésemben minden erőmmel küzdöttem, hogy visszatérjek az el nem képzelhető örömhöz. Megkezdődött az élet küzdelme a halállal. Nagy erővel viaskodott életősztonóm, és győzött! Felugrottam, megráztam magamat, rágyújtottam. Közben az ügyeletes zászlós jött hozzám és jelentette, hogy az ór alakokat látott vonalaink felé lopakodni, azért lőtt!

– És?

– Víziózott!

– Aki víziózik, az már nem egészséges! Erőseknek kell lennünk! – sziszegtem a zászlósna, mert a merev arcizmok nem tudták segíteni a beszédet.

Úristen! Micsoda küzdelmet kellett továbbra is folytatnunk az életért! Érthetetlen csoda volt ez, ahogy küzdeni tudtunk!

Nem mertem leülni, félttem, elalszom. És örökre! Hála az egeknek, a csodák sokasodtak. Álltomban kezdtem aludni! Igaz, fel-felriadtam a szokatlan testhelyzetben való szundikálásból, de aztán hosszabb percekre elaludtam. Egy öt-hat perces alvás után eldőltem. A körülöttem nyöszörgő-kuporgó katonák felriadtak. Elmondtam az embeereknek, hogy álltomban aludtam, nagyon szép álmokat adott az alvás, és – villant meg

agyamban – máris mondtam: ti is aludjatok állva, ha tudtok, a fagyhalál gyilkos munkája így nem megy végbe, mert előbb-utóbb utóbb összerogyunk, s akkor felébredünk!

Milyen egyszerűen húztuk keresztül terveit!

Ismét rágyújtok. Sokáig a számban tartom a füstöt, érzem melegét, meg a kesernyés ízt. Aztán leszívom a tüdőmbé. Közben bolondos gondolatok kelnek agyamban. Dühöngeni kezdek. Átkokat szórok a háborúra, elindítóira, meg a világra. Szemrehányást teszek az Úristennek, hogy miért tűri vétlen milliók szenvedését, vérző sebeit és halálát.

Mit szenvedek én is itt, Úristen! És a vacogó, reszkető katonák körülöttem, akiknek holnap harcolniuk kell!

Feszít, mar a fagy!

Rettenetesen szenvedünk!

Lényegileg nem is magunkért viaskodunk, magunkért nem vállalnánk ezt a másutt nem érezhető fájdalmat. De küzdünk, küzdünk otthonainkért, anyánkért, atyánkért, az árván hagyott családért, az ifjú feleségért, a pár hónapos kisfiúért, kislányért, kikhez szeretnénk visszatérni!

Elhalványulnak a szeretett képek, álmainkba lopja át az éj, pilláink csukódnak, mézédés az álom, nem tart soká: összerogyunk, s ébredünk.

Éjfél óta február van, közeleg a hajnal. Már nyolc napja, hogy vége lett a nagy offenzívának. Megvert csapataink kínban-fagyban vánszorognak a háttéri terepekre. Kegyetlenül véres csatát vívunk értük az Oszkol mögött már egy hete, hogy hátra juszanak. A drága, fénylő katonarcok koldus-katonák szomorú arcaivá változtak! Mi itt még vérzünk-halunk, de a muszkának nem engedünk! Vajon majd felkeresi-e valaki ezeket a hősi helyeket, hol a 2. Magyar Hadsereg csapatainak a még harcolni képes katonái két hétig vívták utóvédharcaikat, megállították a diadaloktól ittas orosz csapatokat, sőt meg is verték a velük viaskodó ellenséges ezredeket!

Jön a reggel. Most már nem alszom el. Készül testem, lelkem az új nap harcainak megvívására.

Vajon milyen a hajnal otthon? És milyenek a reggelek? Hogy ébred anyánk, apánk, hogy ébrednek a feleségek, a gyerekek? Óh, Isten, ha reánk ennyi szenvedést raktál itt, ha mireánk nem is vigyázol úgy, ahogy kellene – bocsásd meg, hogy panaszbá teszem ezeket –, megkímélt erőidet, menj, Uram, és terítsd le a magyar földre a drága szeretteink léptei alá!

Megjött a reggel!

Fény villan. Az ágyúk megkezdték löni állásainkat!

Szünet nélkül dörögnek a lövegek!

Döng a föld, zeng az ég! Hírt hoznak az elesettekről.

Mi lesz veletek, szügyi katonák, drága, hős századom?

Mi lesz veled, kicsiny hazám?

És mi lesz énvelem is, Nagyságos Úristen?

1943. február 1.

Podvissloje-Veliko-Mihajlovka csatateréi.

TANULMÁNY

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

A pillanat varázsa

EGY ILLYÉS-SZONETT „TANULSÁGAI”

„Mert kezdődik megint, mert nincs vég,
mert megleli tán az is üdvét,
ki a legföbbről csak dadog”

– olvashatjuk annak az Illyés-versnek a befejezéseként, amely eredetileg kötet-címadó lett volna, s ez *A zene szava*. E könyv azonban csak terv maradt. Az ötvenes évek végén járunk, nem kevéssel a *Kézfogások* című kötetének, valamint az *Egy mondat a zsarnokságról* című versének megjelenése után. 1956 után a költő többnyire csak műfordításait adja közre, a népi írók között őt is támadják, régi barátait a börtön várja. Csak lassan oldódik körülötte a légkör. 1961-ben jelenik meg *Új versek* című kötete, mintegy *A zene szava* helyett, a tervezett kötethez képest hatvan újat tartalmazva, de mintegy félszáz más vers kihagyásával.¹

A lírai naplónak, apró följegyzések sorozatává lett *Új versek* egy része – tizenkét költemény – előzőleg *Rácegresi füzet* címmel, külön bevezetővel a *Hazai kis Tükör* című antológiában jelent meg.² „A költő magatartása a befelé fordulás, az önmagára figyelés. Az élet-halál problémái kerülnek középpontba, a személyes, szubjektív mondanivaló jelentősége nő meg. ... Illyés nem pietista belenyugvással, nem fatalista közömbösséggel, nem a rajongók hitével gondol a mulandóságra. Az életet, a valóságot szenvedélyesen szerető ember küzdelme, kétsége és vívódása, bátor szembenézése és keserű megtorpanása szól a versekből. Ez a viaskodás adja meg a kötet uralkodó motívumát.” – írja Tüskés Tibor, aki éppen ezért joggal nevezi a kötetet lírai drámának, mely a modern líra legmagasabb csúcsain jár.³

A kötet fő témái tehát: az elmúlás, élet-halál kérdése, de ne feledkezzünk meg arról, hogy a jobbára nem válaszoló, hanem kérdező Illyés mindeközben kapaszkodókat is keres, így lesz az említettekén túl fontos téma a visszaemlékezés, a múltkeresés és természetesen a szerelem-szeretet is, s végül, ezeken keresztül: hit az emberben, az alkotásban, a teremtésben. A könyvnek viszonylag nagy visszhangja volt: írt róla Bata Imre az *Alföldben*, Béládi Miklós az *Élet és Irodalomban*, Diószegi András – aki Illyés ószikéinek nevezte az *Új verseket* – a *Kortársban*, Fenyő Miksa és Illés Lajos az *Új Írásban*, Ijjas Antal az *Új Emberben*, Rónay György a *Vigiliában*, Tüskés Tibor a *Jelenkorban*, Cs. Szabó László az *Új Látóhatárban*, s ezzel a kritikák teljes sorát bemutattuk. A visszhang sok bántalomért kárpótolhatta a költőt, mint ahogy az is, hogy alig egy évvel később felgyorsulni látszik az idő, s megjelenhet válogatott kötete, a *Nem volt elég*. 1964-ben jelenik meg Tamás Attila kandidátusi értekezése, mely hosszú fejezetben ad új szempontú értékelést a költőnek a két világháború közötti időszakban

betöltött irodalomtörténeti szerepéről, 1965-ben pedig napvilágot lát az első – bár esszéisztikus, de monográfia jellegű – könyv Washingtonban, Gara László tollából.⁴

Érdekes módon, az *Új versek* megjelentje után a kötet témáira vonatkozóan a szerelemről hosszabban éppen Cs. Szabó László ír: „S a szerelem? Nem segít a szerelem a magából felnagyítva kivetített csontváz ellen? Nem lehet csókkal lemosni a belső tekintet szörnyű röntgenképeit? Illyés eljutott abba a keserves önismereti életszakaszba, mikor a férfi sejteji még vadul követelik az újraszületést egy megváltó szerelem által, de az értelem utálkozva a romlásán izguló testtől, jól tudja, hogy hiábavaló a pánik, hamis a sejtek jelzőrendszere, nincs második világrajövetel. Tudja a konok értelem, hogy a megváltó ölelés ábrándjában csak a test naponta elvesztett csatái összegeződnek... Lovagias gyöngédségében mélységesen tragikus szerelmi költészet ez, éppen a gyöngédség színezi olyan szomorúvá. Ismerős a hang Vörösmartyból és Babitsból, Illyésé a harmadik...”⁵

Nos, ebben, az *Új versek* című kötetben jelent meg a már címében is jellegzetesen a kötet egészére mutató vers, az *Örök s mulandó*:

*A gangon ültünk. Besötétlett.
S mit elhagyott a fény, a nap:
továbbrajzolta arcodat
okos és szomorú beszéded.*

*Mint mesteri kezek alatt
a sok mellékesből a lényeg,
kialakult időtlen képed.
Munkáltak fürgén a szavak.*

*Ott állt homályt, romlást legyőzvéni
– rembrandti, tiziani festmény –
oly készen, tisztán, halhatatlan*

*a mű, melyen nem öregedhetsz,
hogy odanyultam akaratlan
eleven, mulandó kezedhez.*

Legelőször a cím fontosságára kell föl hívnunk a figyelmet: két, egymásnak ellentmondó fogalom alkotja. Az ellentmondások felvillantása, az, hogy a világot ellentétekben szemléli a költő, egyébként is jellemzi az egész kötetet; ezeket az ellentmondásokat nem elmosni, hanem vagy szükségszerűen, emberi méltósággal tudomásul venni, vagy föloldani – ez látszik feladatnak e versekben. Itt azonban már a cím esetében is többről van szó, ugyanis a két fogalom között nem a pusztán egymásmelletti séget jelző *és*, hanem az *s* kötőszó szerepel, amely sokkal inkább összevonhatóvá teszi a pillanatot és az örökkévalóságot, nem sejtve még – ha „sort sor alá tapogatva” értelmezzük a szöveget –, hogy maga a vers vajon választ-e közülük, hogy vajon ismét kérdez „csak” Illyés, vagy megkísérli feloldani a fogalmak mögöttesének diszkrepanciáját.

Az *Örök s mulandó* – szonettől szokatlanul, Illyésre azonban nagyon is jellemző módon – narratíván, inkább az epikus műfajokra emlékeztetően indul. Az első sor két rövid, de sokat „mesélő” mondat: „A gangon ültünk. Besötétlett.” A sokat emlegetett Illyés-i tárgyiaság jegyében szólal meg az intonáció, csakhogy e tárgyiaság is több-

féleképpen fogalmazódott meg az illyési költészetben magában s az illyési költészetre vonatkozóan is. „A tárgyiasság fogalma szó szerint először valami külsőt jelöl, s azt jelenti, hogy a költő a külvilágra figyel, élményei kívülről érkező benyomások, látványok révén indulnak meg. Ez a fajta tárgyiasság mégsem azonosítható az objektív személytelen vagy pusztán epikus leírással: ami a versben megszólal, az nemcsak a tárgyból sugárzik ki, vagyis nem állíthatjuk, hogy az élmény forrása egy külső jelenet, természeti kép volna, amelyet a költő szubjektív magába fogad, s ilyenformán a szemlélt tárgy szinte uralkodik a szemlélőn. A tárgyiasság jelentéstartalma körül némi homály észlelhető, mert hol szűkebb, hol meg tágabb értelemben alkalmazuk, egyszer a lírai költészet egyik típusát, elsősorban a tájköltészetet jelöljük vele, másszor meg poétikai alapfogalomként használjuk, és filozófiai töltésű jelentést tulajdonítunk neki azáltal, hogy a szemlélet tárgyiasságával azonosítjuk. Illyés lírájának tárgyiasságán az előbbi értelmezés szerint olyan költői leírást értünk, amelyben az élménykifejezés egy-egy tárgy tárgyszerű bemutatása révén valósul meg.”⁶ A verskezdés is hasonló: „A gangon ültünk. Besötétlett.” A maga egyszerűségében is bonyolult, hiszen többszörös emlékidézés: a német eredetű népnyelvivé vált „gang” kifejezés is a múltat idézi már nyelviileg is, ugyanis ez így a Dunántúlon használatos. Mindaddig tárgyiasság, objektív, tényszerű a vers.

A következő versmondat már hosszabb: három verssornyi, de még mindig tényközlő, jöllehet, a metaforikus stílus és a jelzők már az érzelmek kifejezésének szándéka felé viszik a verset: „S mit elhagyott a fény a nap: / továbbrajzolta arcodat / okos és szomorú beszéded.” Az „elhagyott” ige már önmagában felidéri a kötetegész egyik jellemző sajátosságát, témáját: a mulandóságot. A fény, a Nap hiánya pedig fölerősíti – érzelmekkel dúsítva – az első sor tényszerűségét. A fény a kedves képét (arcát) hagyja el, azaz a „látvány” – így, idézőjelben, mert a sötétben nem látható a kedves arca – már csak a tudatban létezik, de egy költői remekléssel mégis szinte valóságosan is továbbél, mert – még mindig a képzőművészetre, a látványt megörökíteni tudóra utaló módon – valami a sötétség ellenére „továbbrajzolja”. Ez a valami azonban már nem vizuális – bár a költő és az olvasó képzeletében akár az is maradhat –, nem más, mint „okos és szomorú beszéded”. Itt már fölsejlik, hogy két ember bensőséges kapcsolatáról van szó. Meglepő, hogy a lírai „te” (nem beszélhetünk megszólítottáról) beszédének jelzői: a belátni tudó „okos” és a belátást időben követő érzelmet jelző „szomorú”; mindkettő felidéri bennünk – a cím sugallatára is! – az elmúlás átélését. Az utóbbi jelző azért is meglepő, mert a nem sokkal korábban (vagy legalábbis a kötetben előbbre sorolt, előbbre helyezett) *Sebesültek* című hasonló felépítésű versben bár a „szomorú” is szerepel, a beszédre vonatkozóan a „derűs” jelző olvashatjuk:

*Szomorú voltál. Én sem épp vidám,
csak egy csöppel kevésbé szomorú;
csak annyival, hogy – férfimód hiú –
földerítselek. Rögön azután*

*átröppent – szinte rólad – énreám
az a „minden hiába” ősi bú.
S akkor te lettél több akaratú!
S végül is eltelt – jól – a délután.*

*Most este van. Elment a nap. S az élet!
Hallom a kertből már derüs beszéded.
Én meg szeretném megköszönni néked,*

*mi lett szivünkéből! Homokóra! Mérleg.
Két-vödrü kút! Két sebesült, akik
egymást fölváltva viszik a – sírig!*

Minden bizonnyal azért alakultak így az *Örök s mulandó* jelzős szerkezetei, mert előre akartak utalni az elmúlás tényének belátására, de az örökkévalóság vágyára is, hiszen a második szakasz, szemben az elsővel, már az örökkévaló felé akar mutatni.

„Mint mesteri kezek alatt / a sok mellékesből a lényeg, / kialakult időtlen képed.” – hangzik a második szakasz első versmondata. Már a sorok száma is jelzi, hogy más dimenzióba kerültünk. Míg az első versszakban az első sor állt rövid mondatokból, s utána következett egy háromsornyi mondat, addig itt előbb olvassuk a háromsornyi mondatot, s utána az egysornyt. Míg az első szakaszban a besötétedés után a látványt – a kedves képét – a beszéd, a kedves szavai pótolják, addig itt már a látványból továbbrajzolódott kép születésének módját írja le a költő, azt, ami immár örökkévalónak látszik, eszünkbe juttatva a sub speciae aeternitatis gondolatát, hogy az örökkévalóság felől közelíthető meg minden. Varázslatosnak tűnő pillanat ez! A „mesteri kezek” utalhatnak a szobrászra is, itt leginkább a festőre. A megközelítés módja: a „mellékesből a lényeg” mozzanata és az örökkévaló felé történő elmozdulás eszünkbe juttathatja József Attila hasonló költői megfontolásait, az *Óda* képzeteit, különösen a harmadik rész „lényed ott minden lényeket kitölt” sorát és a negyedik rész zárósorait, amelyek az emberi mulandóság legyőzésének lehetőségét a szerelemben, az örök nőben láttatják megmutathatóknak: „tartalmidban ott bolyong / az öntudatlan örökkévalóság”.

Ahogy számos példát találunk Illyés *Új versek* című kötetében az elmúlás átélésének megformálására, ugyanúgy számosat a mesterember (a festő, a szobrász, a zeneszerző) munkájának megjelenítésére is. Az előbbire példa a kötet első verse, a *Túl az innen*, s annak is utolsó sora: „aki nem fél, halálig fiatal”, vagy a *Két éj között* című szonett zárósora: „élek, s közben halandó vagyok!” Mintha csak ezt ismételné, úgy szólal meg az *Amiből az előbbi lett* csattanója: „Hülök, merülök, halandó vagyok!” A *Vigas* a „perc”, az „idő” kérdéséről szól, s benne a „múlás-becézte kéz”-ről, s bár tagadva, de ugyanezt mondja a *Szellőzés-tisztulás* – érdekes módon ismét – zárósora: „Nem, nem, nem, a haláltól se leszek szomorú!” Ugyanakkor a mestermunka, a szobrászat ihleti a *Ferenczy Bénit*, amely ráadásul gondolatmenetében, szerkezetében is emlékeztet az *Örök s mulandóra*: „Születünk s máris este van / A fény oda / s már messze van / a milliónyi csoda.” A második rész végén pedig „alak-teremtő”-nek nevezi a költő a mestert. Hogy milyen sokáig tartja fogva Illyést a teremtés gondolata, arra bizonyosság *Minden lehet* című, 1973-ban közzétett kötete, melynek alcímet is ad: *Új versek*. (Vajon szándékos visszautalás lenne?!). Ebben olvasható két szonett, amelyek valóban mintha az *Örök s mulandó*ból táplálkoznának. Az egyik a *Michelangelo a tanítványaihoz*:

*Arcunk-torzító gyötrelemmel
vajúdja ki véső kezünk a Szépet.
Az asszonyoknak csak merengniök kell
s tündököl anyagukon már a Lényeg:*

*az embermívű Összhang! Pillanatra?
Vagy esztendőkre csak? S romolhatóan?
Óh halhatatlan kő! Egy villanatra
boldogítanál csak hús-vér karomban!*

*Kontár szavalat, hogy csak adni, adni:
ez a művész-vágy! Kapni, kapni, kapni:
munkám ezt szomjúhozza; ezt – igéri!*

*Két lény vagyok! Szörny-módra. Boldog asszony:
alig várom, hogy bennem megfogamzzon,
mit majd világra ktlóódik – a férfi!*

S megírja Illyés e szonett párját is, hogy láttathassa a teremtés kínját is, de azt is, mivégre való, mivégre való lehet – s kell lennie! – a művész, mivel mérhető felelősége. Ez a vers a *Michelangelo a pályatársakhoz*:

*Kőfal előttünk. Kő s kő. S túl az „Éden”:
a munkahely, hol a teremtés üdve
nem győtrelem volt még, nem verseny-érdem,
nem kudarc veszélye fő Mesterünkre.*

*Szájas inasok s ezért kiugrottak,
de nem adjuk föl, nem a szakmát mégsem.
Falon kívül űzelve szenvedünk, de
amit magunkkal hoztunk, arra jó csak:*

*véső, kalapács, fogszorító szégyen,
rést üssünk! S ezen, a bár ujjnyi résen
bepillanthassunk ősi – műhelyünkbe!*

*Hogy összevevessük a jót és a rosszat
– bírónak mostoha fajunkat ütve –
ki vitte többre itt a teremtésben!*

Az 1961-es *Új versekben* is találunk olyan verset, melyben áttételesebben, magára az életre vonatkoztatottan formálja meg a költő a „mellékesből a lényeg” gondolatát, s ez a *Hol a két Szijjártó-fű?*: „Igy szedi, tépi az idő / szobrászként rólunk részletekben / fölösleg anyagát, amíg nem / tűnik zord ihlete elő, / a megálmodott mű, a mi csontvázunk – a Lényeg, az Eszme!” Tulajdonképpen hasonló történik az *Örök s mulandó* második szakaszában is, amikor az „időtlen kép” megfogalmazása után az egymondatnyi szakasz záró sor így hangzik: „Munkáltak fűgén a szavak.” Míg korábban a látvány és a szavak síkján zajló világ átcúsúzott festményé, itt ismét a beszéd, a szavak válnak fontossá, egyszerre utalva vissza mind az „okos és szomorú beszéd”-re, mind pedig a képre.

A két utolsó szakasz (hat sor) pedig egyetlen hosszú versmondat, bizonyítva az ihlet intenzitását, a szerelem és az alkotás hevének felfokozottságát: „Ott állt homályt,

romlást legyőzvé / – rembrandti, tiziani festmény – / oly készen, tisztán, halhatatlan / a mű, melyen nem öregedhetsz, / hogy odanyultam akaratlan / eleven, mulandó kezedhez." A hosszú versmondattal egyetlen nagy lélegzetű összesség, melynek lényege: megszületett a mű. A gondolatjelek közé ékelt megjegyzés visszautal az első versszak alkonyára, szürkületére, illetve estjére, mert nem véletlen, hogy éppen Rembrandtot és Tiziant választja a szerző, hiszen mindkét festő képei többnyire sötét tónusúak, ugyanakkor előre is utal a záróstrófa elejére, mert az idézett festők művei már az örököt – azt, ami örök – szimbolizálják. (A választás belső logikáját követendő, gondolhatunk Rembrandt és Tizian elmosódó, derengő, ezzel együtt ízig-vérig „eleven” nőalakjaira is!) Visszautal ugyanakkor – s ennyiben is összesség e rész – a második szakasz „időtlen képed” kifejezésére is, hiszen a zárórész szerint a lényeg nem más, mint maga a mű.

A kérdés azonban az, mire is vonatkozik a „mű”? Vajon a képre, amely a pillanat esélyével hirtelen örökkévalóvá vált – ezt sugallja a festőkre történő utalás –, vagy a szerelem, amelynek örök voltát (mögötte az „örök” nővel) hangsúlyozza a költő, avagy – legalább ilyen eséllyel – a mű lehet maga a vers, a szonett, azaz az *Örök s mulandó*. Ez utóbbit is tételezhetjük értelmezési stratégiaként, hiszen a kötetben számos olyan verset találunk, amely a teremtés-teremtődés és emlékezés fontosságát mondja ki. Ilyen a *Remény a légben* befejezése: „Sose fogom / feledni a képményt, amely / két gölya emlékezetéből épült újra fel!” Ilyen *A zene szava* mottóként idézett zárószegmentuma: „Mert kezdődik megint, mert nincs vég, / mert megleli tán az is üdvét, / ki a legfőbbbről csak dadog.” És nem véletlen, hogy a *Szerszámnyelek* utolsó szava is a „Teremtés”. Hogy milyen jelentésben, jelentésekben szerepel versünkben a „mű”, arra a „végső” választ (van ilyen?) a két befejező sor értelmezése segíthet megadni. Amikor már kész a „mű”, a halhatatlan, az örök, „melyen nem öregedhetsz”, az olyanná lesz, hogy akaratlanul teszi a költő számára a cselekvést, olyannyira, hogy „odanyultam akaratlan / eleven, mulandó kezedhez.” Azaz, egy újabb váltással visszatérünk a valóságba, a mindennapokba, a vers mintegy visszavarázsolja a lírai ént a megélhető szeretet világába, szférájába.

Gondoljunk csak arra, hogyan fogalmazódik meg ez a visszavarázslódás József Attila *Ódájában*, amikor az eksztatikus megrendülés lélegzetelállítóan fojtott némasága, azaz az egyetemes értelemben vett szerelem verse, tehát az ódai rész után megszólal – az óda műfajától látszólag idegen – (Mellékdal) a maga természetes egyszerűségével, lágyágával, bensőséges zeneiségével, hogy a szerelem mellett a szeretet versévé is válhasson a mű, hogy a zárósortok nőalakjának szavaiban az örökkévalóság csendjéből jelen legyen, az emberi élet, a szeretet átélhető derűs, s újra életet adó csendje: „Sül a hús, enyhítse étvágyad! / Ahol én fekszem, az az ágyad.”⁷ Ha fordított előjellel is, de hasonló megfogalmazással él Szabó Lőrinc is, amikor a kedves halála után, drámai feszültséggel, megrendültséggel, a veszteséget kozmikussá nagyítva tekint vissza, már a pusztulásba.⁸ Jóllehet, úgy érezzük, a szerelem mindenhatóságába, örökkévalóságába vetett hitét a halál árnyékában visszavonja, a szonettek többsége kísérletet tesz arra, hogy újraidézze a gyönyör emlékét. Az *Omló szirtről* című 104. szonett is csak látenszen, a múltra, a „pillanatra” vonatkoztatva, tehát indirekt módon hordozza magában a szerelem jelentőségét: „De voltál légyen bármi s bármilyen, / most, hogy nem vagy, s mert hinni lehetetlen, / hogy a csillagkavaró egyetemben / még egy zátonyon találkozom velem, / s újra megadhasd mindazt, kedvesem, / amit huszonöt éven át szívedben / s ifjú lelkedben annyira szerettem, / s mert bennem is fogy az élő jelen: / szirtemről (omló szirt! haláloed éve!) érzékeink és tudatunk cseréje / szüntén csak nézek

az örök időbe, / s elnémt látni, hogy a végtelen / zajlásban minden, ami volt, milyen / tökéletesen jelentéktelen." Még az egészen más alkatú Pilinszky János is, bár a boldogtalanságot, az elveszettséget, az elhagyatottságot mutatja fel elsődrendű lételemként,⁹ a teremtést is megkérdőjelezi, az *Elég* című versében a konfliktusoldó egyszerű hétköznapi élettünemények csodájára hívja fel a figyelmet, arra eszmélteti az embert, olvasóját s önmagát is: „A teremtés bármilyen széles, / ólnál is szűkösebb./ Innét odáig. Kő, fa, ház. / Teszek, veszek. Korán jövök, megkésem. // És mégis olykor belép valaki / és ami van, hirtelenül kitárul. / Elég egy arc látványa, egy jelenlét, / s a tapéták vérezni kezdenek. // Elég, igen, egy kéz elég amint / megkeveri a kávé, vagy ahogy / »visszavonul a bemutatkozásból«, / elég, hogy elfeledjük a helyet, / a levegőtlen ablak-sort, igen, / hogy visszatérve éjszaka szobánkba / elfogadjuk az elfogadhatatlant." A szorongásos létérzést is föloldhatja, feledtetheti egy-egy pillanatra egy arc látványa vagy egy jelenlét akár.

Illyés Gyula versében, az *Örök s mulandó*ban is, a jelenléten keresztül tárul fel valami, ami örök, azt látjuk tehát, miként épül föl a múlthatatlan a mulandóban, a hirtelen született kép (festmény) és az eleven kéz szinte egyé lesz a visszavarázslódás e tüneményes pillanatában. A „mű” tehát lehet a lírai én és a kedves egymás közti viszonya, a szerelem, illetve a megélhető szeretet maga, s ebben fogható meg, fogják meg ők ketten a halhatatlanságot, a teljességet; a befejezés ilyen értelemben vett „két-értelműsége” feloldható, feloldódik, hiszen a kedves kezének érintése valójában előbb a mű megérintését jelenti, hogy azután átéljük a pillanat varázsát, mely szerint az élő „te” az, kinek kezéhez ér a lírai én, a költő. Ezt csak súlyozza az enjambement kimerevítő, a versmondatot egy pillanatra megállító funkciója: „hogy odanyultam akaratlan” – hangzik a sorvég, s ekkor még a képben gondolkodunk, csak aztán, a versmondattal újraindulásával történik meg a fordított varázslat, de már nem a mulandóságba, hanem az életbe térünk mintegy vissza. Így lehet a versben a mű egyúttal maga a szerelem, a szeretet is, mely férfi (költő) és nő között, ha nem is teremtés, de teremtdés. Ahogy Csoóri Sándor írta, Illyés költészete „azt az egyetlen szépségletet fejezi ki, hogy megízleltesse velünk a létezést. Ajándékozzuk meg magunkat mi magunk az élet szépségeivel. Mert létezni, az maga a szépség, haladni, az maga a hűség.”¹⁰ Csoóri Sándor nem sokkal a kötet megjelenése után írott szavaihoz hadd tegyem hozzá, hogy gondolatait igazolni legszebben talán a szintén az *Új versekben* olvasható *A Naphoz* című vers utolsó szakaszával lehetne:

*Fogózzatok jól össze, tekintetek
egymás szemébe, hű szeretők, a vég
percéig bámulva – s köszönve! –
amiben éltetek itt, a mennyet.*

Az *Örök s mulandó* tehát azt is jelzi, hogy az örökkévaló, a mindenség, a teljesség megélhető a pillanatban, de úgy, hogy érzéken mégiscsak a pillanathoz, a „most”-hoz ragaszkodunk, s az maga is lehet tünemény, különösen a szerelemben, a szeretetben, mert – sugallja a költő – bár az emberi élet mulandó, az érzés örök.

Ugyanakkor az, hogy már az első szakaszbeli látvány, később a kép is átcsúszik a csak szavakban kimondható, megfogalmazható igazságokba, hogy a szerelem, a kirajzolódtott és a pillanatban ki is merevedett, látványból lett festmény is a „mű”, egyúttal azt is jelenti, hogy miután e kép a költőben fogalmazódott meg, azaz „költői kép” – mint

mondtuk –, lehet a „mű” egyúttal maga a szonett is, amely valóban – in statu nascendi – előttünk születik meg, s így egyszerre szerelmi költemény is, de az alkotás folyamatának, az ihlettől a mű megvalósulásáig, objektívalódásáig vezető útjának, tehát, ha tetszik: a teremtésnek a megfogalmazása, s mint ilyen, a „vers a versről” elvét követő költemény, mely szükségszerűen rendkívüli jelentőséget tulajdonít a költői szónak, egyáltalán a szónak, eszünkbe juttatva Gottfried Benn sorait: „Komm, reden wir zusammen, / Wer redet, ist nicht tot.” Ebben az értelemben a vers leginkább *A zene szava* című költeménnyel rokonítható, mely így kezdődik:

*Egy szót, csak egyet ejtene,
abba vörösödik bele,
azért feszül meg a zene,
azért dadog,
nem leli azt a szót,
egy messzi, még ember-előtti
tisztá szót szeretne kilökní,
azért van emlékekkel tele,
szívcsondtásig a zene
s vált annyi hangra – hasztalan!*

Ha megvalósult volna, ha kiadták volna *A zene szava* című kötetet, a versek hasonlósága miatt (is) abban bizonyára hangsúlyosabb helyet kaphatott volna az *Örök s mulandó*, amely azonban így is nem csak az *Új versek* egy tipikus darabja, de az egész Illyés-életmű, ha nem is nagyszabású, de felépítésében, kompozíciójában, gondolatmenetében, belső „csúsztatásaiban” és váltásaiban igazi remeklése, értékes-érdekes gyöngyszeme.¹¹

JEGYZETEK

1. Vö. Tamás Attila: Illyés Gyula. *Akadémiai*, 1989. 198.
2. Vö. Tüskés Tibor: Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében. *Szépirodalmi*, 1983. 297–8.
3. Uo.
4. Tamás Attila: Költői világeképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig. *Akadémiai*, 1964.; Gara László: Az ismeretlen Illyés. *Occidental Press*, Washington, 1965.
5. Cs. Szabó László: Illyés Gyula. *Új Látóhatár*. 1961. Idézi Gara László: i. m. 162.
6. Béládi Miklós: Illyés Gyula. *Kozmosz Könyvek*, 1987. 102.
7. Részletesebben l.: Szigeti Lajos Sándor: A József Attila-i teljességigény. *Magvető*, 1988. 296–302.
8. Vö. Kabdebó Lóránt: Szabó Lőrinc. *Gondolat*, 1985. 254.
9. Vö. Fülöp László: Pilinszky János. *Akadémiai*, 1977. 207.
10. Csoóri Sándor: Faltól falig. *Magvető*, 1969. 174.
11. E tanulmány előadásformában elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeum Illyés Gyula születésének 90. évfordulója tiszteletére rendezett emlékülésen 1992. november 11-én.

SZÉLES KLÁRA

Látlet kritikai életünk közelmúltjából

„A példák többet érnek, mint a szabályok” – Newton megállapítása vajon érvényes az irodalomkritikai tanulságok esetében is? Nem kívánom eldönteni. De itt, most, amikor a kommunista diktatúrák bukása után a helyes értékelés útjait, elveit, módszereit keressük, talán beszédessé válhatnak a közelmúlt konkrét példái, ezek elemzései.

Két kérdést teszek fel, s a feleletekhez választok példaanyagot. 1. Mely írókat (költőket), milyen műveiket emelte ki határozottan, *dicsérő* hangsúllyal a kritikák többsége – meghatározott időszakokban? 2. Mely írókat (költőket), milyen műveiket *marasztalta el*? Szorosan kapcsolódik ehhez a további vizsgálódás: mit jelentett, miként nyert kifejezést az *elismerés*? Milyen érveket, érvelésmódot, kategóriákat, nyelvi stb. eszközöket alkalmaznak a kritikusok? S hasonlóan, miként nyert kifejezést az *elmarasztalás*?

1945-től napjainkig végigpillantva az irodalmi élet főbb változásain, azok a főbb – történelmi-politikai fordulatokkal összefonódó irodalomtörténeti – periódusok rajzolódnak ki, amelyekről az értékszociológiai kutatócsoport tagjai beszéltek.¹ Azaz: 1945–1948/49-ig a koalíciós időszak, amelynek jellegzetes irodalmi irányai, folyóiratai: a Válasz, Újhold, Valóság. 1948/49-től 1956-ig, Rákosi-korszak, melyben főszerepet játszik, hangadó a Csillag, Irodalmi Újság, később Új Hang. 1957–1968/70: a Kádár-korszak első szakasza, amikor a Csillag szerepét a Kortárs; az Irodalmi Újságét az Élet és Irodalom, az Új Hangét az Új Írás veszi át. 1968/70-től a rendszerváltásig nagyjából évtizedenként változik az irodalmi élet arculata, egyre több és többféle folyóirat jelenik meg – a többszínűvé váló irodalmi irányzatoknak megfelelően. Láthatóvá lesz a folyamat, amelyet a már említett kutatók találóan így neveztek: „Az értéksematizmustól az értékpluralitásig”.

Az időszak irodalmi életének tagolása tehát e tanulmányban lényegében megegyezik a kutatócsoportéval. Eltér viszont a vizsgálódás nézőpontja. Ők az *érték* meghatározását, kategóriáikat szociálpszichológiai oldalról közelítették meg, alakították ki. Én az *érték* fogalmat hangsúlyozottan *esztétikai érték*ként (illetve vélt *esztétikai érték*ként állítom középpontba. Nem az *érték* fogalom definíciójából indulok ki, hanem a példákból; elemzésük nyomán milyen *érték*meghatározás, *értékrend* következtethető ki? S a konkrét esetek (esettanulmányok) milyen távolabbi, elvontabb tanulságokkal szolgálnak?

Már az anyag felmérése, gyűjtése során is számos kritikátörténeti következtetés adódott. Hiszen alapvetően *érték-értékrend*beli felfogáskülönbségekre mutat az, ahogyan az egyes irodalmi folyóiratok válogatnak az adott időszak könyvei, írói közül. Hasonlóképpen az is, hogy az általuk figyelemre méltított szerzők, művek tárgyyszerű ismertetése, avagy méltatása – elmarasztalása pl. – az orgánum milyen szerkezeti rendjében kap helyet (van-e kritikai rovat, avagy szűkszavú könyvbemutatóra szorítkoznak stb.). Műfajilag, hangvételben, stílusban, igényben milyen keretek közt mozognak recenziónál elemző, áttekintő kritikáig; illetve propagandisztikus, agitációs népszerűsítő szándékig.

Mintegy szélsőséges iskolapéldaként elsőként idézek jellemző ítéleteket a koalíciós időszak, illetve már a Rákosi-korszak határmezsgyéjéről, az induló Csillagból.² Ezt olvashatjuk *Márai Sándor A sértődöttek* című könyvéről: „A könyv legfeljebb mint tudományos forrásmű érdekes, azok számára, akiknek van idejük a rothadó polgári kultúra betegségi tüneteivel bíbelődni.” Avagy *Fekete István Tíz szál gyertya* c. kötetéről: „A tíz elbeszélésben visszatérő gyertya mintha a visszasírt múltat jelképezné a villanyvilágításos modern korban.” S eme elrettentő példákkal szemben a mintakép az a lírikus, akinél fellelhető „az életben és jövőben való hit, ez a világos megítélése a parasztság új helyzetének”, ez „az, ami figyelmet érdemel.” Nyilvánvaló, hogy az értékelés alapja a politikai, ideológiai állásfoglalás –, az íróknak, műveknek tulajdonított felfogás. A kifejezésmód, szóhasználat, fordulatok a pártzsargonból valók, a kritikus célja nem az esztétikai értékek mérlegelése. Ma már bizonyos távlatból a nevek, életművek is magukért beszélnek: *Márai Sándor*, *Fekete István* a két megbélyegzett író, s az, akit egyértelmű dicséret illet: *Kopori Ferenc* nevű költő, akinek a kiléte után is nyomozni kell, annyira nem bizonyult maradandónak.

Jellemző ítéletek ezek, amelyek inkább az időszak politikai légkörét idézik fel, mintsem a művek esztétikai minőségét. Ez utóbbi alárendeltje, egyszerű függvénye a kikövetkeztetett, előtérbe állított pártos, osztályharcos szellem meglétének, illetve hiányának.

A továbbiakban érvelő, elemző, összehasonlító példákat kerestem. Közülük két időszakból, annak két jellemző folyóiratából két különböző műfajra vonatkozó kritika-sorozatát választottam ki. Az ötvenes éveket, Rákosi-kort jelképezi az egyik, s a hatvanas évek, a Kádár-időszak első felének változó irodalmi törekvéseit képviseli a másik.

A költészet helyzetét felmérő áttekintés, bizonyosfajta szintézis igénye jellemzi az első, választott példát. Hat, akkor frissen megjelent verseskötet ürügyén, s ezeken keresztül az irodalmi élet egészének képét, mozgásának irányát keresi. Adott időszakban, 1952 márciusában kérdéseinek megfogalmazásával egyben pontosan kijelöli a meghatározott irodalompolitikai álláspontot, korabeli, hivatalos elvárásokat. „Pótolta-e költészetünk... a lemaradást?” (Lemaradás: „a rohanó, fejlődő élet mögött” s részben, a prózához képest.) „Diadalt vet-e a sematizmus rémei felett?” Nem ette-e bele magát az új nyavalya: az antisematizmus?”

Mindezeknek a jelszavaknak irodalmi értelmezése legjobban a konkrét kötetek, versek taglalása során válhat világossá. Hat lírai kötetet vesz szemügyre a kritikus,³ K. L.: *Gellért Oszkár*, *Aczél Tamás*, *Juhász Ferenc*, *Tamási Lajos* és *Benjámín László* versgyűjteményeit. E hat közül a legegységesebb elismerés *Benjámín Lászlót* és *Aczél Tamást* illeti; s az elmarasztalás *Juhász Ferenc* új versei olvastán a legerőteljesebb. Miként történik a kétféle alapvető ítéletkezés? Adott keretek közt kiemeléssel élve, *Aczél Tamás* dicséretét – illetve kisebb részben dorgálást – emelem ki; másfelől pedig *Juhász Ferenc* verseinek mérlegelését.

Aczél Tamás esetében a kritikus kiemeli annak „szép sorait”, „strófái”-t, „olykor egész versei”-t, amelyek „magukkal tudtak ragadni”.

Legyen a felhozott példa maga a tanú.

*Milyen akna repesztette szét
Szegő Vilmos országnyi bérletét?*

*A dülöket melyik tank szabdalta darabokra,
ki gondolt a zsellérekre, parasztoakra,*

*akik meghúzódva az iparvasút
 Árnycsónán köszöngettek hazug
 alázattal uraiknak,
 a negyvenezer holdasoknak.*

Ez a „magával ragadó példa” kiegészül egy másikkal, melyben gáncsolnivalót lel a kritikus figyelem. A *Vonatlépcsőn* c. verset idézi és elemzi:

*A fordulóból visszánéztem
 a bokrokon és fákon át –
 és a futó táj szövetében
 nem voltak, csak füvek, csigák
 és szántóföldek körbenéző
 lankái, néhány zöld barack.
 Lestem, amint a cseperésző
 esőben lassan elmaradsz.*

Lényegében meg van elégedve ezzel a verssel, s a kiemelt szakasszal az elemző. Mégis, az idézett strófában kivételre talál. „Ebben a versben csak az zavar, hogy a vonatablakból füveket és csigákat lát.” – fogalmazza meg ellenérzését. „Gondolom, a rím kényszerítette ide ezt a szegény csigát.” (Micsoda remekművű rím! – tehetjük hozzá rosszindulattal: „és fákon át” rímel a „füvek, csigák”-kal.) S a kritikus folytatja igazságtevő elmélkedését: „Nem igaz, a vonatablakból nem látni, kivált, ha a kedvest nézem, amint elmarad az állomáson.” Azaz, a költő a vers „igazát” egyszerűen, közvetlenül a tapasztalati tényekkel összevetve méri. S ebből adódik a lírikusi magatartás egészére vonatkoztatott, súlyos következtetés: „A költőről sokat elárulnak az ilyen apróságok. *Hogy higgyek neki nagyobb dolgokban?*” A szó szerinti, tényszerű „valóság-hűség” a poétai (= emberi?) hitel fokmérője lesz.

Ez a fajta szemlélet, s az ebből következő ítélekezésmód rendszeresen fellelhető. „Kék a Néva, zöld a Néva – tükrén áll a jég.” – idézi a kritikus a költő Szovjetunióban írt versét, s hozzáteszi: „nem tudom, hogy végül is kék-e hát a víz, vagy zöld, s tükrén áll-e a jég, mert ha áll, se nem kék, se nem zöld, s nem is ringhat tükrén a hó.” A csak egyértelműséget tűrő szigorú megfigyelés összefog a legköznapibb logikával, s így lép fel bírónaként. Az, hogy a vers maga jó-e, művészi színvonalú-e, avagy csengő-bongó versike szinten marad – fel sem merül. A kiemelt „apró valótlanosságok” önmagukban érdemlik ki a súlyos megrovást, hiszen „a felületesség vagy a formai játszadozás következményei”, s elronthatják az „egész vers hitelét.” Ebben az összefüggésben a „vers hitelé”-ről hallva, aligha gondolhatunk a mű esztétikai vagy művészi hitelére. Néhány idetartozó példa még világosabban utal erre. Újabb verssorokat citálva megjegyzi a bíráló: „Mellesleg azt sem értem, hogy: tengeri szél sós vízében fürdik egy hajó. Mert vagy szélben fürdik, vagy vízben fürdik.” Avagy a *Kubányi sztyeppén* c. vers kapcsán ismét a „meghamisított valóság” képe zavarja a kritikust. „Nem tudom – panaszolja –, nyár van-e vagy tél”; mert a költő gazdag búzaföldekről beszél, s közben kiderül, pontosabban az ítéző jólinformáltsága révén tudja, hogy „kb. januárban jártak ott”, s így „nem tudom hát – folytatja –, hogyan kerülnek a versbe a gazdag búzaföldek?” Íme, a kérlelhetetlen poétikai számonkérés!

Hasonló szempontok alapján, miként történik *Juhász Ferenc* verseinek szigorú megrovása? *Juhászt* „legtehetségesebb fiatal költőink” egyikeként kezeli. Olyan köl-

tőként, aki a (megvetésre méltó) „formalizmus, szürrealizmus” talajáról indult, de ígéretesen „halad a reális valóságok felé.” Ám újabb versei csalódást okoznak. Hiszen költeményeiben nincs „egyetlen mai ember, mai probléma, egyetlen hőse mai világunknak.” Igaz, jelen van az örök emberi kérdések egyike, a szerelem. De az is hogyan? „A központi probléma a tszcs-tagok nemi élete, sőt, valami egyetemes párzási láz, amelynek csak része az embereké.” Lesújtó a konklúzió: „Szomorú volna, ha ükunokáinknak ez a mű mutatná meg boldogabb szabad életünket!” A *Jégvirág kakasát* vizsgálja közelebbről, s szigorúan megrója a költőt, mert „egy tértől és időtől független” történetet alkot, amelybe „mindent beleszerkeszt, ami öncél”. S ugyanakkor nem vállal magára „semmiféle nevelő, javító szándékot, amivel hozzájárulhatna a szocialista ember kialakításához.” Vagyis, a kritikus nem különbözteti meg egymástól a művön kívüli és a művön belüli (fiktív) valóságot; viszont elvárja, a mű lényegéhez tartozónak véli a didaktikus hatásra törekvést.

*

Egy villanásnyi volt csak az ötvenes évek líra-kritikájának képe, néhány jellemző vonása. Másik kiemelt példánk most a prózai termés mérlegelését mutatja fel, a hatvanas évekből. Elgondolkoztató, hogy akkoriban (nem is olyan rég) milyen egyhangú, közmegegyezésszerű felsőfokú méltatás, mintegy élő klasszikusoknak kijáró ünneplés övezte a lírikusok egy jellegzetes vonulatát. Illyés Gyulán kívül Ladányi Mihályt, s főként a kettejüknél „időszzerűbb” *Vácsi Mihályt, Garai Gábort, Györe Imrét.* Talán e ténynél inkább feledésbe merülhetett az, hogy a fentiek diadalmenetével párhuzamosan megjelenik és hasonlóan (ha nem még fokozottabban) felsőfokú kritikusi elismerést vív ki egy regényíró is: *Galambos Lajos.*⁴ Az *Új Írás* felvállalt szerzője, aki szorosan kapcsolódik a lap meghirdetett programjához, mintegy szemlélteti, megtestesíti az elveket. *Az olvasóhoz* címzett beköszöntőhöz⁵ közvetlenül csatlakozik az író *Októberi litánia* című novellája, a lap első számában. Majd munkáinak rendszeres, sűrű közléseit kivételes gonddal kísérik az írások jelentőségét kifejtő esszék, kritikák, majd viták. Fialat „prózaíróink legutóbbi munkái sorából fejjel kimagaslík” *Galambos Lajos Megszállottak* című műve, „valami nagyon jót, valami régvártat” képvisel – írja *Garai Gábor.*⁶ Minek köszönhető ez a kimagaslás, ez a „régvártat”-ság? A kritikákat olvasva nyilvánvaló, hogy a kiemelt író novelláinak, regényeinek egyik alapvető értéke maga a téma-választás, az ebben és a történetbonyolításban kifejeződő politikai-társadalmi állásfoglalás. A falu szocializálása (*Gonoszkátyu*), az „ellenforradalmi viharban megingott kormánybiztos emberhibájának” oknyomozása (*Hideg van tegnap óta*); avagy a még 1945 előtt főiskolára került, majd zászlósként hadifogságot megjárt kubikosgyerek konfliktusa, amikor két utat lát: „az 1945 utáni úri világ maradványainak részeg haláltáncát, s a munka nélkül maradt kubikosok erőfeszítését – 1947-ben! – egy rizstermelő közösség kialakítására.” (*Isten őszi csillaga*)⁷ De ez a politikai-ideológiai erény a hatvanas években már nem elsősorban önmagában válik hangsúlyossá, hanem a megvalósítottnak látott, gondosan előtérbe emelt, aláhúzottan „művészi”, „esztétikai” értékek formáiban. Ilyen értéknek tekinti a korabeli kritika azt, hogy *Galambos Lajos* megteremtí az időszak új „cselekvő hőst”, azokat, akik „közösségi küldetést vállalnak”. Megjeleníti azt az „újfajta” hőst is, aki A. M. szerint a „mi generációnk tífusa”, aki „rezignált, sokszor kiábrándult”, mégis e magatartás mögött titkon „lobog” a „hívó” cselekvőkészség.⁸ Ez utóbbi hőstípust a *Szent János fejevétele* c. kisregény nőalakja

képviseli, aki – mint más ekkoriban született *Galambos Lajos*-mű hőse – már nem történelmi vagy osztályharcos konfliktusban küzd, hanem mostoha feltételek, sivár körülmények között makacs példát ad az állhatatos munkára, anélkül, hogy reménye lenne a biztos sikerre. (*Megszállottak*) Írói vívmányaként méltányolták már „az esztétikus izgalmat kiváltó munkaábrázolás”-t.⁹ S amikor vita kerekedik, támadás éri, akkor az felületes sötétenlátására vonatkozik (*Mesterházi Lajos, Alföld*), azaz ismét a politikai-ideológiai álláspontjára. Vagyis kiderül, hogy a „művészi”, „esztétikai” értékek kijelölése, méltánylása függvénye az elsődleges társadalmi jellegű írói magatartásnak, s ettől befolyásoltan ugyancsak engedékenyen kezelt, másod-, sokadlagos, elasztikusan kezelt vizsgálat tárgya. Az író elfogadása, művei értékesnek tekintése mintegy irodalompolitikai megítélés tárgya, hivatalos, intézményes ítélet alapján a kritikusok eleve e közös előítélet alapján „elemzik”, illetve némi hibák megállapítása, bagatellizálása mellett – lényegében – méltányolják, vállvetve.

Kivétel nélkül? Adott légkörben szinte hihetetlen, mégis akadt kivétel. Fent említett vita során *B. Nagy László* merészelté alapvetően esztétikai oldalról átvilágítani és felszínesen romantikusnak, vagyis alapvetően anakronisztikusnak bélyegezni *Galambos Lajos* kisregényét. S már jóval korábban megszületett egy olyan szelíden vakmerő kritika is, amely túllépve a szokásos általánosító szemlélődésen, egyszerűen magát a regényszöveget, szerkesztést stb. vetette szigorú, elfogulatlan vizsgálat alá.¹⁰ Így kifejezetten csak és főleg magára az írott anyagra támaszkodva, s *Galambos Lajos* szavait idézve meg tanúként, feltárja a „helyenként hamis lélekrajzot, áldrámaiságot, felületességet” – amely véleménye szerint egy töről fakad az ismétlődő, típusos stilisztikai vétségekkel. Így ez utóbbi modorosságok mintegy szemléltetik az író szemléleti-kifejezésbeli torzulásait. Vállalt szándék, irányzatosság jegyei mutatkoznak a képi-nyelvi megjelenítésmód egyes, jellegzetes fordulataiban. *Tamás Attila* finoman „túlfokozásnak” nevezi azt a megfogalmazástípust, amelyet itt egy *Galambos*-regényből vett kitételrel tudunk csak példázni: „A padlás-felsőprések idején, amikor a parasztok éhen estek össze a barázdában” – így idézi meg az akkor már megbélyegezhető beszolgáltatás-időszakot. Ezt és a hasonló stílusficamokat nevezi joggal „modoros hatásvadászat”-nak is.

Azaz: merészel különvéleményt képviselni az író munkájának lényegi megítélésében; s főként ezt a véleményét valóságos, ellenőrizhető szövegelemzésre alapozza, s e lényeges elemzéssel érvel.

*

Milyen következtetéseket vonhatunk le példáinkból, ma? Úgy látszik, hogy most, rendszerváltás után – jócskán eltávolodva a megidézett évektől – bizonyos messzeségből, kívülről, felülről láthatunk rá a felvillantott irodalomkritikai jelenségekre. Mintegy önnön paródiájukként hatnak az idézetek. Derűsen vagy kesernyően – de nevetésre ingerelnek.

Valóban ilyen jótékony távolságba kerültünk az itt megmutatkozó elemi kritikusai vétségektől? Az irodalmi érték számbavételének, a kialakuló értékrend ügyeiben való állásfoglalásnak szakszerűségét, felelősségét illetően?

A kérdés persze szónoki. Nem titkolom, hogy e jelenlegi „visszapillantás” célja az, hogy tükörként tartsuk magunk elé, mint ma már jól, kirívóan látható, elrettentő példát. Úgy vélem, hogy másként, burkoltabban ma is alapvető módon szembesülünk az

itt, kénytelen töredékességgel, kiemelt példákban szemléltetett alapvető kritikái, kritikusi hibákkal. Közülük itt kettőt hangsúlyozok csupán – tudjuk, mindkettő számos egyéb vétség szülője, eredője, foglalatja.

1. A kritikusi szemléletnek azt az elemi vétségét, amikor a mű valóságát (esztétikai valóságot), a fikciót a tapasztalati valóság tényeivel, arányaival, összefüggéseivel méri és minősíti.

2. Amikor az egyes kritikus értékítéletének kialakításánál már kiindulásokor (akarva-akaratlan) előfeltevésből indul, mondhatnám: az éppen létező „protokoll-listá”-ból (részletkérdésnek tartom, hogy a protokoll kiindulópontja a pártosság elve-e avagy másféle, de hasonlóan közmegegyezésszerű rangsor). Vagyis tudva-tudatlan hagyja magát befolyásolni, „véleménye” megfogalmazásakor voltaképpen csatlakozik egy létező vagy vélt közvéleményhez, szektába lép be (mondhatnám: „nyájba”). Az érték mellett vagy ellenében történő állásfoglalásnál a személyes felelősség vállalása igaz, kényelmetlen, de aligha mellőzhető.

Végül – ehhez szakmai vértetезet szükséges, korszerű elméleti felkészültség, s a mindig hiányos olvasottság rendszeres pótlása.

Mindez és még sok más kell ahhoz, hogy unokáink ne úgy olvassák a mi értékítéleteinket, mint ahogy most mi hallgattuk elődeinket.

JEGYZETEK

1. L.: Veres András–Schulz Katalin–Varga László: Az értéksematizmustól az értékpluralitásig. Kolozsvár, 1992. szept. „Érték és értékrend”. (Babes-Bolyai Egyetem, Filológiai Fakultás) Plenáris ülés előadásai.
2. Csillag, 1947. I. évfolyam. 2. szám, 58–60., 65. l.
3. Kónya Lajos: Költészetünk mai helyzete, Csillag, 1952. március, 325–355. l.
4. Galambos Lajos (1929–1986) művei: Hét márványplakett, elbeszélések, 1951; Jurankó Pál hazatér (regény, 1955); Dűlőutakon (riportok, karcolatok, elbeszélések, 1959); Gonosz-kátyu (kisregény, 1961); Hideg van tegnap óta (regény, 1961); Isten őszi csillaga (regény, 1962); Utas a Göncöl szekereán (regény, 1962); Keserű lapu (elbeszélések, 1963); Mostohagyerekek (regény, 1963); Zsilipek (regény, 1965); Fekete kötés (elbeszélések, 1966); Örök malom (három kisregény, 1969); Mit tudtok ti Pille Máriáról? (regény, 1969); Azok az álmok (regény, 1970); Nyílj meg, ég! (elbeszélések, 1971); Szent János fejevétele (regény, 1972); Diagnózis (elbeszélések, 1978); Tüköráldozat (színművek, 1977).
5. Új Írás, I. évfolyam, 1. szám.
6. A munka megszállottai, Új Írás, 1961. 10. szám. 949. l.
7. Pándi Pál, Új Írás, 1962. 1. szám 91. l.
8. Garai Gábor i. h., Illés Lajos: Galambos Lajos, Új Írás, 1965. 2. sz. 201–205. l.; Almási Miklós: Galambos Lajos fejevétele...? Új Írás, 1964. 2. sz. 224–227. l.
9. Pándi Pál i. h.
10. Tamás Attila: Hideg van tegnap óta, Új Írás, 1961. 10. szám, 956–958. l.

FÜZI LÁSZLÓ

Irodalmunk kulcsszavai

VENDÉGLÉT, OTTHONOSSÁGÉRZET

Az asszociációsorozatoknak hinnünk kell: egy-egy váratlan gondolatföredék, vagy még inkább a gondolatföredékek összekapcsolódása ugyanis sajátos összefüggéseket képes megmutatni. Olyan ez, mintha a számítógépben egy-egy adat nem járná végig a maga számára kijelölt utat, hanem egyből megtalálná a létehez és értelmezéséhez szükséges helyet, amittől többé válik önmagánál. A versrészesetek, töredékek hasonló módon állhatnak össze új egésszé, rendszerré. „*A líra: logika*” – mondta József Attila, méghozzá olyan logikai rendszer, amely maga is a fogalmak közötti asszociációkra épít, s így igyekszik a létezés kérdéseire választ adni. Minden költői életmű – ha kiérdemli ezt a megnevezést – sajátos fogalmi rendszert alkot, ennek felfejtése, ahogy mondani szokták, az esztéták és irodalomtörténészek feladata. De nemcsak azoké. Az olvasóké is: enélkül az olvasó csak a mű felszínén maradhatna, s fogalma sem lehetne a mű lényegéről. Ám nemcsak egy-egy költői életmű, hanem egy irodalom vagy egy korszak irodalma is bírhat olyan sajátos „koordinátarendszerrel”, melybe belehelyezkedve létünkről, egyáltalán az emberi létről szerezhetünk új ismereteket. Illusztrációképpen hadd utaljak arra, hogy egy-egy szó, kifejezés, fogalom költőink használatában a köznapitól eltérő tartalommal „töltődhet fel”, hogy aztán ezek a sajátos tartalommal bíró kifejezések rendszerré álljanak össze az életművön belül... De nemcsak a költő teremti meg a maga rendszerét, s nemcsak a költő kapcsolja össze önnön művét – tudatosan vagy kevésbé tudatosan – egy másik költő rendszerével, hanem rendszert épít az olvasó is, és olvasmányait, inspirációit, élményeit ebben a rendszerben helyezi el, s az egyes fogalmak értelmezésénél a rendszer legkülönbözőbb elemeit hívja segítségül. Igen, a megrögzött, a „visszaeső” olvasó számára az irodalom az Értelmező kéziszótárt is pótolhatja: ez az olvasó a fogalmakat az irodalom értelmezésében ismeri meg és használja. A szavak, kifejezések verssorokat hívnak elő – ezek pedig újabb verssorokat, s ezek összessége jelöli ki a kifejezés értelmezésének irányát...

Meditációnk tárgyát a *vendég*, *vendégség* és az *otthon*, *otthonosság* kifejezések mögött álló fogalomkörök képezik – ezek a kifejezések számos versrészesletet, gondolatot hívnak elő irodalmunkból.

A vendégség – mint a lét megélésének egyik formája

A vendégség szó Kosztolányi versrészesletét juttatja eszembe:

*Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.*

S nem is tudatosodott még, hogy a *Hajnali részegség* sorait mondogatom magamban, már egy másik – jóval Kosztolányi előtti – költő, Vajda János sorai ötlöttek fel:

*A levegő meg se lebben,
Minden alszik... és a lelkem
Ring egy méla sejtelemben:*

*Hátha minden e világon,
földi életem, halálom
Csak mese, csalódás, álom?...*

A *vendég*, *vendégség* kifejezésekkel jelölhető fogalomkör értelmezését számomra tehát az irodalom az emberi létezéssel való összefüggésben jelölte ki. Vajda sorai egyébként teljes egészében összecsengenek a *Hajnali részegség* mondanivalójával: Kosztolányi is a „léte esettség” állapotáról és a lét mibenlétének kérdéséről ír. Azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy Kosztolányi, akárcsak Vajda, a természet csodáinak látán kérdez saját létére, s a világ, a természet iránti áhítat döbbsenti rá önnönmaga vendég voltára a Földön. Kosztolányi a versben a létről és az elmúlásról, az élet egyszerűségéről és kiismerhetetlenségéről ír. Talán nem is véletlen, hogy az a világ, amelybe a költő kapaszkodik, amelynek meghosszabbítását várja, a *vendégség* világaként tűnik fel.

*Bizony, csodás ország, ahova jöttünk,
mint hogyha a perc szárnyakon osonna,
el-nem-múló vendégség van körülöttünk,
hosszú ebéd és még hosszabb uzsonna
(Szeptemberi áhítat)*

A *vendégséget* tehát a léttel kapcsolatban értelmezem, s így kizárom a hétköznapi szóhasználat által megjelölt tartalmakat. *Vendégnek* lenni annyi, mint tudomásul venni: létünk rövid beavatás csak a világba, magatartásunkat a világ iránti áhítat hatja át – egyben pedig az univerzum törvényeivel való azonosulás. A *vendégség* nem választható el az egyéni léttől és a magatartástól – valójában nem más, mint magatartásmodell, s ebben a vonatkozásában választás kérdése. Választásé – ennyiben tudatos döntés függvénye, de a képességé is: ezt viszont az alkat is meghatározza, hiszen az alkat is szerepet játszik abban, hogy miképpen, milyen formában éljük meg azt a létet, amelyet élnünk megadatott. A *vendégség* mint létforma nem korhoz kötött jelenség, ám kétségtelen, hogy korhoz és társadalomhoz kapcsolódó összetevői is vannak. Természetes módon nagyobb az esélye a világgal, természettel való azonosulásra annak, aki egy nagy erdő közepén él, mint annak, akit sorsa egy nagyvárosi lakótelep tizedik emeletére rendelt. S ehhez hasonlóan másképpen éli meg a világot az anyagi függetlenséget élvező ember, mint a sorsát napról napra tengető pária. De nemcsak a természethez és az anyagi javakhoz való viszony teremt különbözőséget a létforma kiválasztásában az emberek között, hanem a társadalomhoz fűződő kapcsolatuk is. Röviden összefoglalva: a hétköznapiságba való belesüllyedésük. Hiszen Kosztolányi is ezt írja:

*Virradtig
maradtam így és csak bámultam addig.
Egyszerre szóltam: hát te mit kerestél
ezen a földön, mily kopott regéket,*

*miféle ringyók rabságába estél,
mily kézirat volt fontosabb tenéked,
hogy annyi nyár múlt, annyi sok deres tél
és annyi rest éj
s csak most tűnik szemedbe ez az estély?*

Bármennyire is alkat, hajlam, egyéni döntés eredménye a létforma megválasztása, társadalmi méretekben csak társadalmi összefüggései ragadhatók meg. Ha egy társadalom polgárában nem becsüli az „egyedüli példányt”, az emberi élet méltóságát, akkor a társadalom polgárának is kevés az esélye az élet vendéggént megélésére. Gondoljunk csak a totális államokra: ezek polgáraik belső, szuverén világát zúzták először szét, s csak utána törtek a szétzúzott tudattal élő ember fizikai megsemmisítésére. Vagy: miképpen beszélhetünk a tudatosan választható lét esélyéről ott, ahol a társadalmat még mindig feudális jellegű alá- és fölérendelési kapcsolatok hatják át, s ezek a kapcsolatok egyben anyagi, egzisztenciális jellegű függést is jelentenek?

A mögöttünk lévő totális társadalmi rendszer nem törődött az egyes ember életével: az a rendszer a társadalom elé tűzött ki célokat, s ezeket a célokat a tömeg felhasználásával igyekezett megvalósítani. (Más kérdés, hogy a deklarált célkitűzések soha nem valósultak meg.) A mostani társadalmi változások lényege leginkább abban ragadható meg, hogy magának az egyének kell megtalálnia a maga célját, s a cél eléréséhez szükséges eszközöket. Ennek megfelelően felértékelődik az egyéni vállalkozás szerepe, s vélhetően megeremlődik az életforma megválasztásának esélye is. Ennek megfelelően egyre nagyobb teret fog hódítani a vendéglét is – mint magatartásforma. Példát ehhez eleget láthatunk: gondoljunk csak a Balaton-felvidéken nyitott sportkocsikkal közlekedő nyugati turistákra, akikhez hasonlóan a magyar vállalkozók, turisták a Balkánon vagy éppen Törökországban száguldoznak...

A fenti példa autói csak kellek: a vendéglét, a szemlélődés és az áhítat nélkülük is elképzelhető. De velük is... Éppen eleget ájtatoskodtunk és ájtatoskodunk ma is a szegénységben leélhető teljes életről ahhoz, hogy végre kimondjuk: a kibontakozó új civilizációnak anyagi és technikai feltételei vannak, s aki erről nem vesz tudomást, az a homokba dugja a fejét... Forduljunk ismét az irodalomhoz. A napokban olvastam el Kopátsy Sándor Ady-kommentárjait, ezt az együttgondolkodásra és vitára készített sajátos szöveggyűjteményt. Kopátsy hívja fel újra a figyelmet arra, hogy Ady – megrögzött materialistaként – az automobilizmust a polgárosodás feltételének tartotta. „... az automobil is marad a jeles nevű, feudális urak passziója nálunk. Ergo nem hódíthatunk tömegeket ez új, modern szekérnek. Párizsban nincs mindenkinek tíz-húszezer frankja egy automobilra. De érdeklődéssel, egyelőre érdeklődéssel, mindenki szívesen adózik az ördögsekernek. Mert ott a levegőben van a várakozás, mely a harmadik rend bukását s minden emberi produkcióban részesedést fog hozni mindannyiunknak” – írta 1905-ben. Vegyük végre észre: az emberiség technikai-civilizációs szintjének megállítására nincs lehetőségünk, ha pedig ezt nem tehetjük meg, akkor csak egyet tehetünk: kapcsolódunk hozzá. Annál is inkább, mert a jövőkutatók nem az ember technikai eszközöknek való kiszolgáltatottságának növekedését jósolják az elkövetkező évtizedekre, hanem az egyén diadalát. John Naisbitt és Patricia Aburdene elemzése szerint az ember modern, huszadik századi fenyegetettsége – az állam általi fenyegetettség – után az egyéni felelősség korszaka következik. A globalizáció kiteljesedésével – ami a gazdaság globalizálódását jelenti – egyre fontosabbá, s egyre szabadabbá válik az egyén. „A kilencvenes években várható globális fellendülés elé néző fejlett államokban már

beköszöntött az új aranykor, amelyben az emberiség már nem igavonó baromként, hanem az egyén alkotó ereje révén keresi meg a mindennapi kenyerét. A magas munkabérekkel szolgáló információs gazdaságban azért fizetik meg az embereket, ami egyedülálló bennük – az intelligenciájukért és alkotókészségükért, nem pedig izomerejük kollektív hasznosításáért" – írják a szerzők. S bármennyire is meglepő számunkra, ha új aranykorról olvasunk, miközben a magunk *átmenetével* foglalatostkodunk, azt azért nem tagadhatjuk, hogy a Nyugaton – és a Távol-Keleten – felsejlő tendenciák nagyobb esélyt kínálnak a létet vendéglétként megélő életformának, mint a szűkös kelet-európai, közép-kelet-európai viszonyok.

A lét körülmények és a mentalitás között nem kell feltétlenül pontos megfelelést találnunk, arra azonban mégis érdemes fölfigyelnünk, hogy a vendéglét teóriája a mi irodalmunkban általában hiányként merül fel. Nádas Péter meggyőzően szólt erről Richard Swartzzal folytatott *Párbeszédében*, mikor a kelet-európai, közép-kelet-európai társadalmakat (még) átható szolidaritásérzetről beszélt: „Én szükséghelyzetben élek, szellemi és materiális hiányokkal küszködöm, arra vagyok kényszerítve, hogy az adottságaimtól és a képességeimtől függetlenül azonos szinten éljek, és az egyenlőség eszméjének jegyében azonos bázison cselekedjek mindenkivel és bárkivel. Ilyen körülmények között az emberi kapcsolatokban valóban létrejön a hiányban szenvedők szolidaritása, létrejön a közeliség és az egymásrautaltság, s te mindezt átélheted éppen a barátság meghittségeként is, számomra azonban nem más, mint a körülményeim nyűgös kényszere, de a testvériségnek mindenképpen csak a látszata.”

Az elmondottak arra utalnak, hogy a nyugati civilizáció a huszadik század végén megteremti a választás lehetőségét, s mind többen élhetnek a vendéglét lehetőségeivel. Ugyanakkor szűklátókörűségnek bizonyulna, ha nem vennénk észre: a keretek kitöltése a mentalitásbeli érettséget is megköveteli azoktól, akik előtt megmutatkozik az élet megélésének ez a módja. Továbbra is Nádas Pétert idézem: „A nyugati félteke emelt fővel lemondhatott a testvériségről, és jogi garanciákat teremtett az egymástól elszigetelt lények személyes szabadságára. Lemondott az egyenlőségről is, de jól temperált szociális egyensúlyokat teremtett. Ebben a jogilag és szociálisan proporcionált világban a testvériségnek hiányként, és az egyenlőségnek látszatként kell megjelennie...” Ahhoz, hogy az ember valóban vendéglétként érezze magát ebben a világban, a nyugati civilizációnak az idézetek következményeivel is szembe kell néznie. S természetesen szembe kell néznie a fegyverkezés növekedésével, a környezet elpusztításával... Nem utolsósorban pedig azzal, hogy az általa felépített civilizáció más civilizációk és kultúrák kárára jött létre, s léte nálánál szegényebb kultúrák létét feltételezi. Ezért is érdemes figyelnünk Vekardi László szavaira: „A szuperkapitalista világ-gazdaság dinamikus fejlődéséhez valószínűleg ugyanúgy szükségesek a nagy regionális gazdaságkülönbségek, mint a klasszikus tőkés impériumokéhoz... Nyugat ma éppen nagy átalakuláson, sőt tán rendszerváltáson megy át, mint mi, a recesszió egyebek közt az ezzel járó elbizonytalanodás miatt is annyira tartós. Ma még nem tudható, hogy e nagy átalakulásban a józan ész kerekedik-e felül, vagy az imbecilitás... Nem tudható, mit hoz a jövő. Az azonban bizonyos, hogy az amerikai-japán-európai demokratikus szuperkapitalizmus nem a »történelem vége«. A világ aligha fog a történelmen túljutottak boldog szigetére és a továbbra is a történelemben senyvedők tengerére oszlani, ahogyan a neves amerikai politológus, Francis Fukuyama híres könyve hirdeti. A világ továbbra is gazdagokra és szegényekre fog oszlani, legfeljebb a szegények tengerét fogják a gazdagok földrészeihez csatlakozva egyre nagyobb archipelágok behálózni.”

És az otthonosságtudat?

Sorolhatnám a vendéglét változatait – az egyszerű szemlélődő magatartástól egészen az újabban írónk által meghonosított elszakadó-azonosuló álláspontig. A hetvenes évek új szemléletet hozó írói közül Grendel Lajos teoretikus igénnyel ezt így fogalmazta meg: „Az izolációból való kitérés csakis az egyetemes felé képzelhető el. Az írónak a sajtószférában is az általánosabb érvényűt kell tetten érnie, napvilágra hoznia. A sajtószférát egyszerre vállalni bizalmasan közelről, belülről és kívülről, azonosulni vele és távolságot tartani mégis – nyilvánvalóan egy kicsit tudathasadásos állapot. Tehát egyszersmind elidegenítés is a sajtószférától anélkül, hogy a köldökzsinórt elvágnánk, s így elszakadnánk tőle. S az öndefiníció, a sajtószféráság mineműségének megmutatása is könnyebb ebből a nézőpontból”. A változatok felsorolása helyett azonban inkább azt kérdezem meg, hogy a Kosztolányi vendéglét-fogalmából kibontott magatartásmód nincs-e ellentétben azzal az otthonosságtudattal, melynek fontosságáról – annyi írónk mellett – Tamási Áron írt az Ábel-trilógiában: *„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”*

Úgy gondolom, irodalmi közvéleményünk mai szétesett állapotában hajlandó lenne némi urbánus-népi különbözőséget is vegyíteni a két fogalom értelmezése köré. Persze, az ilyen magyarázatok se nem népiek, se nem urbánusok, mégcsak nem is neonépiek és neourbánusok, annál is rosszabbak: egy meg nem bocsátható, és kellő komolysággal nem is értelmezhető hecckampány kísérőjelenségei. Maradjunk tehát a fogalmi értelmezésnél: a vendéglét és az otthonosságerzet csak egyik vagy másik magatartásmód kizárólagos érvényesítésénél negligálhatja a másikat, minden más esetben inkább feltételezik egymást. (Jó példa erre egyébként a Grendel Lajostól idézett szövegrészlet is.) Az otthonosságtudat éppúgy az emberi élet természetes létfeltétele, mint a vendégléttel való számvetés. Egy közösségben, tájban, kultúrában otthon lenni, annak szokásait, törvényeit megismerni – ez éppúgy elengedhetetlen része életünknek, minthogy átérezzük az egyetemeshez, az univerzumhoz való tartozásunkat is. Úgy is mondhatjuk: egy-egy szűkebb terület törvényeinek, sajátosságainak ismerete nélkül a tágabb világ elénk tárulót szeptét sem érthetjük meg. Az emberek otthontól való megfosztása ezért éppúgy a totalitárius rendszerek egyik legfőbb törekvése, mint a sajátos, egyedi, csak egyetlen emberre jellemző gondolkodásmód eltüntetése. S bármennyit is hangsúlyozták az elmúlt évtizedekben az „otthonosság” szükségességét, valószínűleg joggal kérdezhetem: tud-e otthon lenni egy adott társadalomban az, aki még a saját otthont sem alakíthatja ki (s akkor még nem is szoltam az uniformizált lakótelepi lakások tífzezeiről). Az otthonosságtudat olyannyira előfeltétele az emberi életnek, hogy leginkább ennek is csak a hiánya tűnik fel. Ennek kapcsán utalhatok Ady otthont, emberiességet sóvárgó, háborús idők alatti költészetére, vagy Radnóti „táborbeli” verseire:

*Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a foglyok,
Szerbia vak tetejéről búvó otthoni tájra.
Búvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?
Bomba sem érte talán? s van, mint amikor bevonultunk?
És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?
Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?*
(Hetedik ecloga)

Az otthonosság természetességére – más összefüggésben – Esterházy Péter is utal: „magyar vagyok, ez Kolozsvárt értelmes, esetenként súlyos kijelentés, Miskolcon azonban nem az.” Vagyis: otthonosságunkat nem hangsúlyozzuk, hanem megéljük. Aki ebből az otthonosságból próbál erényt vagy előnyt kovácsolni – az vétkezik. Mert a másik ember otthonosságát kérdőjelezi meg. Jó lenne, ha ezen is elgondolkodnának azok, akik manapság mások kárára próbálják érvényesíteni saját otthonosságérzetüket. De ez már megint nem otthonosságérzet, hanem hatalommánia. Másképpen: a kisebbségi tudat kivetítése hatalmi pozícióban. Ezért kell leszámolni minden kisebbségi komplexussal. Ismét Esterházy: „A nemzeti nem azonos a nemzeti hőbörgéssel. A nemzeti elkötelezettség nem azonos evvel a politikai latybattyal. Varázsszó lett a »magyar«-ból, ki-sajátítás, hatalmi harc. Elvettek tőlem egy szót, ellopták.”

Mostanában szívesen olvasgatom a vajdasági Németh István elbeszéléseit, lírába, prózába, esszébe oltott riportjait. Az utóbbi évek leggazdagabb, legteljesebb prózája az övé. A gond, a pusztulással való szembenézés emelte meg ezt a prózát. Írásai a háborús állapotok közé került vajdasági magyarság sorsával foglalkoznak, egy népcsoport – legalább tudomást veszünk erről? – pusztulásáról, s ezzel együtt a táj otthonosságának elvesztéséről szólnak. A Szabadkán megdőlt Csáth-szobor kapcsán írja: „...elég jól ismerem azt a talajt, amelyen immár több mint hat évtizede botorkálok. Nem mondható szilárd talajnak. A reá épített ház idővel beleroskad, vagy megdől rajta, mint ez a Csáth-szobor, ezen a talajon az épített sírhelyek is sorban mind megbillennek, temetőinkben a kripták olyanok, mint amelyekből a holtak szabadulni szeretnének. Nálunk, a mi vidékünkön még a sírboltok sem épülnek szilárd talajra, nem is épülhetnek, hiszen nincs, s ami még ennél is rosszabb: nem is érzünk szilárd talajt a lábunk alatt.” Magunkban kell gondogalnunk, hangosan kell olvasnunk ezt a részletet, hogy keserűségét, fájdalmát – s egyáltalán: az otthontalanság, kitaszítottság fájdalmát átélhessük. Németh István egy másik írása az otthon elvesztését a távlat eltűnésével kapcsolja össze: „T. O. szokta mondogatni: – írja –, hogy nekünk vajdasági magyar íróknak legalább van tengerünk. Igen, volt. Most merülőben van. Jó egy éve nem merem, nincs bátorságom végiggondolni, hogy mi lesz vele. Számomra csakugyan teljesen elmerül? Mert képtelen lennék idegenként – turistaként! – még egyszer fölkeresni, bebarangolni, behajózni azt, ami valaha az enyém volt. Mert csakugyan volt Tengerünk. És Szülőföldünk is volt.”

Igen, a Szülőföld, az örökölt vagy teremtett otthon a Tenger elvesztését is jelenti. Pedig

*Megtérít mást is, nemcsak engem,
ama temérdek víz: a Tenger,
kinek én minden mozdulatát
remegem,
zengem.*

(Utassy József: Tenger)

A Tenger azonban már egy újabb kulcsszava irodalmunknak...

CSERJÉS KATALIN

Halk, lankadatlan figyelem

GONDOLATOK MÉSZÖLY MIKLÓS ÚJ KÖTETÉRŐL

*„Vagy épp abba kell belenyugodnunk,
hogy az összefüggések nem áttekinthetők,
noha világosak és élesek?”*

Talán nem kellene bevallanom, hogy korábban alig ismertem Mészöly Miklós írásait. Mielőtt a könyvhéten most megjelent *Bolond utazáshoz* láttam volna – nehezen szereztem meg a könyvet, a boltokban már nem találtam –, elolvastam Mészöly Miklós csaknem minden korábban megjelent munkáját. A Bolond utazást végre megszerezve láttam, hogy a nekem legjobban tetsző történetek többsége benne van. Egy novella hiányzott fájdalmasan: *Az árnyék* című. Magam sem tudom, mi ragadott meg annyira ebben a szövegben. Azt hiszem, furcsasága, nyugtalanító magyarázatnélkülisége. Szinte minden tény homályban maradt benne, s ettől fájdalmasan szorongató lett. A szürreális, a bizonytalan, a kérdéseket csak felvető, választ nem adó művészet közelebb áll hozzám, mint a realizmus, ami „csak” megnyugtatni tud... De ez sem igaz! A realizmusba meg bele lehet feledkezni, kitágul a világ, megsokszorozódik az életem a megismert idegen életek által, bölcsőbbé leszek az író bölcsessége által.

Mészöly Miklóst alapvetően realista, a valóságot hihetetlen mértékben ismerő és értő embernek érzem. Pontosabban: a realizmusból indul. Ez magától értetődik? Mindenki a realizmusból indul? Nem, Kafka aligha.

Az első kötet, amit elolvastam, a borító tetején hozta a művész fényképét. Megragadott ez a szép, értékesen barázdált arc. Akkor még nem tudtam, hány éves a szerző, és elfogadtam ennek a még egyáltalán nem öreg, szép embernek az arcát. Az arc kifejezése, tekintete, megfáradt, figyelmes vonásai olyan embernek mutatták, akit szívesen megismernék, szívesen ülnék mellette, és hallgatnám beszélni. Mészöly Miklós arca nagyon fontosá vált számomra, vágyat éreztem, hogy sorsát megismerjem, tényeket tudjak meg életéről. Aztán ezt szégyenkezve elvetettem, visszagondoltam egy valaha volt kedves tanítványom mondatára a szerzők pályaképeiről. Van-e ehhez valami közünk? Van-e jogunk részleteket kutatni Babits betegségéről, Ady és a Diósy család viszonyáról, elolvashatjuk-e József Attila Szabad ötletek jegyzékét? Milyen jupon tesszük nyilvánossá egy ember sorsának legbensőbb titkait? Balassi és Zrínyi művészone pályájuk nélkül érthetetlen, de egy modern emberé? Ámbár a világháború poklainak megjárása, a fogolytáborok iszonyata nem épp elég súlyos tény?

Mészöly Miklós életéről inkább a novellák alapján próbáltam elképzelést szerezni. Ám felvetődött bennem egy gondolat: mennyire rejtőzködő ember Mészöly, önmagát mennyire helyezi az elbeszélésbe, mennyi itt az önéletrajzi elem? Igen sok az egyes szám első személyű történet: ez a sok furcsa dolog mind vele történt volna meg? Ahhoz két élet sem elég! Vagy ez sem lényeges: tudomása van róla, és kiválóan meg tudja írni eme tudomását? Illetet volna időrendi sorrendben olvasni a történeteket, de az efféle rendhez sosem volt kedvem: összeviszsa kapkodtam. De még így is érződött ennek az írásművészetnek a változása.

A *Bolond utazás* 11 történetet foglal magába, az első 1956-ban született, az utolsó novella 1990-ből való. Időrend szerint szemlélve a történeteket az az érzésünk támad, hogy az elvontság, a tiszta gondolat, az áttetszőség felé halad ez a művészet. Túllép a realison, virtuóz, alig tettenérhető formával az absztrakció felé tágul. Egyre szaporodnak a cselekményből való kiszólások, kiürülnek a tények, helyükbe a tényeket kommentáló mondatok lépnek. Ezt érzem, ha például a *Magasiskola* izgalmas, már-már dokumentum erejű, ismeretterjesztésnek is beillő történetét hasonlítom a *Megbocsátás* szövegéhez, vagy *A kiteleptető osztagnál* című novella kezdő oldalaihoz. Ettől egyre nehezebbek is lesznek a szövegek, követhetlenebbek: jóval nagyobb intellektuális erőfeszítést kíván a később írott elbeszélések befogadása. Ám ez az igazi kaland. Azonban nem akarok igazságtalan lenni a legelső novellával szemben sem. Mindazt kínálja, amivel egy vérbeli történet szolgálhat. Itt az olvasó a világ kitágulását köszönheti a történetnek. Az élet pótléka, kiegészítése ez az irodalom. Ezt a vadtelepet én sosem láthattam volna, most, ahogy Mészöly ír róla: mintha magam is ott lennék. Belefeledezhetem, már-már belépek ebbe a világba; leszokom én is a kávéról, gyümölcsről, megelégszem a pocsolva vízzel, a varjú véréből piros késsel szelem a szalonnát... Fájdalmas hiányt érez az ember az ilyen történetek végén: milyen kár, hogy vége van! Ámbár itt, a Magasiskolában is vannak feszültségteremtő hiátusok. Nem tudjuk meg, ki Teréz és mi Lilikhez való viszonya. Nem tudjuk meg, hogy ki-miféle ember a beszélő, honnan jött, s hogyan folytatódik majd az élete. Amúgy sem sztereotípen felel meg a történet várokozásainknak. Lilik, a szigorú pusztai ember borotválkozik, púdert használ. Teréz valaha szobrászatot tanult. Dianna csak Lilik képzeletében él, vagy még visszatérhet? Valóban őt keresi-e mániákusan ez a még festeni is tudó ember? Mindezek miatt nemcsak az elbeszélés végén, de már közben is elbizonytalanodást, ingerült, nyugtalanító kíváncsiságot érzünk. Miért ennyit és csak ennyit lehet mindebből megtudni? Ki vagyunk szolgáltató az írói kényének-kedvének; amennyit ő elárul, arról van tudomásunk. A szereplők, maga a történés az írói önkény, a novellai tér és idő foglyai, mi pedig csupán egy szemelvény, egy szelet tanúi lehetünk.

Először Eluard egy furcsa verse kapcsán gondolkodtam ezen; a címe: A férfi el-fut. Közvetlenül versbe lépésünk előtt egy drámai történés, egy véres esemény zajlott le. Nyomait még ott látjuk, csend van, de „csengés emléke száll”, már csak „az elme hallja”. Későn érkeztünk: a tények immár rekonstruálhatatlanok. Ez a hiány, a befejezetlenség és befejezhetlenség érzése szorongással, bizonytalan vággyal tölt el. „Adva van” – jut eszünkbe Marcel Duchamp hírhedt művének alcíme. Adva van, de kideríthetetlen. Rend vagy anarchia? – kérdezzük mi is Mészöly visszatérő kérdésével. Mi a világmozgás alapelve: rend vagy anarchia?

A szövegek világa tehát változik az idő előrehaladtával. Ha jól figyeltem meg, Mészöly írói technikája a következő: több cselekményszálon indul a történet. E szájakat egy-egy mondat erejéig csak megpendíti a szerző. A novella első harmadában felbukkan minden szál. Éles vágásokkal egymás után jelennek meg a történet fonalai, látszólag (vagy valóban?) csupán az írói gondolkodás szubjektív logikája szerint. Ezért eleinte nehezen értjük a történetet, ki kell bogozni, mi hová tartozik, mi mire vonatkozik. Az elbeszélés egyharmada táján összetalálnak a szájak, a szereplők és az idők: elválnak, hogy mi az emlékezés múlt ideje, s mi a jelen. Ez az írástechnika – a novellákat időrendben szemlélve – egyre virtuózabbá válik. Mintha a szerző csak odaülne a fehér

lap elé, s minden előzetes szerkesztési terv nélkül, csupán emlékei áramlását követve írni (beszélni) kezdene úgy, amint eszébe jutnak a dolgok... Ez persze bizonyára nem így van: nagyon is tudatos szándék működik a szövegek mélyén.

A kötet legutolsó történetének eleje, a Bolond utazás, vagy a Magyar novella kezdete Beckett kései szövegeinek belső működését juttatta eszembe skkváltásaival, visszatérő variált motívumaival („Csak a ló magányos.”), éles cezúráival. Beckettnél azonban nincs vagy alig kibogozható valamifajta parányi történés, míg itt végül egymásra találnak a szálak: megtudjuk Jamma sorsát is, Dacó Eszterét is, Cseprikálovics Borbálát, Attiét.

Mitől jó egy novella? – természetesen föl magamnak többször is a kérdést (és mitől jó egy vers, egy dráma?). Tudománytalan és tulajdonképp megválaszolhatatlan kérdés, mégis foglalkoztat. Két novellafajta különítettem el magamban: az egyik egy csattanós, lezárt, poénnal rendelkező, „valamiről szóló” novella, mint Móricz, Poe történetei. A másik típus „nem szól semmiről”, egy kimetszett életdarab csupán, egy valóságszelet, idegszálai, erei szabadon csüngenek, nyitott az egész. A tökéletes lényeglátás, a figyelem és a megfogalmazás gazdaságos tömörsége emeli itt az életet művé. Úgy tűnik, Mészöly novelláinak többsége ilyen, a kötet novellái közül talán a *Jelentés öt egérről* és a *Wimbledoni jácint* tartozik az első csoportba. (Ezek tetszetek kevésbé.) A többi mintha nem is novella volna: folyamatos gondolkodás-töredék, az élet a maga lezáratlan, millió szálával. Egy figyelő és értő szem irányul a világra. Azt érzem, hogy igen, ezt én is gondoltam; ezt én is így gondolom; gondoltam már én is erre. Meg még irigységet és féltékenységet is érzek, amiért én nem tudok folyamatosan így nézni a dolgokra, hogy csak felismeréseim vannak, de a végső bölcsesség még távol... Talán majd hetvenéves koromban? És figyelmeztetés, hogy próbáljak magam is figyelni mindenre, a látszólag jelentéktelen apróságokra is. Egy zempléni tanya fáskamrájában, vagy egy elhagyott kastély romos szobabelsejében ne csak megnevezhetetlen, összedobált tárgyakat lássak, hanem, akár Mészöly, értelmes nevükön, gyakorlati funkciójukban ismerjem a dolgokat. Észrevegym, felismerjem, és meg tudjam nevezni őket. Hogy én is kutassam – amíg még – lehet a múltamat, jöjjenek tisztába őseimmel. Kérdezzem ki a még élő öregeket. Gondolkodás- és szemléletmódot ad Mészöly, tanít látni – és élni.

Három világ szembesül ezekben a novellákban. A háború előtti, „békebeli”, idilli, nosztalgikus világ, ami azonban magán viseli a túlrettség és pusztulás jegyeit, és semmiképp sem boldog. A háború világa, s a majd utána kezdődő siralmas megújulás. Az utóbbi kettő nyomaiban is elsöpri az előző világot: töredezett cserepek maradnak s az emlékek. Az apró tények, a konkrétumok ereje! A pici, látszólag jelentéktelen részletek fontossága! Egy kutyatetemnek kiásott gödör; egy raktárban gúlába rakott ásó- és csákányhalom; a délutáni fény a lombokon; az elpusztult ló szemét ellepő bogarak; a vaddisznónyomokban nyálkásodó víz... Ez is Mészöly módszerei közé tartozik. Ezek az apró, de dús és gazdag háttérű konkrétumok hitelesítik a történetet. Eszünkbe sem jut megkérdőjelezni, hogy mindez létezik vagy létezett. Sokféle formában történik ez a valósághoz kötés: szakszerű és pontos megnevezések (féderes bricska, deszkafilagória); speciális, ezáltal sajátos hangulatot árasztó földrajzi nevek (behavazott Szücsén-szurdok; Dinga-patak; Pándzsó; Töttös-féle préház; paradicsom-pusztai téglaszártó); egy pontos Bergson-idézet vagy Gulácsy Fekete vőlegények című regénye; az ízes nevek (Dacó Eszter; a vadkanforma Fördős testvérek; az Árvay Jurkók; Palugyainé és Hammerburger Rézi); a pillanatnyi fény felvillanó sorsok (egy utazó svéd, aki Belgrád felé haladtában leírja a szigetvári út melletti lómészárszékét; a külföldi vízállásjelentéseket

hallgató 92 éves nagyapa; a falábú, egy fakeretbe rozsdás szögeket verő fényképész félelmetes, különös képeivel; a nővér, aki Brazíliában egy sámánmozgalomba kapcsolódik; a világitó szemű csecsemő...). Kivel rokonszenvezzünk? Ki a főhős? A kicsi Jamma halála és a Fördős nagybácsik története egy szférába helyeződik. Mészöly nem ismerné a részvétet és a szeretetet? Az érzélgést biztosan nem ismeri. A kérdések voltak rosszak, ebben a világban nem érvényesek. A világ: szövevény. A rend vagy az anarchia szövevénye? Most még ne válaszoljunk!

Az idilli múlt emlékképei mögött ott lappang a rettenet, akár a számomra oly kedves *Az árnyék* című novellában. Mit tart szépnek Mészöly; olyannak, amire már építeni lehet valamit? Egy katona emlékképe, aki felismerhetetlen hullákat exhumál és talicskáz, és mikor egy kézcsont leesik, azonnal lehajol, és egy fadarabbal visszakaparja jogos tulajdonosa mellé. Egy másik katona, aki megbünteti a sebesültet észrevétlenül az alagútban hagyó tisztet. Kemény, kegyetlen, hideg világ, néha süt be csak egy-egy meleg sugár. Hány és hányféle halált látott ez az ember! Biztosan ölt is. És milyen könnyörtelenül őszinte! Az az érzésem, teljesen hitetlen lehet.

Az egymást váltó ellentétek állandó feszültséget teremtenek, minduntalan kizökentenek. Vaddisznó-trancsírozást látunk a kampóknál, időközben az édesanya odahaza a Gretchen-epizódot olvassa a Faustból. Az ecetfák mögött egy hétméteres gödör húzódik; a ló belezuhan, feje széttroncsolódik – a nagybácsi brácsája a kocsin ép marad. A néhol odavetett hétköznapi, már-már trágár szavak vagy nagyon is szakszerű intézménynevek kijózanítanak, kiragadnak a lírai, melankolikus szövegből: visszahoznak a valóságba. De Mészöly elbeszélései azt sugallják, hogy a valóság tele van irrealitással, furcsasággal, bármi megtörténhet, bármi megeshet. Csupa külön, furcsa figura, akár Krúdy, Mikszáth novelláiban, de Mikszáth derűje nélkül.

A történetek általában befejezetlenek, még ha a cselekmény egy-két szála lezárul is. Nem tudjuk meg, miért kell Attinak meghalnia, vagy miért kötözték ki Jamma édesanyját, s azt sem, hogyan él tovább a törvényszéki írnok családja Mária megerőszkölése után. Nem tudjuk meg, marad vagy elmegy-e a *Merre a csillag jár?* című történet beszélője. Minden lehet, minden előfordulhat. A valóság maga produkálja a legmeglepőbbeket. Síralmas lenne, ha minden kérdésünkre választ kapnánk! Jó lenne belépni ebbe a világba!

Fájó irigység fog el, hogy nekem miért nem volt ilyen életem, miért nincsenek ilyen emlékeim. Átlépni a képkeretet, és elindulni a kép mélyébe vezető úton. Megfogni a kicsi Jamma kezét, s lesétálni a Dinga-patakhöz. Valóságos külön mitológia a maga földrajzi helyeivel, szereplőivel, állataival, tárgyaival. Ha csak egy novellát olvasnék el, azt hihetném, külön kitaláció az egész. Sorra olvasva azonban a történeteket, látnom kell, hogy valóságos térben járok, csak épp múlt időben: ez bizony önéletrajz. Mitológiának tűnik, de „csak” önéletrajz vagy mindkettő: az önéletrajzból mitológia lesz. Az alakok és helyszínek s maguk az események is novelláról novellára visszatérnek, más-más megvilágításban. Ez a kinagyítás és odaközelítés Mészöly egyik legfontosabb módszere. Ugyanazt a történetet többször is meghallgatjuk, távolabbról, más szögből közelít hozzá, más kameraállásból. És végre meg is kapjuk a magyarázatot, hogy mindez miért történik így. Nem pusztá formá, technikai bravúr, virtuozitás, hanem mély, megszenvedett tartalom. A *Nyomozásban* hangzanak el a következő mondatok: „Emil atya megkér, hogy ezt, meg ami még hozzátartozik, írjam le többször egymás után, ahányszor csak tudom, de lehetőleg mindig részletesebben. Azt hiszem, azóta kezdődik minden változat ugyanúgy másképp, és a ló is belekerül mindig.”

Két kopaszra nyírt parasztyereket látunk, akikre rálő az őrjárat, s arccal esnek a hóba. Újra és újra látjuk őket, akár a kiontott belű lovat a bajai aknasávon átrohanni, mint ahogy újra és újra halljuk a legendás Dacó Eszter vagy a vadászsólyom Dianna történetét. Így keletkeznek a legendák, így a mitológia. Sokszor halljuk művészekről, hogy mítoszteremtő erejűek, saját, egyéni mitológiát alkotnak. Mondják ezt William Blake-ről, Wagnerről, Nietzschéről, Adyról, Gulácsy Lajosról, Csontváryról, Kondor Béláról. Sosem halljuk például József Attiláról, Illyés Gyuláról, Tandori Dezsőről, Rippl-Rónairól. Mik a meghatározásai egy egyéni mítosznak? Sajátos világa minden igazi művésznek van, miért nem mitológia mindahány? Létezik-e valóban saját mitológia, vagy csak a meglevő kollektív mítoszok kompilálása folyik? A mítosz: teljes világ. Megvannak a maga tájai, földrajza, ideje, hősei, állatai – egy külön világ, melybe az idegen (olvasó, néző) beléphet vagy nem léphet be tetszése szerint. Pontosabban: nem tetszése, hanem hajlamai, fogékonysága szerint. Ha akar, ha képes rá és mer. Mert veszélyessé válhat ez a kaland: bele lehet veszni az idegen világba.

Kafka *Átváltozására* az emberek többsége azt mondja, hogy képtelen örülni, amivel foglalkozni sem érdemes. Aki viszont el tudja fogadni, hogy ilyesmi megtörténhet: belépett Kafka világába, egyszersmind kiszolgáltatottá is vált: elképzelhető, hogy a legközelebbi hajnalon önmagán tapasztalja a féreggé válás első jeleit. Ott van Gulácsy képe, Az öreg hölgy emlékeit meséli Herbertnek című. Sajátos cím. Nem egy öreg hölgyről van szó, s akivel beszélget, az sem akárki, hanem abszolút konkrét, egyszerű alak. Ki a parókás Herbert, és ki az öreg hölgy? – kérdezi az értetlen néző. Pedig ez a mítosz, ez a mese. Ne kérdezd, hanem lépj be a történetbe, fogadd el Gulácsy Na'Conxypanját, és megérted. De ha így teszel, meglehet, sosem találsz ki Na'Conxypan álombeli falai közül, nem léphetsz ki többé az öreg hölgy szobájából.

Mészöly Miklós világába, a háború előtti Dél-Dunántúl mesés, költői helyszínéire is szívesen elmenne az olvasó. Sóváran szemlélem, mi minden történt akkor és ott, hány furcsa ember és tárgy, bútor és állat népesíti be ezt a világot. A borjúhúst ecetes rongyba kell csavarni; Poss öcsiéknél mintázott bronzlánc rögzíti a lábtörlőt; Walter Karcsi az özvegy mellett széles rézagyban alszik, fölöttük fluoreszkáló lourdes-i kereszt. Csakhogy Mészöly Miklós világába nem lehet már belépni: jóvátehetetlenül a múlté, létezett, valóság volt, de a háború utolsó nyomaiban is eltüntette, emlékké változtatta mindezt. Boldogság, nyugalom, harmónia nem volt ebben a régmúlt világban sem, mégis, ami utána jött: fájó ostorcsapás. Idillé ez a múlt csak az utána következőkhöz képest vált. „Vagy épp abba kell belenyugodnunk, hogy az összefüggések nem áttekinthetők, noha világosak és élesek?” Rend vagy anarchia uralkodik a világban? Lilik a *Magasiskolában* a solymásztelepet és az arborétumot hasonlítja össze, értékeesebbnek tartja a telep szigorú rendjét az arborétumban uralkodó anarchiánál. De hogy lehet anarchiának nevezni a természet háborítatlanságát? Milyen ember lehet Mészöly Miklós? Megismerni sosem fogom, elvettem azt is, hogy életrajzát kutassam.

„Próbáltam vigasztalni magamat, hogy ami történik, úgyis beilleszkedik valami nagyobb egészbe.” Ez Mészöly bölcsessége, s ez a válasz a rend és anarchia kérdésére is. Tapasztalat és figyelem. Az élet forgandó kifürkészhetetlenségébe való beletörődés, önnön kicsinységének felismerése. Hihetetlen nyugalom és újra csak figyelem. Szemlél, a beavatkozásra ritka az esély, de a tett súlya óriási. Hammerburgerékon nem lehetett segíteni, Cigány vágóhídra kerül, de Atti kilövi a 6-os villamoson a bajtársát cserbenhagyó katonát, és hazája védelmében végigharcolja Karjala poklait.

Nem egykedvűség vagy közöny Mészöly hidegsége. A novellák beszélője egy gazdag, színes múltból csúszott a háború, majd a fogság könyörtelen helyzeteibe, került a ki- és betelepítő, ki- és beszolgáltató osztagokhoz. Mindezt már-már sztoikus figyelemmel szemléli. A világ dolgai roppant változatosak és összefüggnek. Valamifajta mély rend működik; ezt felismerni, törvényét megérteni, sőt befolyásolni az ember nem képes, de bölcsen megérezni, elhinni, hogy létezik – igen. Beletörődni a világ roppant, emberfeletti mozgalmasságába, változékonyságába. Beletörődni a halálba is.

Úgy érzem, Mészöly világára egy Isten nélküli égbolt borul, de ebben a világban azért vagy épp azért emelt fővel kell lépkedni. Élni kell: nem célból, hanem a megszületés okán – gerinccel, hogy holtunkig szembenézhessünk önmagunkkal. Örülök, hogy elolvashattam ezt a könyvet, és gondolkozhattam rajta. (*Századvég Kiadó, 1992.*)

BERNÁTH CSABA: HAZAFELÉ

KRITIKA

A tárnicsgyökér fanyar illata

BODOR ÁDÁM: SINISTRA KÖRZET

Bodor Ádám új könyvének akkor is lenne irodalomszociológiai érdekessége, ha esztétikai jelentőségét egy pillanatra zárójelbe tennénk: a nyolcvanas években jelentős kritikusok által az egyik legjobb (sőt: a) novellistaként aposztrofált szerzőnek ez az első igazi magyarországi kötete. Vagyis az első olyan, amely áttelepülése után keletkezett írásokat foglal magába. A Bodort eddig méltató áttekintő kritikák ugyanis – ne feledjük – Romániában frott művek alapján születtek, még ha részben magyarországi kiadásoknak voltak is köszönhetőek. Látszólag jelentéktelen persze a különbségtevés értelme, esztétikai-poétikai szempontból nem lehetne sem mentség, sem magyarázat. Csakhogy túl sok a riasztó példa arra, hogy foszlik szét egy kiérlelt prózaírói világkép szerzőjének áttelepülése után: az életmű vagy folytatás nélküli hallgatásba fullad, vagy stílusosan, szerkezetileg és gondolatilag is koherenciáját veszti, s csak jelentős színvonalas árán folytatódik. A veszteséglista hosszú, csak egykori romániai írókat említve, Mátyás B. Ferenc, Molnár H. Lajos, Vári Attila magyarországi pályafutása jelzi a vákuumot. Ennek tudatában és innen nézvést is érdekes tehát, hogy Bodor íróilag át tudta-e vészelné az életét, szűkebb és tágabb egzisztenciális közegét módosító környezet-változást.

Az első meglepetés éppen az, hogy a *Sinistra körzet* Bodor művészi formátumának megfelelő, arra rá nem cáfoló kötet – sőt, bizonyos értelemben a szintézis szerepét töltheti be: ha csak Bodort olvasnánk tehát, azt hihetnénk, ez a normális pályaalakulás. Noha ebben is ritkasága, kivételessége nyilvánul meg, akárcsak poétikai újdonságában.

Ez az újdonság mindazonáltal nem a műfaji jellegben rejlik, tudniillik, hogy Bodor regényt írt volna novellák helyett. Emlékezhetünk még Balassa Péter szavaira, miszerint Bodor Ádám novelláiról nem jut eszünkbe, írta majd ez után regényt. Valóban nem a nagyepika fölényéről, az életműben végre bekövetkezett finalitásról van itt szó, sokkal inkább egy új kompozíciós technikáról.

Ez a szerkezet voltaképp áttetszőbb, mint legutóbbi novelláskötetéé, *Az Eufrátesz Babilonnál* címűé volt. Pontosabban: más tölti be itt a struktúraképzés szerepét, mint korábban. Az előző gyűjteményben zömmel egy-egy elemi történetre csupaszított, a klasszikus novellaformától jelentősen eltérő írások kaptak helyet, ahol is a leírás vagy történetmondás egymás rovására részleteződött, a cselekedetek ok- s céltalanok maradtak. A tematikai összetartozás helyett a hangulati, közérzeti, világszemléleti azonosság teremtette meg a koherenciát, másrészt az a három terjedelmesebb novella, amely pillérszerűen fogta egybe a kötetet. Az élen és középen elhelyezett írás (*Az Eufrátesz Babilonnál*, illetve *A részleg*) a gyerekkor helyszínével és történeti idejével, az utolsó novella pedig (*A testőrparancsnok magánya*) egy végtelenített jelenben játszódó, dél-amerikai környezetbe helyezett történettel rajzolta ki a zsarnokság szabadságvesztő, megnyomorító közegét, azt a miliőt tehát, amelybe az egész kötet belehelyezendő.

Ehhez képest a *Sinistra körzet* írásai hangsúlyváltást mutatnak. Bodor az egységes történet felől értelmezte át a kiszolgáltatottság elemi érzéséről szóló példázatait. A regényszerkezet tudatos kiépítését a keret jelzi: valaki megérkezik valahová, ott tartózkodik, majd távozik, s később újra visszatér. Ez a motívum számos korábbi Bodor-novella alapsémájával azonos. Az alcím viszont jelzi (*Egy regény fejezetei*), hogy a könyv nem teljesen regényszerű, noha a novellafüzérnél jóval erősebbek a kimutatható összefüggések. Nem egyszerűen tematikus kapcsolatok működnek itt, hanem egy szemléleti rend. A leírásokkal aprólékosan részletezett, alapvetően azonos helyszín emberi sorsok variációit fogja közre, az újabb elbeszélések (fejezetek) pedig mindig másokat ugratnak ki címszereplővé. Ennek pedig egy sajátos kettősség lesz az eredménye: az egy kulcsfigura (Andrej Bodor) és a 14 egyéb címszereplő az azonos léthelyzetre adott eltérő válaszok központi szerepére mutat.

Ilyenformán a rejtett főszereplővé a tér lép elő. Az aprólékosan leírt táj, amelyet a beszélő név baljóslatúnak, szerencsétlennek nevez, lényegi összefüggésben van az itt élők sorsával. Voltaképp a determináció ősökává emelkedik: egyfelől megközelíthetetlen titkokat rejtő, háborítatlan természeti erőként mutatkozik meg, másfelől pedig határövidékeknek bizonyul, ami a szereplők változatos etnikai hovatartozását, nyelvi keveredését értelmezi, de magyarázza egy brutális erőszakapparátus jelenlétét is. Bodor Ádám világképteremtő erővel képes egymásra kopírozni ezt a két aspektust: a presszió, az intimszférába is befurakodó idegen erő, a zsarnokság ezáltal természetesnek állíttatik be. A szónak mind a két értelmében, azaz magától értetődőnek és a létezés lényegéhez tartozóknak. A léthelyzetre reagálás sorsképletei azzal árnyalódnak, hogy a szereplők az ellenük irányuló brutalitást a természettel való konfrontálódásként fogadják el. A hatalom paranoiás logikáját természeti változásként és törvényként értelmezik, a következetesség hiánya ezért nem tűnik föl, másrészt a mégiscsak felbukkanó racionalitás egyedüli, kizárólagosan helyes döntésként fogadtatik el. Az alávetettség és kiszolgáltatottság rendszerének lényegéhez ily módon az állandóság, az időtlenség dimenziója is hozzátartozik: a három, egymást követő hegyivadász-parancsnok ugyanazt a struktúrát jelzi, noha az első a főhős, Andrej ideérkezéséhez, a második az eltávózásához, a harmadik pedig újbóli visszalátogatásához kapcsolódik, noha mindeközben egy le- és elfojtott, célját tekintve homályos, romboló lázadás körvonalai is fölsejlenek. A hatalom totalitásához *nem-telensége*, vagyis egyszerre maskulin és feminin jellege járul hozzá: Borcan ezredes férfi, Coca Mavrodin nő, a harmadiknak pedig nevéből és neméről se értesülünk, csak androgün vonásai hangsúlyozódnak („a fiatal, még gyermek ezredes”, akinek „arca csupa púder, ajka merő rúzs”). Az erőszak-apparátus ábrázolása azonban nincs démonizálva. Emberszerűnek, megszólíthatónak tűnik, noha kiismerhetőnek, befolyásolhatónak nem. Mindez összefügg keretjellegeivel: nem rátelepül valamire, hanem éppen benne helyezkedik el mindenki. Ereje és fölcerélhetetlensége ebben rejlik: meghosszabbítható, mivel saját transzcendenciáját a természetben leli meg. Gondviselés és manipuláció kettéválaszthatatlanságának hasonló kérdéséről van itt szó, mint Szilágyi István *Agancsbozótjában*: a társadalomban működő kiszolgáltatottság mélyebb rétegét mindkét regényben a természeti ritmushoz kapcsolás tárja fel.

A kötet a főhős-narrátor egyes szám első személyű, múlt idejű emlékezésére épül, ám Bodor Ádám ezt többszörösen megbontja: egyrészt azzal, hogy nem a történet lineáritását hangsúlyozza (előrevetve találhatók meg a később bekövetkező halálok, az epizódok első említésükhöz képest később bontakoznak ki, az első fejezet, mint egy zenemű nyitánya, összefoglalja a legfontosabb cselekménymozzanatokat), másrészt pe-

dig a narráció sűrűn átvált egyes szám harmadik személybe (7., 10., 11., 12., 13. fejezet). Anélkül azonban, hogy az ábrázolás látószöge megváltozna. Ezzel a kibillentéssel Bodor a regényt túlemeli egyetlen elbeszélői tudat szintjén, s akárcsak a fejezetek címadásával, a sorsképletek variációit állítja előtérbe; megőrzi viszont a narráció egységes nyelvhasználatának legfőbb biztosítékát.

A regény ugyanis egy különleges kommunikációs viszonyrendszerre alapozódik. A szereplők neve és az elszört utalások óriási etnikai keveredésre utalnak (magyar, román, ukrán, lengyel, német, török, örmény), a nem egységes nyelvre vannak is reflexiók (a „vörös kakas” nyelvtanilag inkorrekt mondatai, Mustafa Mukkerman állítása arról, hogy ő nem tudja a nyelvet, csak betanult szöveget mond), ám mindez nem érinti a megszólíthatóságot, a dialógusképességet. A nyelv kitüntetett szerepe ezáltal fel van számolva, a szereplők identitása nem a nyelvhez fűződő viszonyban határozódik meg, mint ahogy a nevek szerepe is hasonló: csak metaforák, ha úgy tetszik, mind hamis – erre Andrej Bodor neve vagy álneve kapcsán többször utalnak. A hangsúlyozottan stilizált nyelvhasználat, amely a narratív részekben és a dialógusokban egyaránt érvényesül, létrehoz egy kommunikációs egységet (hasonlóan Gion Nándor prózájához), a kimondott szavak a hallgatás által nyerek el súlyukat: a dolgok lényegi vonatkozásait nem fejezik ki, csak jelölik azt (gondoljunk Andrej és Aron Wargotzki utolsó dialógusára: arról, hogy itt gyilkosság készülődik, nem esik szó). A hatalom ugyanezen a nyelven szólal meg, megszólíthatósága éppen ebből fakad: nem kisajátítja a kódot, hanem használja. A hatalom nyelvbe férközése ezáltal lesz teljes: ha valaki megszólal, kénytelen úgy beszélni, ahogy az erőszak képviselője.

Egy lehetőség van az autonómia relatív megőrzésére, s ez éppen a dialógus megtagadása, a magány. A regényben ezt Géza Kökény képviseli, akinek egyenes idézetben egyetlen mondata sem hangzik el, valamint nem is kapcsolódik senkihez. Viszont ő tanúsít: Elvira Spiridon sorsát, Béla Bundasian halálát, Andrej visszatérését. Róla az első információ így szól: „Azt fogja mondani, nem akar ki, mellszobra áll a Sinistra mentén. De te ne higgy neki.” A továbbiakban felváltva említetik Géza Kökény és a mellszobra, míg a hasonlatok olyan módon nem fogják össze e kettőt, hogy azonosság vagy különbözőségük eldönthetetlen lesz: nem lehet tudni, melyik a metafora, a személy vagy a jele. A regény utolsó előtti bekezdése pedig már ez: „Terepjárom a közelben, az éjszaka deres fényeiben vesztegelt, mellette, mint egy szobor, maga Géza Kökény vigyázott.” A tökéletes magába zárulás jelzése az is, hogy a körzeten belüli egyedüli lázadás (a hóba szaral beleírt indulatkitörés) Géza Kökény műve. Mert Sinistrán egyszerűen nem lehet lázadni, hiszen nincs mi ellen: mivel mindenki „közéjük”, vagyis az erőszak-apparátus közé tartozik, a szereplők nem foglyok csupán, hanem önmaguk őrei is. A változtatásra az önpusztítás vagy az elmenekülés ad módot. Béla Bundasian is ezért nem tud mit kezdeni a felkínált, látszólagos szabadsággal, hogy törölték a körzet nyilvánartásából: egyetlen logikus cselekedete az öngyilkosság, a nem-létezés beteljesítése lehet. Géza Kökény ezért jelent vonatkoztatási pontot, hiszen ő önmaga jeleként tételeződik, s ezáltal a tanúság, az emlékezés egyetlen esélyét mutatja fel. Nem véletlen, hogy éppen az emlékező narrátor hivatkozik rá, mint informátorra. A körzet világa ugyanis az amnézia, a hagyománytalanság birodalma: innen nyomtalanul tűnnek el az emberek. A legtöbb, ami elérhető, a jel hagyása; ám annak biztos tudatában, hogy ezt már senki nem tudja vagy akarja értelmezni. Egy elszenesedett fűcsomó, egy rongykupac, egy denevérnek tűnő szállongó ernyő nem utal semmire, az ittmaradottak számára éppúgy nem érdekes, akár a nyomtalanul eltűntek további sorsa. Tudatosan

csak egyvalaki szegül szembe ezzel a törvénnyel: Gábrriel Dunka, a törpe, aki még életében eladja csontvázát a természetrajzi gyűjteménynek, a jelállítás aktusát testamentszerűen végezve el. Andrejnek pedig az ad megnyugvást, hogy sítalpainak nyoma örökre megmarad a Kolinda-erdő bűvópatakjai felé: „Utoljára még átjárt egy kis jóleső meleg: azért mégsem tűnök el erről a tájról nyomtalanul.” A regény metaforaszerkezete ezáltal – mondhatni – kettősen meg van terhelve: a metaforák sok esetben nem csak a jelöltre utalnak, hanem magára a jelhagyásra, a jelölés aktusára.

S ez azért lényeges a mű értelmezése szempontjából, mert a *Sinistra körzet* egyik legfőbb kompozíciós elve az átgondolt metaforastruktúra. A szöveg a költőiségen túl ennek köszönheti konnotatív jelentéshálózatát. Az emberi létezés lefokozása, az animális szinthez közelítése a legkövetkezetesebben ennek a poétikai eszköznek a segítségével valósul meg: a mezítlábra húzott szandálból griffmadárkarmok konyulnak le, Gábrriel Dunka távolról kutyának látszik, a hegyivadászok hiú szarvasok vagy szarvaslelkűek, a civilekből szervezett titkosrendőrség tagjai a sűrű gúnárok, Coca Mavrodin úgy fagy meg, mint egy alvó lepke stb. A szüzsé szintjén az emberinek és állatnak ugyanerre az egymásba mosódására példa a medvetelep, amely a körzet legfontosabb intézménye, rejtett centruma. Szinte fókuszszerűen egyesülnek ezek a poétikai-stiláris eszközök Connie Illafeld történetében: az egykori buja szépség a kényszergyógykezelés hatására szőrös állattá változik. Sorsa magába sűríti az emlékezetvesztést, a nyelv nélkülivé válást, az animálódást és az eredeti nőiség elvesztését, vagyis a *nem*-telenséget. A Sinistrán működő összes deformáló erő megmutatkozik itt. A Connie Illafeldhez kötődő múltbéli szerelmes idill teljes perversitódása az egykori asszony meggyilkolásában teljeseedik be; annál is inkább, hogy a Bundasian, az eredeti szerető által bevallott emberölés ráérthető erre a cselekedetre. Az pedig, ahogyan a hullakamrában Andrej leborotválja a halottat, motivikusan az Andrej és Elvira Spiridon közti viszonytal függ össze: a főhős szerelmi játékként leborotválja szeretője haját és szeméremszőrjét is. Ezzel pedig Elvirának, a másik nevezetes szépségnek az erőszakos halála implikálódik – ami eltűnésének ábrázolásával jelezteik csupán. A megnyírás másfelől a regény időkezelésével függ össze. Időjelző dátumok ugyanis alig, s akkor is kódósítón szerepelnek csak: Andrej visszatérésekor derül ki, hogy hét éve tűnt el erről a tájról, de ott-tartózkodásának időtartama végig rejtve marad. A cselekvény koherenciájának látszólagos szoros ok-okozatiságára a fejezetek közti hatalmas időbeli távolság felel, Andrej menekülésének megvalósulása csak kikövetkeztethetetlenül később történik, mint a lehetőség fölcillanása: a 11. fejezetben lemeztelenített Elvirát a 13. fejezetben úgy látja meg Gábrriel Dunka, hogy bár anyaszült meztelen az asszony, „súlyos haja tapadt, mint szakadozott rossz sál a nyakára.”

Elvira sorsának beteljesülését ugyanaz a két, mitikus vonásokkal is rendelkező figura segíti elő, mint akik Andrejt a szabaduláshoz juttatják: a törpe (Gábrriel Dunka) és az óriás (Mustafa Mukkerman). Csak amíg Andrej számára mindkettő – a proppi tipológia szerint – az adományozó, illetve a segítőtárs szerepkörében mutatkozik meg, addig Elvira éppen általuk árultatik el.

Andrej és Elvira első találkozásának jelzése már Gábrriel Dunka felbukkanása volt, s a törpe ezek után a kapcsolat döntő pillanataiban rendre feltűnik: „Törpével találkozni reggel, azt tartják, jó jel. Életem egyik szerencsés napján, amikor hozzám költözött a bársonyfenekű Elvira Spiridon, kora reggel Gábrriel Dunkával találok, a törpével.” Gábrriel Dunka adja át Andrejnek a szökéshez szükséges négy húszdolláros – ez a mozzanat a törpéhez kötődő egyik archaikus képzetnek, a kincsörzés funkciójának a válto-

zata. Másrészt a főhős ajándékot kap Mustafa Mukkermantól, s azt az ajánlatot, hogy a kamionsofőr hajlandó elvinni magával a napfényes Délre. Míg Andrej ily módon kijuthat Sinistráról, Elvirának e két figura a pusztulást jelenti: Mustafa Mukkerman nem veszi föl a kamionba, a rátaláló Gábel Dunka pedig, miután látszólag segítőtársnak bizonyul, feljeleníti. Ez utóbbi cselekedetnek lélektani indoklása van, s ennek részeként a törpéhez kapcsolódó erotikus asszociáció negativitásában jelenik meg: Dunka a fölkinált szexuális kapcsolat – hadd tegyem hozzá: az életében első szexuális kapcsolat – helyett a följelentést választja. Elvira Spiridon végétét tehát nőisége okozza – hasonlóan Connie Illafeldhez –, az, aminek eddig az életét köszönhette: nemi vonzereje bizonyul ezúttal túl erősnek, s ezért elviselhetetlenek.

A regény egyik rétegét mitikus, mitologikus toposzok teszik ki, s nemcsak a szereplők egymás közti archetipikus kapcsolatára vagy az egyes figuráknak a műben elfoglalt helyére gondolok, hanem bizonyos szimbólumok motívummá emelésére is. Tűz emészt el a beteg erdőkerülőket, és tűz által lesz öngyilkos Béla Bundasian, hamvait a víz sodorja el; a vízhez van köze Coca Mavrodin halálának is: jégbe fagy. Hamza Petrika pusztulását lecsöppendő vére jelzi, s a vér Bebe Tescovina sorsának fordulóját is megmutatja, csak itt a nővé serdülés jele lesz stb. Ezek a motívumok azonban oly módon épülnek bele a műbe, hogy első olvasásra szinte rejtve maradnak: a szűzsé ugyanis különösségével hat. Az egyes sorsok abnormitása azonban vissza van vezetve egy eredendő abnormitásra, a cselekvény ezért nem lesz rikító és abszurd. A szereplők ugyanis úgy atipikusak, különcök, hogy a tipikusság, a normalitás fel sem sejtik. A körzet világában nincsen norma, tehát minden egyszerre eltérés és csak önmagához mérhető teljes élet.

Ennek feltárulása a teljes regényszerkezetben valósulhat meg. S érdemes felfigyelni arra, hogy ennek kedvéért miképpen fokozta le a szerző a *Természetráji gyűjtemény Sinistra körzetben* című novelláját, azt az írást, amely a kötet irodalmi szenzációjává válását a leginkább előkészítette: hiszen ez az elbeszélés lett a *Holmi* novellapályázatának egyedüli győztese, s már folyóiratban publikálása alkalmával remekműnek nevezték néhányan. Am Bodor mindezek után nem egyszerűen egy nagyobb egész fejezetévé tette, hanem gyakorlatilag újraírta, beleszervesítette egy motívumhálózatba. Visszamenőleg tehát előkészületté fokozta le. Mondhatni, szerencsére, mert ezáltal megsokszorozta hatását. Mindazonáltal a *Sinistra körzet* ritka tökéletességének egyik titka ebben a kíméletlen önkritikában, a föllazulás nélküli szigorban érhető tetten. Bodor ezáltal képes úgy írni most is, mintha a legkeményebb présben lenne, mintha minden jelzőért az egész művet kéne újra átgondolnia. A mindenkori külső fenyegetettséget így tekinthette egzisztenciális kihívásnak Romániában is. S ebből semmit nem engedett a *Sinistra körzet* írása közben sem. Úgy sejttem, nagyobb időbeli távlatban éppen ezért ezt a regényt fogják majd az évtized leginkább erdélyi könyvének tekinteni. Nem mintha rászorulna a lokalitás vagy a szellemisség bármilyen menlevelére... (*Magvető, 1992.*)

Szilágyi Márton

Fodor András: Meggyfa

Pünkösdi hírnök c. válogatott kötetének méltatása végén jegyeztem meg, hogy új világunk új lírai eredményekhez segítheti majd hozzá Fodor Andrást. S íme, a *Meggyfa* csakugyan az 1987 óta született, tehát fél évtized költői termését tárja elénk. A szerző időközben Kossuth-díjas lett, túljutott hatvanadik évén, és folyton megújult erővel éli irodalmi életét. Vonatkozik mindez művészi teljesítményére és közéleti tevékenységére egyaránt.

S ha legutóbb megcsodálhattuk a több évtizedes pálya ívét, akkor most egy viszonylag rövid, ám annál feszültebb, izgalmasabb periódus változásait kell kiemelnünk. Hogyan hatott ez az új világ Fodor András lírájára? Szögezzük le: *nem neki* kellett megváltoznia, s nem is változott meg alapjaiban. Ő mindvégig azon kevesek közé tartozott (s tartozik), akik mentesek a sárdobálástól, és erkölcsi mércéjük megóvta őket az elvtelen kompromisszumoktól, a gerincferdítő simulásoktól is. Így hát ma sem tájékozódunk alapvetően másképpen. Tisztánlátásukra viszont egyre nagyobb a szükségünk abban a világban, melyben megrendült az értékrend, s hovatovább ritkaságszámba megy az ilyesfajta tartás.

Az, hogy szabadabban lélegzünk, természetesen hat Fodor lírájára is. A „színről színre testesült valót” kutató elme vizsgálódási területe jóval tágasabb, mint korábban. S ennek a valónak nem csupán ez a néhány esztendő a tárgya: visszapillant egészen a származásig, a dunántúli szülőföld elemeiig, de a későbbi, zsarnoki évtizedek, a magyar történelem tabui éppúgy foglalkoztatják. A *Meggyfa* ugyan nem válogatás, az előbbieknél azonban hasonlatos a nagy összegzésekhez. A „meggyfa-lét” alkalmas ennek érzékeltetésére. „Meghozta termését / a meggyfa könnyedén, / senki se kérte, / boldog fölőslégével mosolyog / míg én / kínban fogant gyümölcsömmel / erőlködöm csak évről évre.”

S a szabadabban lélegzésnek természetes része, hogy a *Meggyfa* költője végre nyíltan és cenzúrázatlanul mondhatja ki fájdalmait és lelkesültségeit 1956-tal kapcsolatban is. Tanúságtétel ez; korábban kiadhatatlan versek közzététele, avagy a visszapillantó összegzés drámai pillanata. A Bruszniai Árpád emlékének adózó *Freskótöredék*, a szélesen áradó *Elszántak* vagy az *Azon a hajnalon* „goromba víziója” ma már egy esetleges '56-os antológia kihagyhatatlan versei közé tartoznának. S itt nem pusztán az a tény érdemel figyelmet, hogy ma büntetlenül mondhatunk ki szinte mindent, hanem az is, hogy az igazi költő mindig túllép az emlékezés vagy ünneplés egyébként nem lebecsülendő mozzanatán. Az imént jelzett művek is *művekként* fontosak igazán!

Ugyanezt a lírai intenzitást érezzük a legújabb változásokra reagáló versekben. *Számvetése* például így kezdődik: „Alig is hihető csoda, / hogy rövid életünkbe belefért / egy korszak elmúlása...” Nem euforikus azonban az öröm; Fodor András azon nyomban számol a várható nehézségekkel. Az 1989 decemberi romániai változásokra („forradalomra”?) drámai „versjegyzettel” reagál. (*Két nap*) Ír egyéb alkalmi verseket születésnapra, szoboravatóra, de hát ősidők óta a költők feladatai közé tartozik ez is. Hát még az olyan lírai krónikásoknál, mint Fodor András! Nem lebecsülendő, ellenkezőleg: nagyon fontos feladat ez. Fontos azért, mert „a lélek mérnökének” reagálása mélyebb összefüggésekre irányítja a figyelmet. És különben is: az ún. alkalmi vers lehet akár csúcsteljesítmény; a művet sosem az minősíti, hogy milyen alkalomra fródott. Lényegesebb ennél belső törvénye, szuverén esztétikai értéke.

S talán még lényegesebb, hogy az egyén legbensőbb titkai is változatlanul tárgyai ennek a költészetnek. A szubjektum apró rezzenései, egy hajnal vagy egy lépcsőházi baleset fölledése könnyűszerrel viszi el az olvasót a megrajzolt miliőbe. Az élmény valószínűleg ezeken a helyeken a legzavartalanabb. Ebben a tekintetben kiemelt vers az *Ilyenkor*. Ilyenkor tárulkozik ki igazán a költő, amikor „a szél se tudja kifújni belőle” a fájdalmat. Aztán a halál okozta legnagyobb fájdalommal is egyre többet szembesül Fodor András olvasója. Meditatív és elégikus itt a hang, visszafogottsága rokonszenves.

Jelentős teret kapnak az olyan versek is, melyek a lírai napló eszközeivel villantanak föl hétköznapi élettényeket, találkozásokat, emberi kapcsolatokat. A mesélőkedv áradása a megragadó ezekben a művekben. Fodor András remekül él a karakterizálás eszközeivel; egy-egy odavetett idézettel akár, de pontosan jellemzi ember- és kortársait. Itt is, másutt is változatlanul ízig-vérig közéleti ez a líra. Hűségesen követi azt az időt, melyben „az egymásra uszult / hajdani társak izgága dühe” oly gyakori tünet. (*Csüggedt bíró*) Hangja lecsupaszított, csak a lényeg kimondására törő. Keményen pattognak szavai; a tények szikárok. A képnek, a költői alakzatoknak kis tér jut. A fogalmi közlés az elsődleges.

Aztán a *Csak ti* című záróciklus versei valami más hangot, hangulatot jeleznek. Lágyabb líra ez, a humánus, a meleg emberi érzések szép megnyilvánulásaival. Az emberi kapcsolatok biztos köteléke létünk egyik fő biztosítéka – sugallják ezek a költemények. És Fodor András meg is teremti a szükséges miliőt: „Megyünk a vízén át haza. / Úszik velünk a krétaszín hajó. / Fakorlát és fedélzet rácsa közt / ezüst szikrákat ringat már a tó.” Ilyen sorokat idézhetünk a legősibb természeti (és emberi) szépség megjelenítésére. A legszűkebb és legfontosabb emberi közösség, a család néhol idillikus életpillanatait örökíti meg a költő, például az *Ágotában*. A nagyapaság – költészetben nem túlzottan gyakori – mélységesen emberi állapota tágabb értelmű távlatot is jelent. S az egyik legmaradandóbb összekötő kapocs, az *Ima*: „Nem kérek mást, a csonttörő napok / pörgettyűje bármerre vessen, / irtalmad óvó melegét, / hatalmát el ne vesszem.”

Bármilyen furcsa is: ez a tevékeny, fáradhatatlan, közügyeket gyakran föl vállaló költő – immáron hetedik évtizedében – a nem oly távoli öregkor „előverseit” is írja már. A *Meggyfa* széles íve ennek a mélyen átélt belső világnak a hiteles lírai dokumentuma. (*Szépirodalmi*, 1992.)

Bakonyi István

Felfénylés – hellén igézet

CSEH KÁROLY: ARANYHÁLÓ

Cseh Károly Borsodgeszten született, 9 éves korától versel. Mezőkövesdi gimnazista, 17 éves, amikor első verse megjelenik a Matyófldben. Maturandusként Radnóti-ról írja érettségi dolgozatát, majd egri főiskolásként a szakdolgozatát is. Halmajon, egy Miskolc melletti kis faluban tanított 12 éven át. Jelenleg Mezőkövesden él, a városi művelődési osztály vezetőjeként dolgozik. A miskolci Kelet alkotókör tagja, az Észak-Magyarország Látókör című irodalmi rovatának szerkesztője.

Az írás elemi szükséglete. A versírást az önmagával való találkozás esélyének, az élet és a világ ajándékának tekinti, amelyet az emberekhez való tartozás izzít nemes-sé. Hosszú pályakezdés, számos napilapban és irodalmi folyóiratban való publikálás után, 1989-ben jelent meg első verskötete: *Borostyánkő és kaszaélek*. A várakozás valódi érlelődést hozott. Az eklekticizmus, a retorika, a közhelyek veszélyétől való szabadulás folyamatát tükrözi. Indulásának termése zömében a közvetlen élménylíra körébe tartozik, célja az öntanúsítás. Igyekszik a korai statikus, távlat nélküli állapotokat, hangulatokat rögzítő versek köréből kilépni, a dinamikusabb, távlatosabb eszközökkel kísérletezni. Költészetében megszaporoznak a látomáselemek, felerősödnek a mitológiai, bibliai sugallatok. Költői inspirációi összetettebbekké válnak, kerüli a sablon- és közhelyszerűt. Új lehetőségként jelenik meg nála a drámaiság, a lét tragikum, az elmúlás. Láttató erejű metaforákat keres, árnyaltságra törekszik, ezt jelző-használatát is bizonyítja.

A szépséghez ragaszkodik, az élet, a létezés értelmét látja benne. A kritika ellene: túl szépen ír. Erre az ő válasza: túl rideg a világ. A csend, a meditáció embere, aki tud csodálkozni, rácsodálkozni rebbenésnyi mozzanatokra. Az éterivé emelt világ felé keresi a kiutat, a felülemelkedésben, a nyitottságban. A szépség és hűség kettős vonzásából láthatóan az előbbi felé törekszik.

Vándornak, utazónak érzi magát, közties létállapotban is a bővülő, fénylő szépség, a bensőségérték, az igézet elkötelezettje. *Között* című versének vallomása is a szépségeszményhez kötődik: „...utazz tovább az időben / szedd csokorba az állomások fényeit...” Ez az áradó, sugárzó lélekállapot védekezés is az elmúlás szorítása ellen. A létezés misztériumát átélő lélek a hétköznapi fölé emelkedik, a létezés csodájára, a szerelemre áhítozik.

Második – ízlésesen illusztrált és tipografizált – verskötete, az *Aranyháló*, a miskolci Új Bekezdés Irodalmi Alkotócsoport és Művészeti Egyesület kiadásában, Vass Tibor tömör előszavával jelent meg.

A címadás – a motívum számos változatán túl – a mitológiai aranyhálót idézi, amelyet a „teremtő” kovács, Héphaisztosz készített Aphrodité és Arész törbe csalására. Hasonlóan készíti a költő a verset a valóság és szépség „törbe ejtésére”. A háló – különösen a szerelmes versekben – az Örök Asszonyt, a mindenséget, főképpen a *belső végtelen* hármas egységének összefüggéshálóját jelképezi.

A kötet kompozíciója a hármasság jegyében fogant: hármásokra és ezek hatványaira épül. Mindig valamely hárommal osztható számú versnél található Urbán Tibor értékes grafikai is: szám szerint kilenc, a borító grafikájával együtt tíz. (A szám-

misztikából ismert háromszor három plusz egy, vagyis a tíz a teljességet jelenti: a tökéletes számot.) A hármasság elve érvényesül a 9 és 18, valamint 9 és 9 versből álló ciklusokban is. (A szerelmes ciklusban található a 18 vers!)

A transzcendenssé emelt valóságból, a létélményből indít az első ciklus: a *Közellét álma*. A transzcendencia a szerelmes versekben új, szinte érintésközeli szépségben ragyog, és a mindenségig tágul: *Fény-tisztás*. A harmadik versciklus, a *Keleti arcvonalt* jelképezi mindazt, amin a költő szeretne felülemelkedni, és groteszk módon szeretne rálátni a benne megfogalmazott ellentmondásokra. Ez a verscsoport a kötetegységben úgy ragyogtatja fel a belső fényt, mint felhők közeledtére a nap.

A versek sorrendje döntően – ősi fogás – az évszakok járását követi. Az első ciklus nyár-nyárvég igézetű vallomással indul (*Ausonius délutánja*), és nyári-nyárvégi verssel zárul (*Kakukkszó*), amelyben már a haláltudat mint új motívum is megjelenik. (Ezt Cseh Károly még félve meri megnevezni, pedig már küzd vele, hiszen a létezés alapkérdéseire keres választ gyönyörködtető, fájdalmat enyhítő szavakkal.)

A kötet egysége szinte keleti, „kínai” jellegű. A *rejtett*, az irodalmi formán túli súlyos jelentések („ha a gyökér erős, akkor dús lesz a kalász is”), és a *ragyogó*: a műben szembetűnő erények („Tízezer eszme gyűjtőpontjává / válhat egy sor, ha tündöklőn fényes”) – egyszerre vannak benne jelen. Cseh Károly jelenkorunk újszerű, „misztikus” lírájának igézetében alkot. Rövid versei, a *haikus*, *pársorosok* inkább a felragyogtatást, a vakító sorokat képviselik, rendszerint a transzcendens mondanivaló révén; a *rejtett* pedig a hosszabb versekben domináns. A költő a felfelé vezető belső utat járja be, magasabb lelki szférákban tesz felfedező utat, él át szellemi-lelki kalandot.

A verskötetet formai sokszínűségében az ún. *négyszög-* vagy *blokkversek* mind geometriai jelképek, az állandóságot, a lezártaságot, az időtlenséget szimbolizálják. Lényegét tekintve ennek a típusnak a változata az ún. *trapézvers* is, amely a *véletlenszerűséget*, a teljességnek induló befejezetlenséget érzékelteti. (Afféle „bábeli csonka torony” képzelet inspirálhatta ezt a formát.) A képvess felé irányulás is felismerhetően húzó madárraj és az egy parancsra lendülő kéz képét egyaránt felidéző *Időjelek*ben. Ide sorolható a hajó- vagy mentőkötél alakját felidéző lakonikus tömörségű *Esélyegyenlőség* is. A lakonikusságra példa a „lépés-vers”: *A hadiút fokozatai*. Ezekben rendszerint a groteszk és a politikai töltet a meghatározó.

A cikluszáró versek rendre a sejtelmesség alkotásai is: az előérzeteké, a jövőlátás, pontosabban a jövősejtés (általában a bajos dolgok felé tekintés, amilyenek a jövő sejlík) jellemző rájuk: *Kakukkszó*, *Fehér nesz*, *Időjelek*. Állóképyszerű, időtlenséget sugalló modern balladának tekinthető az *Áll egy asszony* és a *Ketten a kertben*. A ráolvasás mágikus ereje dominál – szándékosan, rejtjelezett időmértékes lüktetéssel – a *Nyár-esti parti amnéziában*.

Az új kötet rejtett szimbólumai és az első verskötet, a *Borostyánkő és kaszaélek*nek a színjelképei között szerves folytonosság érződik. Az *aranyló* szín valamiképpen mindig az állandóságot, az időtelenséget, a belső fényt érzékelteti; ezzel mintegy perel, vitázik, küzd az idő múlását, a mulandóságot, a közeli elmúlást jelképező *ezüst* szín.

Cseh Károly verskötetében az apró, szinte kézközeli képek uralkodnak, afféle „érintés-mágiájuk” van. A költő „megilleti” a valóság kis mozzanatait, a teremtő érintés szellemében, általa a földi tények „égiessé”, éterivé emelkednek, fényudvaruk felragyog. Költői látásmódja egyre összetettebb, az elementáris szépségvágyat ironiával és

groteszkkal ellenpontozza. A képalkotás tisztulása, tehetségének tömörítő ereje segíti, hogy mind nagyobb dimenziókat képes átfogni: „Felfénylés: Nomád álomban sátrazó melled: napos rögön lepkepár.”

Élő költészetünkben ritkaság, hogy ennyi bensőséges élmény fogalmazódjék meg versben. Fodor András írja a kötetről: „Nekem mindenekelőtt az öntörvényűség, a kevéssel sokat mondás, a kifejezésbeli érzékenység tetszik írásaidban. A tematika is rokonszenves; kivált azért, mert szerelmi verseknek ezt a személyes, közvetlen hangját alig hallom ifjabb pályatársaimtól.” Kiemeli az *Ausonius délutánja*, *Télelő*, *Fénytisztás*, *Hellén ígézet*, *Ketten a kertben*, *Aranyorsó*, *Vascipők évada*, *Kor-kérdező* című verseket, miközben sikertelennek tartja a *Fehér ígézet* címűt, mert túlságosan általánosságban fogalmaz.

Az *Aranyháló* költője már bizonyosságként érzi: az út belül vezet fölfelé, a szíven át az értelemig, és tovább, a transzcendens nyitottságig: „Ágyad mellett az útrakész bőrdönd félig nyitva, / mint negyven felé a létezés” (*Vadszedrek*).

A záróciklus versfordításokat tartalmaz. Annak jelzése, hogy a költő eddigi munkásságának jelentős részét képezi a műfordítás. (A *Csuvas szó*, *Mihail Szeszpel*: *Az ínség zsoltárai*, valamint *Gennadij Ajgi* verseinek értő tolmácsolásáért Cseh Károly 1987-ben megkapta a Csuvas Írószövetség Vaszlej Mitta-díját.) A fordításokba a kötet első részéhez hasonló vallomásos hangnemű, nagyjából transzcendens ihletésű versek kerültek. Ajgi, Buharajev, Cvetkov, Tanja Kragujević, Jochen Börner, Maria-Lutz-Gantenbein, Helga M. Novak és Hans Werthmüller egy-egy verse szerepel a befejező verscsoportban.

Werthmüller súlyos és igaz szavaival zárul a verskötet: „Időtlen / bennünk a remény: / ittlétünk / itteni értelmét megtalálni”. Azt kívánjuk, hogy ez a remény váljon valóra a költő és műfordító Cseh Károly pályáján is, aki jelentőset lépett előre, megszenvedett, de hinni tudó, szépen gazdagodó költészetével. (*Miskolc*, 1992.)

Zenei textológia

BÓNIS FERENC: HÓDOLAT BARTÓKNAK ÉS KODÁLYNAK

A Tiszatáj 1960-ban, majd 1965-ben újra, közreadott egy „elfelejtett Bartók-önéletrajzot”. Erről – ugyancsak a Tiszatájban, 1966-ban – Bónis Ferenc szövegkritikai és életrajzi adatok fősorakoztatásával bebizonyította, hogy – bármi jószándékkal született, de – hamisítvány. Mégpedig a Bartókkal kötetre való interjút készítő újságírónak, zenekritikusnak, a most 89 éves Kristóf Károlynak kompilációja.

Bónis Ferencnek, a kiváló zenetörténésznek és jeles zenei ismeretterjesztőnek új könyvében ez a jellegzetesen textológiai tanulmánya is olvasható *Egy hamisított Bartók-önéletrajz* címmel. S mintegy rá rímel a következő dolgozat: *Egy hamisítatlan Kodály-írás*.

Gyanúm, hogy ez a leleményes ellentét a gyökere a tanulmánykötet szerkezetének, annak, hogy nem különíti el egymástól (mint Breuer János 1978-ban megjelent *Bartók*

és Kodály című kötetében) a két zeneszerzőről szóló írásokat, hanem (akár Szabolcsi Bencének az éppen Bónistól gondozott, 1987-ben kiadott *Kodályról és Bartókról* című könyvében) egyetlen fonalon közli írásait. Szabolcsi könyvében ezt Bónis azzal okolja meg, hogy lehetetlen lett volna külön Bartók- és külön Kodály-fejezet összeállítása, hiszen Szabolcsi maga igen gyakran egyszerre szól kettejükéről (491. l.).

Ezt elmondhatjuk Bónis tanulmánykötetéről is, amelynek címe a francia példák (a különféle *Hommage à-k*) nyomán hódol (a szabadabb és szerényebb magyar fordítás szerint inkább tiszteleg) a két nagy magyar lángész művészetére és tudományára előtt. A tanulmánykötetnek időben első írása (*Idézetek Bartók zenéjében*) 1963-ban született, az utolsó (*Bartók Táncszvitjének születése*) először e kötetben jelent meg.

Könyvében Bónis Bartók és Kodály néhány nagy művének keletkezéstörténetét, forrásvidéküket tárja föl. Mivel zenei alkotásaik jórésze szöveges, egyszerre elemzi a nyelvi és a zenei anyagot. Ez különösen Kodály esetében gyümölcsöző, hiszen ő bölcsészetet is hallgatott, doktori értekezése is a magyar népdal strófászerkezetéről, tehát szövegtudományból készült, s ennek hatása egész életművében érezhető. Maga mondta, hogy a *Psalmus Hungaricus* meg sem született volna, ha ifjan nem tanulmányozza a Régi Magyar Költők Tárát, nem akad rá Kecskeméti Vég Mihály veretes, megragadó zsoltárátköltésére (141). Bónis kötetnyitó tanulmányában (*A szó Kodály életművében*) a zeneszerzőnek a kórusművek szövegválasztásában, átdolgozásában megragadó különleges szakértelmét és gondosságát méltatja.

A már említett „hamisítatlan” Kodály-írás szintén kompiláció, akár Bartóké, de kicsoda különbség: ha ketten csinálják ugyanazt, nem ugyanaz. Az 1960-ban induló *Studia Musicologia* című folyóirat beköszöntőjét Kodály fölhatalmazásával és utólagos jóváhagyásával Szabolcsi Bence szerkesztette egybe Kodály korábbi műveiből. Hozzáértése, ma divatos szóval: empátiája tette lehetővé, hogy „hamisítatlan” Kodály-írást teremtsen, mely méltán került be a Mesternek *Visszatekintés* címmel megjelent összegyűjtött műveibe.

A kötet legterjedelmesebb, legjelentősebb Kodály-tanulmánya a *Psalmus Hungaricus* keletkezéstörténete. Pest, Buda, Óbuda egyesülésének fél évszázados ünnepére a székesfőváros – máig megmagyarázatlanul – a forradalmak idején kompromittálódott, de vitathatatlanul legnagyobb három zeneművészt, Dohnányi Ernőt, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt bírta meg, hogy zenei alkotásaikkal emeljék a jubileum fényét. Az 1923. november 19-ei ünnepélyen hangzott el Dohnányi *Ünnepi nyitánya*, Bartók *Táncszvitje* és Kodály *55. zsoltára* (140–141). Ez utóbbi egy év múlva kapta végleges címét. Ahogyan Tóth Aladár a Nyugatban rögzítette: a nyomtatott partitúrának címlapjára azt fogják rányomtatni: „*Psalmus Hungaricus*. Magyar zsoltár. A magyar zsoltár” (208).

Bónis maga is a régi magyar irodalom kiváló bűvárának bizonyul, amint fölmutatja és összeveti az 55. zsoltár hajdani fordításait, latolgatja Kodály lehetséges forrásait, szövegkialakításának eszmei és prozódiai – mind verstani, mind zenei – okait. Pl. Vég Mihály azt írta: „Az ellenségtől mert én igen félek.” Kodály leleménye, a hibátlan rím kedvéért: *tartok* (160). Bencédi Székely István, Heltai Gáspár, Kecskeméti Vég Mihály, Károlyi Gáspár, Szenci Molnár Albert zsoltárváltozatait a könyvbe ragasztott mellékleteken betűhű szövegközlésben párhuzamosan tanulmányozhatjuk. Bónis hangsúlyozza, hogy a Vég Mihály énekét közreadó Szilády Áron már észrevette a 16. századi zsoltáros „kettős látásmódját”: azt, hogy a biblia szavait a maga korára vonatkoztatta. S ezt

folytatta Kodály „hármasszövegével”: ő a biblia szavaival és Vég Mihály panaszaival szintén a maga koráról, a háborútól, két forradalomtól, ellenforradalomtól sanyargatott magyarság sorsáról vallott.

A szöveg születése után a zenemű alkotástörténetét elemzi végig Bónis Ferenc. Ide én – szakértelem híján – nem követhetem, csak azt méltányolhatom, amint a *Psalmus* kéziratának egybevetésével – akár az irodalmi textológia művelője – vázolja föl a mű keletkezéstörténetét. Itt is sok tanulságos megfigyelése van. Pl. az, hogy a végső változatról Kodály – mondanivalójának hangsúlyozása végett – elhagyta a tenorszólót.

A *Magyar zsoltár* fogadtatása páratlanul egyhangúan kedvező volt. Még a konzervatív Haraszi Emil is zseniálisnak nevezte alkotóját, mondván, hogy e műve a magyar muzsika legelső nagyságai közé emeli. Merész volt kijelenteni: „A nemzet, mely három olyan géniust mondhat magáénak, mint Dohnányi, Bartók és Kodály, verhetetlen” (202).

A *Psalmus* utóéletéről is tanulságos adatokat rögzít a szerző. A vajdasági református magyarok már 1939-ben fölvtették énekeskönyvükbe Kodály melódiáját; 1948-ban a magyarországi református egyház is. A zeneszerző e megtiszteltetést azzal köszönte meg, hogy orgonakíséretet írt e dallamhoz (187).

De az is a mű utóéletéhez tartozik, hogy a hitleri Németország zenetudománya el akarta orozni Kodálytól a *Psalmust*. Egy névtelen cikkíró 1941-ben a *Psalmus* breslau-i (wroclawi) bemutatója előtt a helyi lapban azt a képtelen állítást tette közzé, hogy a *Psalmus* „szerzője” Michel Vehe Domonkos-rendi szerzetes; Kodály csak afféle „földolgozója”. Kodály válaszában pontról pontra megcáfolta a nagy fantáziával kitalált rágalmat. Bizonyította, hogy Michel Vehe egyáltalán nem volt zeneszerző, s Vég Mihály szövegéhez sem lehetett semmi köze. „A *Psalmus Hungaricusnak* – úgymond – egyetlen üteme sem alapul régi német vagy bármilyen régi dallamon; a teljes mű, első hangjától az utolsóig a magam egyéni leleménye” (217).

A tanulmánykötet Bartókról szóló második felében ugyancsak a legterjedelmesebb és legfontosabb dolgozat, amely a *Táncszvit* keletkezéstörténetét tárja föl. A módszer hasonló: az életrajzi és társadalmi háttér részletes fölvázolásával kezdődik. A mű Lukács György apjának, szegedi Lukács Józsefnek vendégszerető Gellért-hegyi villájában született, több más zeneművel és *A magyar népdal* című könyvével együtt. Érdekes a *Táncszvit* zenei összetevőiről Bartók vallomása: „a népdalok nehezen engednek engem nyugatra; hiába minden, kelet felé húznak” (223).

Ezt érezte meg a század nagy tekintélyű esztétája, Theodor Adorno, amikor a *Táncszvit* prágai bemutatóját követő általános elismerésbe a partitúra kiadása után ünneprontón szösz bele. Ő éppen a mű modernségével elégedetlen. Bónis teljes és hiteles fordításában először olvashatjuk ezt a furcsa kritikát, amely új fejezetet nyitott a Bartók-zene fogadtatásának történetében: ettől kezdve nemcsak konzervatív oldalról bírálták Bartók »érthetetlen modernségét«, hanem a modern zene hadállásaiból is fölróják »érthetetlen megalkuvását« (235).

Szintén érdekes textológiai eredmény, amint Bónis követi Bartók folyamatos javításait a *Táncszvit* kottáin. Nemcsak az első kiadásba csúszott sok rossz metronóm-számot javított ki. Ebben elismerte saját hibáját: föltételezése szerint rossz volt a metronóm, amellyel dolgozott. Bartók rendkívül kényes volt műveinek tempójára. „Ez a metronomizálás – mondta róla Ferencsik János – mondhatni, mániája volt Bartóknak.” A *Táncszvit* dirigálásáról azt mondta neki: ha tizenöt percnél hosszabb volt, akkor nem

volt jó (239). Utoljára a zeneszerző 1945-ben Amerikában Sándor György hangversenyére változtatott a *Táncszvit* partitúráján. Sajnos, kéziratát a zongoraművész elajándékozta, így ma hozzáférhetetlen a kutatás számára (248).

A *Táncszvit* belső világról írva veti föl Bónis a népzene kétféle alkalmazásának elméleti szempontból is tanulságos kérdését. Leegyszerűsítő az a szemlélet, amely azt sugallja, hogy akár Kodály, akár Bartók zenéjében a népzene csak mint népdalföldolgozás jut szerephez. Ez csak az egyik lehetőség: a népdalidézet Muszorgszkij művét jellemzi. Ám a műzenére tett népzenei hatás másik, bonyolultabb s talán művészibb formája – erre pedig Sztravinszkij a jellegzetes példa – a népdalutánezet: a zeneszerző maga kitalálta parasztdallamot (imitációt) illeszt művébe. Bartók életművében ennek klasszikus példája *Este a székeleyknél* című zongoradarabja. A másik éppen a *Táncszvit*. Ezekben olyan dallamokat alkot, amelyek a népzene törvényszerűségei szerint vannak kitalálva, de egyetlen ismert népdalt sem követnek hangról hangra.

S Bartók ehhez nem csak magyar parasztdalt vett figyelembe. Alkotásairól valló leveleiből idéz Bónis annak bizonyítására, hogy Bartókban tudatos volt az egyetemes népzenei ilyen alkalmazása. Amikor Octavian Beu őt román zeneszerzőnek minősítette, Bartók – udvariasan bár, de – visszautasította. Magyar zeneszerzőnek tartom magamat – írta neki. Ugyanazon alapon, ahogy Beu románnak, már szlováknak vagy spanyolnak is minősíthetné. „Az én zeneszerzői munkásságom – hirdette Bartók –, épp mert e három (magyar, román és szlovák) forrásból fakad, voltaképpen annak az integritás-gondolatnak megtestesüléseként fogható fel, melyet ma Magyarországon annyira hangoztatnak.” Miután azonban elhatárolta magától a meddő irredentizmust, így folytatta: „Az én igazi vezéreszmém azonban, amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válásé, minden háborúság és viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmtől telik – szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!”

Akár Kodálynak, Bartóknak is volt vitája a német zenetudománnyal. Heinrich Möller *Das Lied der Völker (A népek dala)* című sorozatában 1928-ban *Ungarische Volkslieder (Magyar népdalok)* címmel is kiadott egy kötetet. Ez fölháborította Bartókot, mert Möller tudomást sem vett a korszerű magyar népzene-kutatás eredményeiről, és népdalnak tekintette a 19. század népies dalait, a cigányzenekaroktól híressé tett magyarnótáit is. Fölvett ugyan Bartóktól is két korai népdalföldolgozást, de ez a magyar zeneszerző számára ekkor már inkább sértés volt, mint megtiszteltetés. Ráadásul Möller kötetének bevezetőjében névtelenül ugyan, de bírálta Bartókot, éppen azért, amit az ő és Kodály munkássága óta vívmánynak tartunk: a népies műzene és a hamisítatlan népzene éles elválasztásáért.

Erre írta Bartók híres tanulmányát *Cigányzene? Magyar zene?* címmel. Ezt olvasta föl a Magyar Néprajzi Társaságban 1931-ben, és ezt akarta németül megjelentetni annak a kiadónak, a Schott Verlagnak folyóiratában, amely Möller sorozatát is megjelentette. Természetes, hogy ezt a szerkesztő, Alfred Einstein, a neves Mozart-kutató, nem közhelte. Annál kevésbé, mert zsidó lévén ekkor már kitette volna magát a nacionalista támadásoknak. (Aminthogy 1933-ban így is távoznia kellett a lap éléről és hazájából is.) Végül Bartók véleménye csak erősen megcsonkítva, önálló tanulmány helyett kritikaként jelenhetett meg. De Bartók a teljes szöveget is közölte az *Ungarische Jahrbücher*-ben (63).

Nemcsak a zenei, hanem mindenfajta, így az irodalmi alkotás számára is tanulságos az *Idézetek Bartók zenéjében* című tanulmány. Lisztről szólva Bartók kifejtette, hogy minden zeneszerző, a legnagyobb is, bizonyos már meglevőből indul ki. Az egyik fajta alkotó, az újító típus, ebből jut el olyan új helyekre, amelyek alig emlékeztetnek a kiindulópontra; a másik, az összefoglaló típus, az előtte megvoltakat fejlesztette ki addig soha nem látott és el nem képzelt egységgé (93).

Bartókban, mutat rá Bónis, e két típus egyesült. Fölhasználta elődeinek egy-egy motívumát, de sajátosan egyénivé gyúrta. Bónis sorra mutatja ki Bartók műveiben Liszt, Brahms, Richard Strauss, Haydn, Wagner, Bach, Beethoven, Debussy, Ravel, Sztravinszkij „idézeit”. Ezek éppen olyanok, mint költőink verseiben az elődök műveire utaló sorok, olykor szabad, olykor szó szerinti idézetek. Ahogyan például Juhász Gyula felelt 1919-ben Vörösmartynak ama reményére, hogy „Lesz még egyszer ünnep a világon”, kétkedő sóhajjal: „Hol az az ünnep, én már nem remélem...” (*A vén cigánynak.*) Így felelt Bartók az *Allegro barbaro* címével is és Ravelt idéző kezdőmotívumával is annak a francia kritikusának, aki valamelyik művét barbárnak minősítette. Tudatosan vállalta „barbárságát” (107).

Az I. szvit második tételeből az ismert népies műdal, a *Kék nefelejcs* stilizált idézete hangzik ki. A múlt század kedvelt nótaszerzőjének, Szentirmay Elemérnek *Ucca, ucca* kezdetű dala több Bartók-műben is föl-föltűnik. A *Concertóban* két különös idézet is hallható. Az egyik a harmincas évek népszerű operett-dala, Vincze Zsigmond szerzeménye, a *Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország*. Utána fölhangzik Lehár Ferenc *Víg özvegy* című operettjéből *Danilo dala*. Ez azonban, mutat rá Bónis, nem közvetlen átvétel, hanem Sosztakovics közvetítésével került Bartók művébe. Az orosz muzsikusz *Leningrádi szimfóniájában* ezzel az idézettel a német csapatok közeledését akarta érzékeltetni.

Végül is, veti föl Bónis, változtat-e a sok idézet azon a képen, melyet Bartókról mint századunk egyik *legegényibb* zeneszerzőjéről alkottunk? Bartókkal válaszol, ő pedig Sztravinszkij szavaival. Nyilván egyetért vele, amikor azt a véleményét tolmácsolja, hogy neki joga van bármilyen eredetű zenei anyagot fölhasználni: „amit ő egyszer alkalmasnak ítélt arra, hogy felhasználjon, az ennek a felhasználásnak következtében az ő szellemi tulajdona lett”. „Hogy a feldolgozott tárgy, illetve téma eredetének kérdése művészi szempontból teljesen másodrangú, abban föltétlenül igaza van Stravinskynak – mondja Bartók. – Fontossága ennek csupán az oknyomozó zene-tudomány szempontjából van.” Továbbá: „nem az a fontos, hogy milyen származású témát dolgozzunk fel, hanem az, hogy hogyan dolgozzuk fel azt. Ebben a »hogyan«-ban rejlik a művész tudásának, formáló és kifejező erejének, egyéniségének a megnyilatkozása” (115).

Ez tökéletesen egybevág azzal, amit az irodalmi alkotásról is elmondhatunk. „Je prends mon bien où je le trouve” – azaz onnan veszem a tárgyat, ahol találom, fogalmazta meg Molière a 17. században az eredetiség, az egyéni lelemény viszonylagosságának elvét, és Shakespeare-től napjainkig a világirodalom motívumvándorlásainak szemtanúi és élvezői vagyunk, hiszen az ismert, „örök emberi” helyzetek (mint Odüsszeusz óta a fogságból hazatérő férjé) mindig újabb és újabb változatokban megírva gyönyörködtetnek, lepnek meg új meg új megoldásaikkal. (*Püski, 1992.*)

A Kisteleki-alapítvány pályázati fölhívása szegedi helyismereti munkára

A Kisteleki Ede emlékezetére alapított pályadíjat hetedik alkalommal 1994. november 26-án, a névadó születésnapján osztjuk ki. Fölhívjuk a Szeged múltjával, jelenével, jövőjével foglalkozó kutatókat, hogy pályamunkáikat 1994. május 31-ig *ajánlva* küldjék meg.

A föltételek a következők:

1. Csak kiadatlan, a pályázat céljára, első példányban készült, legalább 4, legföljebb 10 ív (egy ív 22 gépelt lap, 26 sorral, soronként 60 betűhellyel) terjedelmű, Szegeddel és közvetlen környezetével kapcsolatos mű nyújtható be.
2. A pályamű tárgyát nem szabjuk meg. A tárgyválasztást (új tárgykörök földolgozását, új források föltárását, új szempontok érvényesítését) értékeljük. Előnyben részesítjük a következő témák kidolgozását: *A szegedi bunyevácok (dalmaták). A tanyai kapitányságok története. 1956 Szegeden.*
3. A bizottság egy *díjat* (25 000 Ft), két – egyenként 15 000 Ft-os – és két – egyenként 8 000 Ft-os – *jutalmat* ad ki.
4. A díjnyertes és jutalmazott pályaművek a Somogyi-könyvtár állományába kerülnek.
5. A pályázat jeligés; a szerző nevét a dolgozat nem tartalmazhatja. Nevét és címét zárt borítékban mellékelje. Nem vehet részt a pályázaton, aki pályaművének tárgykörében korábban már közleményt jelentetett meg.
6. A bizottság döntését titkos szavazással hozza.
7. A díjazottakat levélben értesítjük, a közvéleményt pedig a díjkiosztásról a Dél-magyarország hasábjain tájékoztatjuk.

Szeged, 1992. december 1-jén.

A Kisteleki-alapítvány
bírálóbizottsága
Szeged, Somogyi-könyvtár
441. pf. 6701